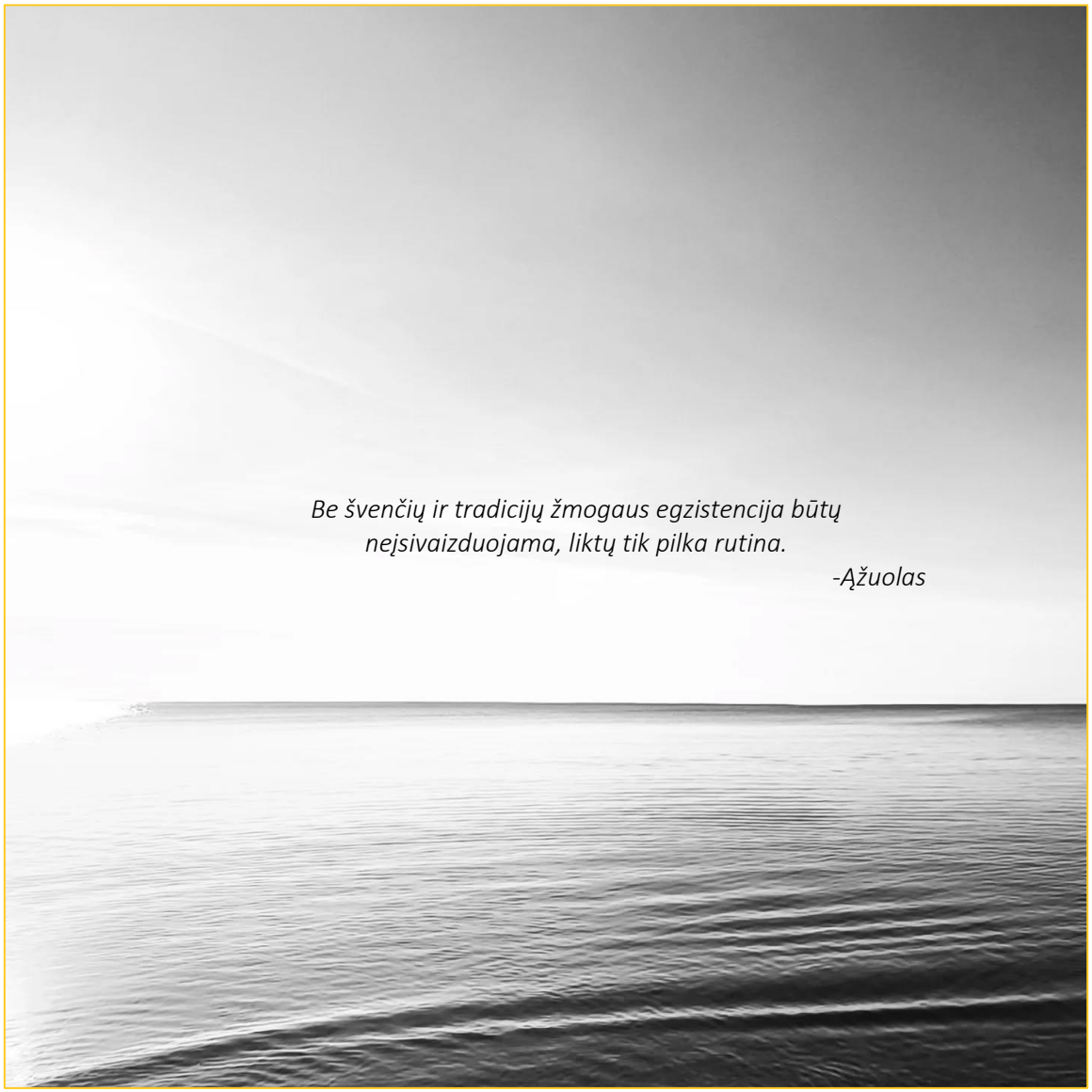
Tyrimo „(Ne)kasdienių ritualų kūrimas, nykimas ir kaita“ ataskaita

Kaunas 2026, Ąžuolyno biblioteka
Ataskaitą parengė Ieva Dryžaitė
Kiekybinių duomenų analizę atliko Apolonijus Žilys

Turinys

1 Įvadas 3
2 Metodologija 3
3 Kokybinio tyrimo rezultatų analizė 5
3.1 Ritualo samprata 5
3.1.1 Ritualas kaip virsmas 6
3.1.2 Ritualas kaip pasikartojimas ir struktūra 6
3.1.3 Ritualas kaip prasmės kūrimas 8
3.1.4 Ritualas kaip savirūpa 9
3.1.5 Ritualas kaip bendruomeniškumą kurianti praktika 10
3.2 Ritualų raiška kasdieniame gyvenime 11
3.2.1 Kasdieniai ritualai 11
3.2.2 Kalendoriniai ritualai 13
3.2.3 Gyvenimo slenksčius žymintys ritualai 16
3.3 Ritualų kaita šiuolaikinėje visuomenėje 19
3.3.1 Kodėl atrodo, kad ritualai nyksta? 19
3.3.2 Ritualų kaitos priežastys 19
3.4 Ritualų ateitis 26
4 Kiekybinio tyrimo rezultatų analizė 28
4.1 Ritualo samprata ir reikšmė 29
4.2 Asmeniniai ritualai 33
4.3 Šeimos ir giminės ritualai 35
4.4 Šventės ir minėtinos progos 37
4.5 Ritualai skaitmeninėje erdvėje 38
4.6 Ritualų ir kasdienio gyvenimo pokyčiai 39
4.7 Ritualų atisakymo priežastys 42
4.8 Ritualų trūkumas ir jo kompensavimas 43
4.9 Kaip grupuojasi ir tarpusavyje siejasi ritualai? 44
5 Išvados 46
6 Rekomendacijos 50
6.1 Kaip bibliotekos galėtų padėti kurti ir palaikyti ritualus? 50
6.2 Rekomendacijos politikos formuotojams 51

1 Įvadas

Ritualai dažnai yra siejami su ypatingomis progomis, šventėmis ar religinėmis apeigomis, tačiau antropologinė ir sociologinė bei psichologinė perspektyvos leidžia juos suprasti gerokai plačiau. Ritualais gali būti laikomos ir ypatingos apeigos, ir paprastos, pasikartojančios, tačiau žmogui prasmingos kasdienio gyvenimo praktikos, kurios padeda kasdienybei suteikti tam tikrą tvarką, kuria atpažįstamus scenarijus ir leidžia lengviau suprasti, kaip elgtis skirtingose situacijose.

Keičiantis gyvenimo būdui, keičiasi ir tai, kaip ir kokius ritualus žmonės praktikuoja. Filosofas ir kultūros teoretikas Byung-Chul Han savo knygoje *Apie ritualų nunykimą. Šiuolaikybės topologija*[1] (*The Disappearance of Rituals: A Topology of the Present*) ritualų kaitą sieja su platesniais šiuolaikinės visuomenės pokyčiais, ypač augančiu individualizmu, nuolatiniu produktyvumo siekiu, dideliu vartojimu ir intensyvia socialine bei technologine kaita. Mokslininkas teigia, kad nemaža dalis laiko, kurį anksčiau skirdavome gyvam bendravimui, buvimui gamtoje, kūniškai patirčiai ar kitoms prasmingoms veikloms, šiandien persikelia į technologijų ir vartojimo aplinką. Skaitmeninės ir komercinės veiklos dažnai įgauna pasikartojimo ir rituališkumo bruožų, tačiau ne visada atstoja tokias praktikas, kurios remiasi tiesioginiu patyrimu ir gyvu santykiu su kitais bei aplinka. Taigi, pasak Han, visuomenėje, kurioje vis daugiau reikšmės tenka individualizmui, vartojimui, produktyvumui, technologijoms ir nuolatinei kaitai, silpnėja stabilumo ir bendrumo šaltiniai, kurie sudaro ritualinių praktikų esmę.

Siekiant geriau suprasti, kokius ritualus žmonės šiandien praktikuoja ar praranda ir kokią vietą jie užima kasdienybėje, 2026 m. Ąžuolyno bibliotekoje, įgyvendinant projektą „Kvėpuojanti biblioteka“, buvo atliktas tyrimas „(Ne)kasdienių ritualų kūrimas, nykimas ir kaita“. Projektas kvietė žmones permąstyti šiuolaikinio gyvenimo greitį ir sparčios kaitos pasekmes, ieškoti galimybių sulėtėti ir daugiau dėmesio skirti prasmingoms veikloms, o tyrimu siekta šias temas nagrinėti giliau: pažinti socialinę tikrovę, kurioje veikia biblioteka, ir geriau suprasti, kaip ritualai šiandien kuriami, palaikomi ir keičiami bei kokios prasmės jiems suteikiamos. Kartu tyrimas leido atidžiau pažvelgti į ritualų sąsajas su santykiu su savimi ir kitais, šeima, tradicijomis, bendruomene, technologijomis ir vartojimu.

Šio tyrimo įžvalgos gali būti naudingos bibliotekoms ir kitoms kultūros bei bendruomeninėms organizacijoms planuojant veiklas, padedančias žmonėms kurti ir palaikyti tarpusavio ryšį, pažinti ir puoselėti tradicijas bei rūpintis savo ir visuomenės gerove.

***

Projektą finansavo Lietuvos kultūros taryba.

2 Metodologija

Tyrime „(Ne)kasdienių ritualų kūrimas, nykimas ir kaita“ buvo taikyta mišri metodologija, derinant kokybinį ir kiekybinį tyrimo metodus. Toks metodologinis sprendimas leido ritualų fenomeną nagrinėti iš dviejų perspektyvų – kiekybinė apklausa suteikė galimybę įvertinti ritualų paplitimą, jų praktikavimo dažnumą ir sąsajas su socialinėmis-demografinėmis charakteristikomis, o pusiau struktūruoti interviu padėjo atskleisti, kokias reikšmes ir prasmes žmonės suteikia ritualinėms praktikoms.

Tyrimo tikslas – geriau suprasti, kaip šiuolaikiniai žmonės kuria, praranda ir transformuoja ritualus, kokias prasmes jiems suteikia ir kokį vaidmenį šiuose procesuose atlieka vartotojiškumo kultūra bei sparčiai kintanti technologinė bei socialinė aplinka.

[1] Byung-Chul Han, *Apie ritualų nunykimą. Šiuolaikybės topologija* (*The Disappearance of Rituals: A Topology of the Present*), iš vokiečių kalbos vertė Tomas Sodeika, Vilnius: Kitos knygos, 2025.

Tyrimo uždaviniai:

1. suprasti, kaip žmonės šiandien aiškina ritualus ir kokias prasmes jiems suteikia;
2. nustatyti, kodėl ir kokie ritualai mūsų visuomenėje yra praktikuojami, keičiasi ar nyksta;
3. įvertinti technologijų ir vartojimo kultūros poveikį ritualų kaitai;
4. ištirti naujų ritualų atsiradimo sąlygas ir jų reikšmę visuomenei.

Kokybinėje tyrimo dalyje buvo taikytas pusiau struktūruotas interviu metodas. Interviu scenarijus buvo parengtas remiantis tyrimo tikslu ir uždaviniais. Klausimai buvo suskirstyti į kelis teminius blokus, kurie sudarė bendrą pokalbio struktūrą, tačiau kartu paliko galimybę gilintis į kiekvienam informantui aktualias temas. Pokalbių metu buvo nagrinėjamos šios pagrindinės temos:

- tyrimo dalyvio /-ės profesinė veikla ir patirtis;
- ritualų samprata, reikšmės ir funkcijos;
- ritualų kaita šiuolaikinėje visuomenėje;
- technologijų, vartotojiškumo ir kitų socialinių veiksnių poveikis ritualams;
- asmeniniai, šeimos ir bendruomenės ritualai;
- ritualų ateities perspektyvos.

Interviu buvo atlikti su penkiais ekspertais, kurie buvo atrinkti tikslinės atrankos būdu. Svarbiausias atrankos kriterijus buvo informantų profesinė veikla ir sukaupta patirtis, suteikianti galimybę ritualines praktikas tyrinėti, analizuoti ir interpretuoti platesniame socialiniame, kultūriniame ar psichologiniame kontekste. Tyrime dalyvavo etnologė-folkloristė, visuomenininkas ir alternatyvios kultūros kūrėjas, sociologas-antropologas, performanso meno kūrėja-edukatorė bei psichologė-meno terapeutė. Skirtinga tyrimo dalyvių profesinė patirtis suteikė galimybę palyginti, kaip ritualai yra suprantami ir taikomi skirtingose profesinėse srityse. Interviu atlikimo laikas buvo 2026 metų vasaris-birželis.

Kiekybinėje tyrimo dalyje buvo vykdoma anoniminė internetinė apklausa, skirta 16 metų ir vyresniems Lietuvos gyventojams. Klausimynas buvo viešinamas internetinėje erdvėje – socialiniuose tinkluose, Ąžuolyno bibliotekos komunikacijos kanalais bei kitais prieinamais sklaidos būdais, todėl apklausoje dalyvavo savanoriškai į ją atsiliepę respondentai. Klausimyną sudarė klausimai apie:

- ritualų sampratą ir jų svarbą;
- asmeninius, šeimos ir skaitmeninius ritualus;
- švenčiamas šventes;
- ritualų kaitos tendencijas;
- technologijų ir vartojimo įtaką ritualinėms praktikoms.

Apklausoje dalyvavo įvairių socialinių-demografinių grupių respondentai – skirtingo išsilavinimo, užimtumo, gyvenamosios vietos ir šeiminės padėties asmenys. Iš viso buvo apklausti 183 respondentai. Duomenys buvo renkami 2026 metų balandžio-gegužės mėnesiais.

Apklausos duomenims analizuoti buvo taikyta aprašomoji ir inferencinė statistika. Tikrinta, kaip tam tikri klausimai priklauso nuo kitų atsakymų ir ar statistiškai reikšmingai skiriasi atsakymai tarp amžiaus, lyties, vaikų turėjimo, darbinio statuso ir mokymosi / studijavimo grupių. Be dažnių ir procentų skaičiavimo, buvo taikyti šie statistiniai metodai: koreliacinė analizė (Phi, Cramer's V, Spearman r koeficientai), skirtumų analizė (Pirsono chi-kvadrato, Mann–Whitney U, Kruskal–Wallis H, dispersinės analizės kriterijai) ir efekto dydžio analizė (epsilon ir eta kvadrato koeficientai). Siekiant nustatyti, kokios atskiros asmeninių, šeimos ir skaitmeninių ritualų grupės išsiskiria, taikyta žvalgomoji faktorinė analizė (su Varimax pasukimu). Šis metodas leido išskirti faktorius – atskiras ritualų grupes – ir jas naudoti kaip ritualų dažnumo skales.

Tyrimo etika. Abiejose tyrimo dalyse buvo laikomasi esminių tyrimų etikos principų. Tyrimo dalyviai buvo supažindinti su tyrimo tikslu, uždaviniais ir surinktų duomenų naudojimo principais. Kokybinio tyrimo dalyviai raštu arba žodžiu sutiko, kad interviu būtų įrašomi ir transkribuojami. Kiekybinėje tyrimo dalyje, prieš pradedant pildyti internetinį klausimyną, respondentams buvo pateikta informacija apie

tyrimą, jo tikslą, dalyvavimo savanoriškumą, anonimiškumą ir duomenų naudojimą, o dalyvavimas apklausoje buvo galimas tik patvirtinus informuotą sutikimą.

Siekiant užtikrinti interviu dalyvių konfidencialumą, analizėje nenaudojami jų tikrieji vardai, pavardės ar kita identifikuojanti informacija. Cituojant naudojami šie pakeisti tyrimo dalyvių vardai:

- Milda – etnologė–folkloristė.
- Ąžuolas – visuomenininkas, alternatyvios kultūros kūrėjas ir kultūrinių renginių organizatorius.
- Vytautas – sociologas–antropologas.
- Gabija – performanso meno kūrėja ir edukatorė.
- Medeina – psichologė ir meno terapeutė.

Paveikslėlių kūrimui ir minimaliam teksto redagavimui buvo pasitelkta dirbtinio intelekto programa ChatGPT plus.

Prie ataskaitos yra pateikiami 4 priedai – 1 priedas_Komentarai apie bibliotekos galimybes (tekste 1 priedas) ir 2 priedas_Ritualu tyrimo inferencinė statistika (tekste 2 priedas), kiekybinės apklausos klausimynas (3 priedas) ir interviu scenarijus (4 priedas).

3 Kokybinio tyrimo rezultatų analizė

3.1 Ritualo samprata

Analizuojant tyrimo dalyvių pasakojimus paaiškėjo, kad ritualai dažniausiai yra suvokiami kaip daugiasluoksnės socialinės bei asmeninės praktikos, kurių reikšmė neapsiriboja tradicinėmis, paprotinėmis ar religinėmis apeigomis. Nepaisant skirtingų profesinių ir asmeninių patirčių, informantų pasakojimuose išryškėjo penkios tarpusavyje susijusios rituališkumo dimensijos: *virsmas, struktūra ir pasikartojimas, prasmė, savirūpa ir bendruomeniškumas,* kurios yra aptariamos sekančiuose poskyriuose.

Pav.1. Ritualų dimensijos

3.1.1 Ritualas kaip virsmas

Gana dažnai ritualas yra suvokiamas kaip simbolinė riba tarp dviejų gyvenimo etapų ar aplinkybių, kai žmogus pereina iš vienos būsenos į kitą. Ritualinės praktikos padeda žmogui apsiprasti su vykstančiais gyvenimo pokyčiais bei įgyti specifinį socialinį statusą kitų akyse, pvz. sutuoktinio (-ės), pilnamečio (-ės) ar konkrečios bendruomenės nario (-ės).

> *Jeigu taip galvojant iš mokslinės, antropologinės perspektyvos tai ritualas visų pirma yra tokia tarsi veiksmų seka, pavadinkime, ar ceremonija, kuri yra skirta perėjimui, sakyčiau, iš vieno būvio į kitą būvį <...> tada pasikeičia žmogaus tokia socialinė ir visa būsena kultūrinė ir tada jisai tampa kažkuo kituo. Tarkim, iš nesusituokusio - susituokusiu arba krikšto ceremonija, ar ne? Tai vaikas arba žmogus, kuris nepriklausė religinei bendruomenei, krikšto metu pereina tą, tarkim, būseną ir tampa jau religinės bendruomenės dalimi, ar ne? Tai vat man tas ritualas visų pirma siejasi su kažkokia tai transformacija, ar ne?* (Vytautas)

Didelius gyvenimo pokyčius lydintys ritualai svarbūs ne tik todėl, kad viešai ir simboliškai pažymi virsmą, bet ir todėl, kad padeda žmogui jį emociškai išgyventi. Jie suteikia galimybę atsisveikinti su ankstesniu gyvenimo etapu ir pasirengti naujam. Tokiu būdu ritualas tampa savotišku orientyru, padedančiu lengviau priimti pokytį ir sumažinti su juo susijusį neapibrėžtumą.

Kita vertus, pažymima, kad šiuolaikinėje visuomenėje, ypač kalbant apie perėjimą iš vaikystės į suaugystę, tokių ritualų beveik nebeliko arba jie labai susilpnėjo. Tai gali apsunkinti jauno žmogaus perėjimą į suaugystę, nes nelieka aiškios ribos, žyminčios naują gyvenimo etapą ir su juo ateinančias atsakomybes bei teises.

> *Nu, tarkim, berniukus inicijuodavo į vyrus, tada tu jau, tarkim, oficialiai skaitaisi vyru, mergaites į moteris ir kada jau, tarkim, ir po to jau ir tiek vyrai, tiek moterys jau gali tuoktis, ar ne? Tai, nu, vėl gi vat tradicinėje visuomenėje tai būdavo labai svarbus elementas <...> dabar kas atsitinka, kad tarkim vat jaunuolis, tarsi oficialiai sueina jam 18 metų. Nu tu tipo dabar jau čia oficialiai suaugęs, bet tokio kažkokio oficialaus ritualo, kaip seniau, jau jų yra nelikę, žinai. Ir tada vat, na, žmogus jisai galbūt ir pats psichologiškai nesijaučia gerai.* (Vytautas)

Ritualas kaip virsmas gali žymėti tiek svarbių gyvenimo etapų pradžią ar pabaigą, tiek kasdienius perėjimus iš vienos būsenos į kitą, pavyzdžiui, iš įsipareigojimų kupinos rutinos į kūrybinę veiklą, iš poilsio režimo į darbo režimą, iš nakties į rytą ar iš vakaro į naktį.

> *Prieš performansus man reikia valandos ramybės, nekalbėti. Kad įsijungtų „čia ir dabar“ būsena, darau stiprų fizinį veiksmą – bėgu ratus ar laiptais iki uždusimo, tai nuramina protą.* (Gabija)

> *Tai aš galvojau, kad šiaip tai tų tokių ritualų nuo atsišviežinimo, nusiraminimo, jų yra visose kultūrose labai daug, Nuo japonų iki galų gale religiniai kažkokie ritualai. Ten ar persižegnojimas, ar kažkokie kiti dalykai, jie vėlgi tą leidžia jeiti į kažkokią galbūt specifinę zoną ir paskui išeiti iš jos. <...> Dabar irgi psichoterapijoje jau naudojami a skambalėliai. Ir tarsi įeini ir išeini. Tai va tas įėjimo, išėjimo ritualas į tą momentą, <tą kitą zoną> yra labai svarbus.* (Medeina)

3.1.2 Ritualas kaip pasikartojimas ir struktūra

Kita reikšminga ritualo savybė yra pasikartojimas ir aiški struktūra. Pabrėžiama, kad ritualui svarbi nuosekli ir nuspėjama veiksmų seka, kuri kartojama panašiu būdu ir leidžia numatyti jos eigą. Šiuo požiūriu ritualas suprantamas, kaip tvarką bei stabilumą kuriantis mechanizmas.

Tai kasdienybėje pasikartojantys, svarbūs dalykai, kurie padeda nusiraminti ir įsižeminti. Tai gali būti jogos pratimas ryte ar kavos gėrimas iš to paties puodelio toje pačioje vietoje. Tai turi turėti griežtą struktūrą. (Gabija)

Viena įdomiausių sociologinių įžvalgų yra ritualo kaip socialinio šablono samprata, kuri atlieka dvejopą funkciją. Viena vertus, rituališkumas veiksmams suteikia atpažįstamą struktūrą ir leidžia juos perduoti kitiems. Kita vertus, ritualų nuspėjamumas mažina socialinį neapibrėžtumą, tad žmonės žino, kokio elgesio gali tikėtis iš kitų ir kokių veiksmų tikimasi iš jų pačių. Ši perspektyva išplečia įprastą ritualo sampratą, nes joje ritualai suprantami ne tik kaip ypatingos apeiginės praktikos, bet ir kaip sudėtingą socialinį gyvenimą organizuojantys elgesio modeliai**.** Didelė dalis kasdienio žmonių bendravimo remiasi automatiškai atliekamais ritualais, kurie padeda taupyti pastangas ir energiją, nes įvairioms socialinėms interakcijoms suteikia nuspėjamumo. Pavyzdžiui, mes žinome, kaip elgtis darbo susitikimų metu, parduotuvėje, autobuse ar kavinėje, nes laikomės nerašytų socialinio elgesio scenarijų. Todėl ritualo struktūra padeda palaikyti socialinę tvarką ir apibrėžti kiekvieno žmogaus vaidmenį joje.

Visa mūsų interakcija visuomenėje yra pagrįsta va tokiais įpročiais ir tokiais ritualais, kad tu žinai, nu, ko tikėtis žmogaus. <...> ir vos ne 95%, nu, tai yra tokie standartiniai šablonai, žinai, „labas, kaip tau sekasi? Ačiū, gerai. Kaip tau sekasi? O šiandien gražus oras“. <...> Tai ritualai padeda tą visą tokią viuomenės veiklą padaryti nuspėjamą, ar ne, kad tu, aš žinau, kaip man elgtis, aš žinau maždaug kaip kiti žmonės elgsis ir tai padaro tokį, na, lengvesnę, suprantamesnę socialinę interakciją. (Vytautas)

Be šių šablonų socialinis gyvenimas taptų nepakeliamai varginantis, nes kiekvienas susidūrimas su kitu žmogumi reikalautų naujo „scenarijaus“. Visgi šablonų taikymas kartais gali mus „užmigdyti“. Nemaža dalis ritualų yra perduodami iš kartos į kartą ir ilgainiui tampa savaime suprantama ir nekvestionuojama socialinio elgesio dalimi. Tokiais atvejais žmonės ne visada gali paaiškinti, kodėl atlieka vieną ar kitą veiksmą, nes ritualas yra kartojamas todėl, kad „taip buvo daroma visada“. Palaipsniui toks automatiškai kartojamas veiksmas gali sumažinti galimybę permąstyti, ar jis vis dar yra prasmingas ir aktualus.

Kažkada irgi apie tuos ritualus kalbėjom, kad ten kažkas nu pasakoja, „eina ten kažkoks žmogus ratu ten kažką kalba ir jo paklausia: „kodėl tu taip darai?“. Nu sako: „nes tėvas taip darė, senelis darė“. Sako: „O tai tu kodėl darai?". Nu tiktai todėl, kad kažkas darė, bet jau nesupranti kodėl, sau nebeatsakai į šį klausimą. (Ąžuolas)

Mes turim tuos tokius ritualinius šablonus, per kuriuos taip nesusimąstydami einam, einam, einam ir kiekvieną dieną tą patį vartojam ir tu supranti, kad esi tuose šablonus tik tada, kai vat tave kas nors, tokioje netipinėje situacijoj, žinai, išmuša iš tų vėžių ir kada, kas nors vietoj to, kad tau sakytų „laba diena, kaip tau sekasi?“, paklausia, „ar tu esi išganytas?“. Tai va tave išmuša iš tų tokių šablonų. (Vytautas)

Vis tik, nereflektuojamas ritualų atsikartojimas nebūtinai reiškia, kad jie praranda savo vertę. Žmonėms jie gali būti svarbūs todėl, kad suteikia stabilumo, atpažįstamumo ir tęstinumo jausmą, net jei jų prasmė nėra nuolat sąmoningai apmąstoma.

Bet nežinau, gal tame irgi yra žmogui kažkoks minčių nuraminimas, kažkokio savo kelio, tikrumo suvokimas.<...> Gal kitų būdų kaip tai pasiekti tarsi nėra. Tai darai va taip va kažkaip. Jautiesi, kad nu va teisingai padarei, kad atlikai ir tokia kažkokia atsiranda ramybė ir tavo veiklai jinai pasitarnauja teigiamai. (Ąžuolas)

Psichologė ir meno terapeutė Medeina ritualų kuriamą stabilumo ir saugumo jausmą aiškina remdamasi psichologijos įžvalgomis. Jos teigimu, ritualas yra būdas apgauti mūsų evoliuciškai išsivysčiusią streso sistemą. Šiuolaikinis miesto žmogus gyvena nuolatinio budravimo būsenoje, kurioje dominuoja

simpatinė nervų sistema, o ritualas veikia kaip jungiklis, aktyvuojantis parasimpatinę nervų sistemą (nervą klajoklį), atsakingą už organizmo atsipalaidavimą ir atsistatymą. Vienas iš efektyviausių vizualinių ritualų, iliustruojančių struktūros ir ritmiškumo galią, yra fraktalų, giminingų ir panašių gamtos raštų, stebėjimas. Fraktalai, tokie kaip augalų lapų gyslos, medžių lajos, sraigių kiautai ar išdžiūvusios žemės įtrūkimai, pasižymi „atsikartojamumu su šiek tiek naujumo“, o tai smegenims siunčia saugumo signalą. Kadangi nuspėjamas vaizdas nereikalauja nuolatinės analizės, jis leidžia protui pailsėti. Pasak Medeinos, tyrimai rodo, kad toks atsikartojimas reikšmingai sumažina kortizolio (streso hormono) kiekį. Būtent todėl pastovią struktūrą turintys ritualiniai veiksmai suteikia žmogui įsižeminimo, cikliškumo ir saugumo jausmą bei leidžia pailsėti nuolat įtampą patiriančiam protui.

> *Kada mes einam pasivaikščioti, vienas iš dalykų, kas pasirodo mums labai svarbu, yra stebėti fraktalus, ar ne, tenais medžių laja, kokia ten sraigė, kažkoks kiautas. Ir kaip rodo tyrimai, kad apie 60% sumažėja kortizolio lygis, todėl, kad yra atsikartojamumas ir šiek tiek naujumo, bet ir atsikartojamumas. Tai tas vat atsikartojamumas, ar ne, jis duoda mums to tokio, „aš žinau, man nebereikia tenais kažkaip tai galvoti, spręsti, daryti“. Jis duoda to tokio nusiraminimo, cikliškumo, tą jausmą, įsižeminimo.* (Medeina)

3.1.3 Ritualas kaip prasmės kūrimas

Anksčiau buvo aptarta, kad ritualai gali būti atliekami ir be nuolatinės jų prasmės refleksijos. Tačiau tyrimo dalyvių pasakojimuose matoma ir greta einanti kitokia perspektyva, kurioje ritualas pirmiausia yra siejamas su prasmės jausmu. Šiuo atveju ritualą nuo paprasto įpročio skiria ne pats veiksmas, o žmogaus jam suteikiama emocinė, simbolinė ar asmeninė reikšmė. Pavyzdžiui, Medeina pabrėžia, kad įprotis ar rutininiai veiksmai dažniausiai kyla iš funkcinės būtinybės, o ritualas veikiau yra sąmoningas laiko skyrimas sau, kitam ar bendruomenei, paverčiantis paprastą veiksmą „šventu“.

> *Tai įprotis gali būti, nu, vat dantis valytis, ar ne? <...> jisai toks, nu, vat reikia padaryti. O ritualas tai … yra gerti kavą ryte su vyru mums yra ritualas, ar ne? Nes mes tada galim pasikalbėti. <...> Man būdavo anksčiau pasivaikščioti vakare, nes aš prie Santakos kai gyvenau, man tai būdavo ritualas ir aš jeigu jau praleidžiu, tai kažko trūksta, nes tai man teikdavo daugiau prasmių ir naudos negu, kad tiktai tokia sportinė veikla. <...> Jeigu tu truputėlį tą veiklą padarai ypatingesnę, tokią, kaip sakau, prasmingesnę, tai jau atsiranda to ritualo momentas.* (Medeina)

Kartais ritualinės praktikos yra suvokiamos kaip galimybė pasiekti gilesnius žmogaus patirties sluoksnius, kuriuose slypi pamatinės prasmės, archetipinės patirtys ir ryšys su protėviais, bent trumpam atsitraukti nuo kasdienybės, socialinių vaidmenų ir visuomenės susitarimų bei priartėti prie to, kas žmogui atrodo tikra, autentiška, egzistenciškai svarbu.

> *Na, tai turbūt tam tikrų nusistovėjusių tradicijos elementų, veiksmų sekos atkartojimas, siekiant patekti į gilesnius sluoksnius, iš kurių mes atsinešėm tokias esmines, pagrindines prasmes, kurios mus stiprina <...> Tarsi siekiamybė atrasti kažkokią tikrąją tikrovę, nes tą visą visuomeninį konstruktą mes dažnai suvokiam kaip tam tikrą konstruktą – žmonių susitarimą. Ne visada jis mums atrodo natūralus – tarsi dirbtinis, tarsi pajungtas kažkokiam valstybiniam tikslui arba visuomenės konsolidavimo tikslui. <...> Yra toks jautimas, kad turim susiformavusius klodus ir formules, per kurias galim pasiekti tam tikrą dvasią, kuri mus jungia su protėviais, su mūsų archetipinėmis patirtimis.* (Ąžuolas)

Tyrimas rodo, kad ritualinėse praktikose prasmė užima itin svarbią vietą, tačiau ją kurti yra sudėtinga. Nuolatinis informacijos srautas, technologijų kuriami dirgikliai ir įprotis nuobodulį malšinti ekranais palieka nedaug erdvės sustoti, reflektuoti savo patirtis ir sąmoningai įprasminti tam tikrus veiksmus. Ilgainiui nuolatinis buvimas prisijungus pasisavina ne tik žmogaus laiką, bet ir dėmesį – du bene

svarbiausius išteklius, reikalingus prasmei kurti. Paradoksalu, tačiau pats technologijų naudojimas gali įgyti ritualo bruožų: jis kartojasi, turi nusistovėjusią eigą ir užpildo kasdienybės pauzes. Tačiau toks paviršutiniškas pasikartojimas savaime nesuteikia reikšmės ar gylio patiriamiems pojūčiams ar veiksmams. Priešingai, automatinis naršymas gali atimti laiką, kuris galėtų būti skiriamas turiningesniems dalykams, ir kartu stiprinti poreikį nuolat ieškoti naujų dirgiklių. Būtent šią prieštarą Medeina sieja su vadinamuoju „smegenų pūvimo“ (angl. brain rot) reiškiniu:

> *Jeigu žmogus neturi kitų ritualų, jis pasineria į technologijas. Tai irgi tampa savotišku ritualu – atsisėdu, paskaitau žinias, po to jau žiūriu filmukus, o paskui žiūrėk ir nebėra laiko. <...> Technologijos tarsi pasisavina mūsų ritualus. Atrodo, kad tai prasminga, nes nuolat kažką sužinai, tačiau dabar jau kalbama apie vadinamąjį „brain rot“. Čia jau ne apie gylį kalbame – žmogus tampa chroniškai nuobodžiaujantis. Vos tik atsiranda nuobodulys, iš karto griebiamės technologijų, nes ten visada rasi kažką, kas pralinksmins. <...> Tokie ritualai sukuria tik prasmės iliuziją. Jie gali pasisavinti mūsų laiką, todėl nebeturime laiko sau – tikro laiko sau.* (Medeina)

Ši įžvalga atskleidžia savotišką prieštarą, nes skaitmeniniai įpročiai gali tapti naujaisiais ritualais, kuriančiais užimtumo, veiklumo bei informuotumo įspūdį, tačiau kartu jie užima vis daugiau laiko ir dėmesio, nesuteikdami gilesnio turinio, pilnatvės ir neretai palieka tuštumos jausmą. Kitaip tariant jie kolonizuoja mūsų laiką, kuris galėtų būti skiriamas gyvosioms ir nemedijuojamoms patirtims. Tai primena, kad vien pasikartojimo ritualui ne visada pakanka, nes ypatingai technologijų aplinkoje jis lengvai gali virsti automatiniu, sunkiai kontroliuojamu įpročiu. Tad žmonėms nemažu iššūkiu tampa būtinybė atsirinkti, kam paskirti savo laiką, dėmesį ir energiją.

3.1.4 Ritualas kaip savirūpa

Tyrimo dalyviai pabrėžia ir kitą ritualinių praktikų vaidmenį – sąmoningai atliekami ritualiniai veiksmai padeda reguliuoti emocijas, sumažinti vidinę įtampą, atkurti psichologinę pusiausvyrą ir susigrąžinti dėmesį tam, kas vyksta „čia ir dabar“. Taigi ritualai gali atlikti svarbų rūpinimosi savimi vaidmenį.

> *Psichologine prasme tai žmogus didžiąją savo <laiko> dalį, apart miego, daugiau mažiau yra tame tokiame kaip aš sakau, išgyvenimo režime, taip ir kūrybiniame režime ir kitur. Bet vis tiek jisai dažnai net ir bendraudamas su žmonėmis galvoja: „ar aš jam patinku, ar ne, ar tai, ką padariau, yra pakankamai gerai“ ir taip toliau. Tai toks nuolatinis teisimas arba sprendimų paieška. Ritualas, kaip ir įprotis, bet truputėlį daugiau, duoda tokio aiškumo ir nusiraminimo.* (Medeina)

Kaip minėta ankstesniame poskyryje, ritualai skatina perėjimą iš simpatinės į parasimpatinę nervų sistemą, todėl padeda atgauti jėgas ir sudaro palankesnes sąlygas kūrybiškai mąstyti. Psichologės Medeinos teigimu, tai ypač svarbu todėl, kad nuolatinė įtampa ir ilgalaikis „išgyvenimo režimas“ slopina kaktinės smegenų skilties veiklą, susijusią su kūrybiškumu, apgalvotų sprendimų priėmimu ir savirefleksija. Ritualai šiuo požiūriu suteikia žmogui erdvės atsigauti ir grįžti į būseną, kurioje šios funkcijos gali veikti geriau.

> *Atsipalaiduojam, kai patiriam pozityvias emocijas, kai įgalinam šitą kaktinę skiltį, ane? Jinai yra atsakinga už išmintį, už sprendimus, už .... kaip sakau, aruodas mūsų. Bet jam reikia duoti laiko dėl to, kad šiaip jinai yra brangi energija, pigiausia yra išgyvenimo energija, nes jos reikia greitai. <...> tai va tas kavos puodelis gali įgalinti tą mūsų kaktinę skiltį ir tada būsi kūrybiškesnis ir galėsi išmintingesnių sprendimų priimti. Aha!. „Aha“ momentų, ar ne, tų įžvalgų įgauti.* (Medeina)

Ritualai taip pat padeda pasirengti emociškai sudėtingoms ar didesnio susikaupimo reikalaujančioms situacijoms. Gabija, performanso meno kūrėja ir edukatorė, interviu metu pasidalino,

kad ritualinėse praktikose jai ypatingą vaidmenį ir reikšmę turi kūnas ir kūniška patirtis: tyla, judesys, kvėpavimas ar pasikartojantys fiziniai veiksmai. Jos manymu, chaoso ir informacijos pertekliaus sąlygomis protas lengvai pasiduoda nerimui, nuolatinei analizei ir galimų scenarijų (dažniausiai blogų ir bauginančių) kūrimui, todėl gali dar labiau destabilizuoti. Kūnas, priešingai, leidžia sugrįžti į tai, kas vyksta čia ir dabar. „Jis prisimena“ pažįstamus judesius, ritmą ir pojūčius, todėl gali būti patikima atrama, padedančia emociškai nusiraminti ir atkurti stabilumo jausmą. Gabijos teigimu, šiuolaikinėje kasdienybėje žmonės neretai praranda ryšį su savo kūnu ir mažiau įsiklauso į jo siunčiamus signalus, nors būtent kūniška patirtis gali juos nuraminti, suvaldyti nerimastingas mintis ir padėti geriau išgyventi dabarties akimirką.

> *Aš net naudoju tokį terminą – įkūnytos patirtys, nes dabar, kai daug vaizdo ir socialinių medijų, žmonės yra ypatingai toli nuo savo kūno. Kūryba ateina ne per galvojimą. Jinai ateina per patirtį iš kūno. Kūnas turi atmintį. <...> Mes nuo to kiekio informacijos ir vaizdų esam atbukę pajausti, kas čia vyksta dabar. <...> Kai sustabdai, žmonės iš pradžių labai priešinasi, nes yra pamiršę, kaip jausti kūną, kaip jausti laiką, kaip tiesiog būti nieko nedarant.* (Gabija)

Greta savirūpos ir individualios žmogaus patirties ritualinėse praktikose svarbus ir bendruomeniškumo dėmuo. Kitame poskyryje aptariama, kaip ritualai padeda kurti ir palaikyti bendruomeninius ryšius.

3.1.5 Ritualas kaip bendruomeniškumą kurianti praktika

Bendruomeniniai ritualai atlieka socialinių klijų vaidmenį, nes jie sujungia pavienius žmones į vientisą „gentį“, stiprina priklausymo visuomenei ar grupei jausmą, sudaro sąlygas kartu išgyventi stiprias emocijas bei kurti istorinę atmintį. Pastebima, kad žmonėms ypač įsimena akimirkos, kai jie nėra vien tik pasyvūs stebėtojai, o patys aktyviai įsitraukia į ritualinę veiklą, pvz., gieda himną, dainuoja, susikimba rankomis, sustoja ratu ar atlieka kitus sutartinius veiksmus.

> *Ritualas man yra visuomeninis dalykas, kuris sujungia su artimais žmonėmis, su žmonėmis, kurie turi bendrų siekių. <...> Festivalio prasme mes turim ir gentį, ir po to patį renginį – tokias bendruomenines patirtis. Ten nėra kažkokios konfesinės ar religinės magijos, bet yra labai elementarūs dalykai – atsistoti ratu, pabūti kartu. <...> Kad ir susikibus rankomis ratu žmonės jaučia tam tikrą jėgą. To negali paaiškinti – ji tiesiog yra, nors veiksmas atrodo labai paprastas, primityvus, turbūt atėjęs iš pačių giliausių amžių. Ir jis sujungia mus kaip bendruomenę. Kai mes turim bendras mintis, bendrus siekius, kartu pajaučiam tą jėgą, pajaučiam inspiraciją, kibirkštį į ugnį, kai kartu nukreipiam tas mintis, ir tai dažnai materializuojasi. Tai tame yra džiaugsmas, jėga ir prasmė.* (Ąžuolas)

> *Man tas himno giedojimas toj minioj, nu, kažkokie šiurpuliukai eina. Jauti tą energiją bendruomenės. Per tuos masinius ritualus vyksta kažkokia energijų kaita ir tu jautiesi kažko dalim.* (Gabija)

Kasdieniuose bendruomeniniuose ritualuose ryšys kuriamas kiek kitaip. Tyrimo dalyviai kaip pavyzdžius mini Švedijoje paplitusį fikos ritualą, tradicinėje lietuvių kultūroje gyvavusį dainavimą dirbant įvairius darbus ar šiuolaikines baigiamųjų darbų gynimo procedūras universitetuose. Nors šios praktikos labai skirtingos, jas sieja pasikartojimas ir atpažįstama tvarka. Vienais atvejais ji suteikia progą neformaliai pabendrauti ar atsipalaiduoti, kitais padeda orientuotis socialinėje situacijoje.

> *Švedija turi tą fiką, ar ne? <...> Visa organizacija renkasi. <...> Ir aš taip galvoju – čia kaip šventė kokia. <...> Jie sako: „Ne, ne, mes čia taip darom.“ <...> Ir tai vat jiems yra labai svarbu. <...> Tos organizacijos, kurios turi ar leidžia tuos ritualus, jos, ko gero, daugiau laimi. <...> Darbuotojai nepraleidžia laiko veltui. Jie atvirkščiai leidžia kūrybinėms idėjoms keliauti ir tada geresni sprendimai kažkokie ateina.* (Medeina)

Vat kaip anksčiau, pavyzdžiui, lietuviai. Taigi jie dainuodavo. <...> Mezga, audžia, neria ir taip toliau. Ir jie ką daro? Dainuoja. Tas dainavimas būdavo savotiškas ritualas. <...> Po visų dienos darbų tarsi vėl kažkoks tai buvimas kartu. (Medeina)

Tarkim magistrinių darbų gynimų ta tvarka. Jeigu tu esi, tarkim, recenzentas, tai tu žinai, ką tu turi daryt, kad tu ten turi turėt recenziją pasirašęs, tu ją turi paskaityt, ten turi biškį pakritikuot, biški pagirt, žinai, ir tada tu tarsi pats žinai, kaip tu turi elgtis iš ankstesnių patirčių. Ir kiti aplinkiniai žmonės, tiek esantys komisijoj, tiek salėj, tiek studentai, irgi žino, ką tu maždaug darysi, ko iš tavęs tikėtis, ar ne? O jeigu aš būdamas gynimo komisijoj ten atsistočiau ir pradėčiau kokią poeziją deklamuot, tai sakytų: „kokį velnią tu čia darai?“ (Vytautas)

Kaip ir praeityje, taip ir dabar Lietuvių kultūroje yra labai svarbus ryšio palaikymas su mirusiaisiais bei protėviais. Milda atkreipia dėmesį, kad per Kūčias daugelyje šeimų iki šiol yra paliekama lėkštė mirusiajam ar nenukraustomas stalas. Šie papročiai tebėra gyvi, nors jų kilmę ar prasmę šiandien geba paaiškinti jau ne kiekvienas. Panašiai apie protėvių vietą žmogaus gyvenime kalba ir Ąžuolas. Jo pasakojime ryšys su mirusiaisiais yra svarbi žmogaus tapatybės dalis, leidžianti jaustis didesnės šeimos ir giminės istorijos tęsiniu.

Dar ir šiandien daug šeimose per Kūčias paliekama lėkštelė, ypač jeigu tais metais žmogus mirė, arba nenukraustomas stalas, nes tikima, kad vėlė ateis aplankyti savo buvusių namų. Tas ryšys iš dalies ir šiandien išlikęs, nors žmonės kartais net nežino, kodėl palieka tą maistą. (Milda)

Ryšys su mirusiaisiais man yra labai svarbus, nors modernioj visuomenėj jis toks sunkiai suprantamas. Mirtis šiuolaikinėj visuomenėj labai stigmatizuota, patraukta iš gyvenimo. O archajiniam supratime ji buvo vienas svarbiausių dalykų, kad tu gyvenime jautiesi ne vienas, bet jauti ryšį su visais protėviais, kurie išėjo jau iš tavo to esamo gyvenimo. Tu vis tiek esi kartu su jais, jie tam tikra prasme yra tavo dalis ir jie niekur nedingsta, o tu irgi pas juos. (Ąžuolas)

***

Apibendrinant šį skyrių galima teigti, kad ritualai vienu metu atlieka kelias tarpusavyje susijusias funkcijas – padeda žmogui orientuotis gyvenimo pokyčiuose, kuria kasdienybės struktūrą ir nuspėjamumą, suteikia veiksmams asmeninę ar kolektyvinę prasmę, palaiko emocinę pusiausvyrą ir stiprina žmonių tarpusavio ryšius. Remiantis tyrimo duomenimis, ritualą galima apibrėžti taip:

Ritualas – tai pasikartojanti ir struktūruota asmeninė arba bendruomeninė praktika, veikianti kaip žmogaus gyvenimo orientyras. Ji padeda įprasminti kasdienes ir ribines patirtis, palaikyti emocinę pusiausvyrą, kurti ryšį su savimi ir kitais bei suteikti gyvenimui ir tarpusavio santykiams stabilumo, nuspėjamumo ir prasmės.

3.2 Ritualų raiška kasdieniame gyvenime

Šiame skyriuje yra analizuojama, kokiomis formomis ritualai reiškiasi kasdieniame gyvenime. Dėmesys skiriamas **kasdieniams, kalendoriniams ir gyvenimo slenksčius žymintiems ritualams.**

3.2.1 Kasdieniai ritualai

Kasdieniai ritualai (1 lentelė) yra gausiausia ir įvairiausia tyrimo dalyvių įvardyta ritualinių praktikų grupė. Analizuojant interviu medžiagą išryškėjo keturios pagrindinės jų formos:

- **Dienos pradžios ir pabaigos ritualai.** Tai pasikartojančios praktikos, padedančios ramiai pradėti arba užbaigti dieną, trumpam sustoti, pabūti su savimi ir daugiau dėmesio skirti dabarties akimirkai ir mus supančiai aplinkai. Tyrimo dalyviai mini rytinę kavą, ryto ar vakaro maldą, jogos pratimus, laiką sode ir gamtos stebėjimą.
- **Pasiruošimo veiklai ir susikaupimo ritualai.** Šie ritualai dažniausiai yra atliekami prieš svarbią veiklą, kelionę ar pasirodymą. Jie padeda susikaupti, nusiraminti, sumažinti nerimą ir pasirengti tam, kas laukia. Pabrėžiama sąmoningo sustojimo, buvimo „čia ir dabar“, kūniškos patirties ir vidinio nusiteikimo svarba. Minimos trumpos pauzės, arbatos gėrimas, tylos akimirkos, kvėpavimo praktikos bei fiziniai pratimai.
- **Santykių su kitais palaikymo ritualai.** Šiai grupei priskiriamos reguliariai pasikartojančios veiklos, kurios padeda palaikyti ir stiprinti tarpusavio ryšius. Tai skambučiai, susitikimai, pokalbiai ir įvairios kartu su kitais žmonėmis leidžiamo laiko formos. Informantai interviu metu minėjo knygų skaitymą šeimoje, reguliarius draugų susitikimus, dalyvavimą įvairiuose renginiuose ir kitose bendruomeninėse veiklose.
- **Santykio su gamta ritualai.** Tai praktikos, padedančios žmogui palaikyti artimesnį ryšį su gamta ir savo aplinka. Jos gali būti susijusios su metų laikų kaitos stebėjimu, buvimu gamtoje, tvaresniais kasdieniais įpročiais ir sąmoningesniu vartojimu. Šie ritualai apima išvykas į gamtą, gyvenimą arčiau jos, pakartotinį daiktų naudojimą ar perteklinio vartojimo mažinimą.

1 lentelė. Pagrindinės kasdienių ritualų grupės ir jas iliustruojantys tyrimo dalyvių pasakojimai

Kasdienių ritualų grupė	Iliustruojančios tyrimo dalyvių citatos
Dienos pradžios ir pabaigos ritualai	• *Pirmas dalykas – pasidarau puodelį kavos. Kadangi gyvenu kaime, tai yra sodelis ir einu, nu, praktiškai visus metus. Ypač vasarą smagu. Tai va, tiesiog ten geri kavą, žiūri, paukščiukai skraidinėja po sodelį. Tai toksai vat rytinis kavos gėrimo ritualas.* (Vytautas) • *Kai buvau maža, mano močiutė buvo tikinti, tai tos maldos – ryto maldos, vakaro maldos. Toks ryto atidarymas ir vakaro uždarymas. <...> Paskui tai buvo nunykę, bet dabar, kai vaikai ėjo pirmos komunijos, mes pradėjom vėl tai daryti, kad geriau išmoktų. Bet, kai jau jie įveikė tuos pirmos komunijos atsiskaitymus, žiūrim, kad mes ir toliau tai darom. <...> Tas jausmas, kad ryto atidarymas ar vakaro uždarymas yra tokie svarbūs momentai.* (Medeina) • *Gali būti jogos saulės pasveikinimas kiekvieną rytą <...>. Svarbu, kad tai kartojasi.* (Gabija)
Pasiruošimo veiklai ir susikaupimo ritualai	• *Mes tranzavome pusantrų metų, visą laiką priklausėme nuo kitų mašinų, žmonių, aplinkybių ir taip toliau. Tai vat, kai tiek daug yra neapibrėžtumo, mums reikėjo kažkokio ritualo. <...> Ir mūsų ritualas prieš einant būdavo: „Va, sėdim.“ Čia buvo mūsų vat tas prieš – nelėkti iš karto, bet tas pasėdėjimas. Tas gali būti dvi minutės, gali būti penkios minutės, gali būti tyliai, gali būti ramiai pasišnekant, bet mums duoda tokio stabilumo kiekvieną rytą nurimti.* (Medeina) • *Tas cup of tea yra net nebūtinai, kad tą arbatą tu tikrai gersi, na jie iš tikrųjų tau ją pagamina ir tas yra svarbu, bet tai ne dėl skonio daroma, bet tai yra kažkokia irgi mini pauzė. <...> Reiškiasi, va dabar galėsim atsisėst – tarsi pokalbio pradžia. <...> Tokių ritualų visose kultūrose labai daug. <...> Jie vėlgi leidžia įeiti į kažkokią galbūt specifinę zoną ir paskui išeiti iš jos.* (Medeina) • *Ką aš darau prieš performansus, tai man vat be to, aš negaliu pradėt performanso tarsi. <...> Prieš pat performansą aš turiu turėt kokią valandą ramybės, nieko nekalbėt. <...> Tas įėjimas į kažkokią tą „čia ir dabar“ būseną – ją reikia įsijungti specialiai, atrodo, taip sąmoningai. <...> Reikia labai greitai man arba apibėgti kelis ratus, arba, jeigu yra laiptai, laiptais, arba į kalną, nu, tokį iki uždusimo kažkokį fizinį stiprų dalyką padaryti, ir tada tu nuramini protą tarsi. <...> Tai mano toks buvo per fizinį veiksmą.* (Gabija)
Santykių su kitais	• *Mūsų vienas iš ritualų yra skaityti knygą kartu. Ne tik, kad vaikai skaito, bet garsiai. Ir ne tik, kad aš su vaikais, bet ir vyras prisijungia. <...> Tai mūsų bendra tokia išgyvenimo patirtis.* (Medeina)

palaikymo ritualai	• *Tarkim, aš labai mėgstu eiti nuo jaunystės į futbolo rungtynes. Nes, nu, tenais kažko pasikrauni, tenais pasikrauni kažkokio pirmykščio to kovos dvasios, kartu susitelkimo, tos jėgos, kai mes esam kartu išvien. <...> dar turim ten, tarkim, tokį didžiejų kolektyvą, kur ten mes esam penki žmonės, bet irgi turim kiekvienais metais savo Vasario 16-ąją – būtinai mes turim kažkur susirinkti. Tokia simbolinė diena, bet mes turim susitikti, kiek įmanoma ją pažymėti, pabūti kartu. Man tai irgi yra labai svarbu.* (Ąžuolas)
Santykio su gamta ritualai	• *Tai irgi tada žmonės ieško va tos tokios kažkokių tų kitų praktikų. Tada ir atsiranda ne tiktai ritualai kažkur važiuoti į gamtą kokį nors savaitgalį ar per atostogas, bet išvis išsikelt iš didelių miestų, ieškot tų nuošalesnių vietų.*(Milda) • *Mes jau nesam žemdirbiai... bet ta gamtinė aplinka mus vis tiek veikia, ir tas gyvenimo ritmas jisai svarbus, ir tu jame bandai surasti tą savo prasmę, savo džiaugsmą, savo laimę. <...> Mes visi tie pagonys esam, nes mums visiems reikia kažkur atostogauti, važiuoti į tam tikrą gamtinę terpę, kuri mus veikia, kuri mus džiugina. Ar žmogus tikrai galėtų egzistuoti toj tokioj kasdieninėj rutinoj, tarsi nepastebėdamas, kaip keičiasi gamta už lango?* (Ąžuolas) • *Jaunimui jie vis tiek kitokie ir kitą sykį iš tikrųjų ekologiškesni. Ne tai, kad tik deklaruoja, bet jie iš tikrųjų kažką ir daro dėl to. <...> Atsisakyt to tokio perteklinio pirkimo. <...> Naudojamos tos antrinio, tretinio tų daiktų panaudojimo praktikos, tos visos platformos, visi tie Vinted'ai, kur jie dalinasi kažkuo.* (Milda)

3.2.2 Kalendoriniai ritualai

Kalendoriniai ritualai sudaro antrą gausią ritualinių praktikų grupę, kurią išskyrė tyrimo dalyviai. Jie dažniausiai siejami su konkrečiomis progomis, kurios atsikartoja kiekvienais metais ir žymi metų ciklą. Analizuojant interviu medžiagą išryškėjo 3 pagrindinės kalendorinių ritualų grupės: **didžiosios metų, metų ciklo ir valstybinės šventes.**

3.2.2.1 Didžiosios metų šventės

Tarp kalendorinių ritualų ypatingą vietą užima didžiosios metų šventės – Kūčios, Kalėdos ir Velykos. Nors jos yra neatsiejamos nuo krikščioniškosios tradicijos, tyrimo dalyviai buvo linkę manyti, kad šiandien daugiau reikšmės teikiama jų kultūrinei prasmei. Todėl svarbiausi šių švenčių akcentai dažniausiai yra namuose puoselėjamos tradicijos, apeiginis valgymas, tradiciniai patiekalai ir bendravimas su šeimos nariais. Kartu išryškėja nuomonė, kad apsilankymas bažnyčioje per didžiąsias metų šventes kai kuriems žmonėms yra labiau ritualinė praktika nei religingumo išraiška.

> *Aš galvoju netgi ir tas ėjimas į bažnyčią, taigi daug žmonių dabar net netiki realiai. Formalus gal tikėjimas, ar ne? Bet vat per Velykas ar tam per Kalėdas turi nueit <į mišias>. Nu, o kam turi, nes kažkoks va tas ritualas.* (Medeina)

> *Po 90-ųjų katalikybė tapo mūsų etninio ir nacionalinio tapatumo dalimi. Net tie, kurie neina į bažnyčią, save laiko katalikais. <...> Bet mes niekada netapome tokiais jau grynais katalikais. <...> Vėlgi, jeigu pasižiūrėtume į senąsias mūsų tradicines šventes, vis tiek jos visada buvo dviejų dalių. Ir vis tiek ta, sakyčiau, dalis, kas vyksta namuose, buvo svarbesnė, nes tada yra tas susibūrimas visai šeimai, didesnei giminei, bendruomenei per tas visas šventes. Yra apeiginis valgymas, apeiginiai valgiai – ne tik dėl valgių gausos, nors ir gausa labai svarbu, bet ir tie specifiniai patiekalai, kurie, na, daugelis tų švenčių visgi turi juos.* (Milda)

Kalbėdami apie didžiąsias metų šventes, tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį ir į vis didesnę komercializacijos bei vartojimo kultūros įtaką jų šventimo būdams. Tai ypač pastebima per Kalėdas, kai išryškėja skirtumas tarp religinės ir pasaulietinės šventės sampratos. Religinėje tradicijoje Kalėdos yra

siejamos su susikaupimu, Kristaus gimimo laukimu ir santūrumu, o pasaulietinė praktika labiau pabrėžia dovanas, pramogas, gausą, linksmybes ir vartojimą. Taigi manoma, kad vartotojiški švenčių elementai kartais pradeda užgožti jų prasmę ir buvimą su artimaisiais.

> *Nes, realiai tai vat irgi kada būni bažnyčioje, nu, tai jau ten klebūnas aiškina, kad jau čia turi būt, žinai, rimtis, susikaupimas, Kristaus gimimo laukimas, žinai, jau ten reiks susilaikyt nuo godumo, ar ne, ten tokio išlaidavimo perdėto. O ta populiarioji Kalėdų versija, tai kaip tik tokia yra, kad kuo daugiau pirkit, dovanokit, linksminkitės, džiaukitės, ar ne? <...> Jeigu bažnyčioje tai akcentuojama kaip religinėj šventėj, kad toksai ramus džiaugsmas turi būt, kad tu lauki Kristaus gimimo, o komercializuotoje versijoje svarbiausiomis tampa linksmybės, dovanos ir išlaidavimas.* (Vytautas)

> *Kai gimė vaikas, labai galvojau, kaip čia daryti su tom tradicijom. <...> Atrodė, kad reikia nepasakoti apie Kalėdų Senelį, bet paskui supranti, kad vaikas jau parsineša tą kultūrą iš darželio, iš filmukų, iš aplinkos. <...> Man labai įdomu buvo stebėti, kaip tie mitai kažkaip susiformuoja.* (Gabija)

3.2.2.2 Valstybiniai ir pilietiniai ritualai

Kalendoriniams ritualams priklauso ir valstybinės bei pilietinės šventės tokios kaip, Vasario 16-oji, Kovo 11-oji, Liepos 6-oji, Sausio 13-oji ir kitos reguliariai minimos datos. Jos susieja kalendorinį laiką su valstybės istorija, o šių ritualų esmę dudaro pilietinės visuomenės santykis su valstybe.

Kaip pastebi antropologas Vytautas, kiekvienai brandžiai valstybei yra reikalingas „tam tikras švenčių rinkinys, kuris atspindėtų svarbiausius jos gyvenimo aspektus“. Vienos jų žymi valstybės įkūrimą (Liepos 6-oji), kitos – valstybingumo atkūrimą ir teisinį įtvirtinimą (Vasario 16-oji, Kovo 11-oji), dar kitos yra skirtos kolektyvinei atminčiai puoselėti, nacionaliniam išskirtinumui pabrėžti ar visuomenės solidarumui stiprinti. Antropologinėje perspektyvoje pabrėžiama, kad „kiekvienoje valstybėje turi būti penkios šventės“, apimančios šiuos pagrindinius valstybės gyvavimo aspektus, nes jos padeda atskiras datas sujungti į bendrą pasakojimą apie šalį, o jų cikliškas kartojimas simboliškai susieja praeitį, dabartį ir ateitį.

Vis dėlto vien istorinės datos, oficialaus progos pavadinimo ar laisvos dienos nepakanka, kad susiformuotų gyvas ritualas. Atkūrus nepriklausomybę Lietuvoje teko iš naujo ieškoti būdų, kaip valstybines šventes paversti prasminga ir žmones įtraukiančia patirtimi. Milda prisimena, kad ilgą laiką buvo ieškoma atsakymo į klausimą: „O kaip tas šventes švęsti?“. Iš pradžių būdavo organizuojami formalūs minėjimai, kuriuose daugiausia dėmesio buvo skiriama oficialioms kalboms ir ceremonijoms. Toks valstybinių švenčių minėjimo pobūdis nebuvo patrauklus, todėl pamažu buvo pradėti kurti nauji scenarijai, labiau įtraukiantys visuomenę į įvairias šventines veiklas. Atsirado eisenos, bendros akcijos, priesaikų ceremonijos, užsiėmimai vaikams ir jaunimui, o štai nepriklausomybės atkūrimo šventė pradėta suvokti kaip „visų šventė“, skirta ne tik tiems, kurie patys išgyveno ar prisimena istorinius įvykius, bet ir tiems, „kurie gyvena dabar, tiem, kurie gimsta dabar“ (Milda). Taip valstybiniai minėjimai iš formalių ceremonijų pamažu virto bendruomeninėmis šventėmis, kuriose labai svarbus yra piliečių įsitraukimas. Tokie ritualai kaip Liepos 6-osios himno giedojimas, Sausio 13-osios atminimo laužai ar Vasario 16-osios eisenos ir priesaikos leidžia valstybę ne tik prisiminti, bet ir ją patirti. Būtent tokios aktyvų dalyvavimą skatinančios praktikos greitai įsitvirtina kolektyvinėje atmintyje ir bendruomenės gyvenime.

> *Dabar per Vasario 16-ąją Kaune jaunesnieji karininkai duoda priesaiką. Toks kaip ir įprasminimas – ne šiaip padaro, bet ta diena tam labai tinkama. Ir va tokių mažų dalykų mes visi įtraukiam. Nu ir pats gražiausias pavyzdys, kaip yra sukurta tradicija ir kuri labai labai labai greitai išpopuliarėjo, yra himno giedojimas. Tūkstantmečio proga 2009 metais pirmą kartą, o po kelių metų jau ji buvo visam pasauly, ne tik Lietuvoj – apjungia mus visus, visus lietuvius. Man atrodo, „Amber Sail“[2] idėja buvo sugiedoti himną 9 valandą. Ir dabar visam pasauly tuo pačiu metu visi sustoja. <...> Labai greitai šita tradicija*

[2] Visuotinio „Tautiškos giesmės“giedojimo tradicija pradėta 2009 m., minint Lietuvos vardo tūkstantmetį. Ji kilo kaip projekto „Tūkstantmečio odisėja“ („Ambersail“) iniciatyva, kurios metu viso pasaulio lietuviai buvo pakviesti vienu metu sugiedoti Lietuvos himną. Vėliau ši iniciatyva tapo kasmetine Valstybės (Lietuvos karaliaus Mindaugo karūnavimo) dienos tradicija.

išpopuliarėjo. Iš visų pasaulio šalių siunčia vaizdus – su vėliavom, vaikai... Nu va čia labai labai graži tradicija. (Milda)

Kai dar mes buvom visai maži vaikai, nieks Liepos 6-ą nesirinkdavo ir himno negiedodavo. <...> Valstybė sukūrė nuo nulio tuos susirinkimus, tą himno giedojimą. Panašiai dabar daroma ir su Sausio 13-a – atsirado laužai, susirinkimai, rimties minutės. (Vytautas)

Valstybiniai ritualai gali suteikti ir socialinio saugumo jausmą. Geopolitinio neapibrėžtumo akivaizdoje, kai laisvė nebėra savaime suprantama, buvimas drauge su kitais leidžia pajusti, kad žmogus nėra vienas, o valstybė yra ne vien abstrakti sąvoka, bet ir žmonės, kuriems svarbios tos pačios vertybės.

Man turbūt su amžium valstybinės šventės darosi svarbesnės. Kovo 11-ąją, Vasario 16-ąją man svarbu išeiti į miestą, pabūti toj minioj, nors šiaip minių žiauriai nemėgstu. <...> Jau supranti, kad ta laisvė nėra savaime suprantama. <...> Tie valstybingumo, bendrystės momentai kažkokią viltį duoda, stabilumą. Pasijauti, kaip svarbu, kad ne vienas esi ir kad yra žmonių, kuriems tai svarbu. (Gabija)

3.2.2.3 Gamtos ciklo šventės

Paskutinę kalendorinių ritualų grupę sudaro šventės, siejamos su metų laikų kaita ir žmogaus santykiu su gamta. Tyrimo dalyviai dažniausiai minėjo Jonines, Rasas, Žolinę, Užgavėnes ir lygiadienius. Nors šiuolaikinis žmogus jau seniai nebegyvena pagal žemdirbišką gyvenimo ritmą, šios šventės nepraranda savo reikšmės, nes padeda pastebėti gamtos pokyčius, pajusti metų laikų kaitą ir primena, kad gamta lietuviškoje kultūroje tebėra svarbi bendruomeninio gyvenimo ir tapatybės dalis.

Daugiausia dėmesio tyrimo dalyviai skyrė Joninėms. Jos pirmiausia buvo siejamos su vasaros saulėgrįža, ilgiausia metų diena ir trumpiausia naktimi. Kartu pabrėžiama, kad nors šios šventės ištakos siekia ikikrikščionišką pasaulėžiūrą, dabartinė jos minėjimo tradicija nėra tiesiogiai perimta iš senųjų laikų. Plačiai paplitęs Joninių šventimo scenarijus buvo sukurtas XX a. antroje pusėje, į vieną visumą sujungus įvairiose Lietuvos vietose užfiksuotus papročius. Šį scenarijų ir šiandien papildo naujos interpretacijos, kurias žmonės savarankiškai kuria jungdami senuosius papročius su šių laikų aktualijomis.

Greta Joninių minimos ir Rasos, kildinamos iš baltų kultūros. Jos siejamos su gamtos klestėjimu, šviesos, gyvybės ir gėrio pilnatve.

Joninės visada buvo svarbios kaip saulėgrįža – ilgiausia diena, trumpiausia naktis. <...> Bet mes darome klaidą įsivaizduodami, kad dabartinės Joninės yra tas senasis pagoniškas variantas. Kaip buvo pagonybėje, tikrai nežinome, nes nėra rašytinių šaltinių. Dabartinės Joninės švenčiamos pagal 1967 metų scenarijų, kurį sukūrė Jonas Trinkūnas su „Romuvos" grupe. Tokios šventės Lietuvoje niekada nebuvo – buvo surinkti elementai iš įvairių šaltinių ir sukurtas gražus scenarijus. Ir dabar tai tapo gražia tradicija. (Milda)

Tai viena mergina internete prisiskaitė apie Joninių tradicijas. Pasikvietė draugų ir padarė tą Joninių šventimą. Tie ritualai buvo tokie, kokius ji buvo pasiskaičiusi internete. Nusipynėm vainikus, paskui tuos vainikus su uždegtom žvakutėm leidom į tvenkinį. Tos žvakutės iškart nuskendo, žinai, taip nelabai išėjo. Paskui kūrėm laužą, šokinėjom per laužą. Ką noriu pasakyti – tas Joninių šventimas buvo būtent dėl to, kad ta mergina pasiskaitė internete, kokios tos tradicijos turi būti, ir pabandė panašiai padaryti. (Vytautas)

Rasos yra mūsų tradicinė šventė – visas šviesos, viso gėrio, viso derliaus apogėjus. (Ąžuolas)

Žolinė žymi vasaros pabaigą ir derliaus metą. Ji sutampa su krikščioniška Šv. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų šventė, o lietuviškas jos pavadinimas ir daugelis papročių liudija senesnę, su gamtos ritmu susijusią tradiciją. Kaip ir didžiųjų metų švenčių atveju, religinė šios progos prasmė nėra svarbiausia. Kur kas dažniau kalbama apie vasaros pabaigos minėjimą bei susitikimus su šeima ir draugais.

Jeigu pasižiūrėtume į Žolinę, mums ji faina dėl to, kad vasaros pabaiga. Vaikai jau išeis į mokyklą, patys pabaigėm atostogas. Bet ar mes ją švenčiam dėl religinės prasmės? Nu, asmeniškai kažkur su draugais važiuoji vasaros pabaigoj, bet ne dėl to <ne dėl religijos>.<...> Seniau per Žolinę buvo tradicija susirinkti visai šeimai, giminei. Aišku, vyksta mišios bažnyčioj, bet tai tik viena dalis, o visa kita vykdavo šeimoj. Sakyčiau, ta religinė pusė nunyko arba apnyko. Nors ir dabar kai kurie eina į bažnyčią, nešasi gėlių puokšteles – matai, kas eina į bažnyčią, o kas ne. Tai kažkas išlikę, kažkas nunykę. (Milda)

Atrandu ir Žolinę kaip derliaus ir giminės susibūrimo laiką. (Ąžuolas)

Užgavėnėse metų laikų kaita susiejama ir su žmogaus gyvenimo virsmu. Besikeičianti gamta yra vertinama, kaip žmogaus vidinio atsinaujinimo metafora – kartu su žiemos pabaiga galima užverti vieną gyvenimo etapą ir pradėti kitą. Tad atsisveikinimas su žiema ir pavasario pasitikimas simboliškai pažymi galimybę praeityje palikti negandas, sunkumus ir kitas slegiančias patirtis. Kitas svarbus Užgavėnių ritualų dėmuo yra santykis su svetimuoju, mirusiaisiais ir anapusiniu pasauliu. Milda pasakojo, kad persirengėliai ir kaukės iš pradžių simbolizavo ne konkrečias tautines ar socialines grupes, o kitoniškumą ir tarpininkavimą tarp skirtingų pasaulių. Tik gerokai vėliau kai kurie personažai buvo susieti su konkrečiomis etninėmis ar socialinėmis grupėmis, pavyzdžiui, romais ar žydais. Taip pat pastebima, kad kaip ir Joninių atveju, šiandien įprastas Užgavėnių scenarijus nėra savaime išlikęs archajiškas paveldas. Dalis dabar įprastų šventės elementų paplito palyginti neseniai, o kai kurie jų kinta ir toliau kartu su kitais visuomenės socialiniais ar vertybiniais pokyčiais.

Užgavėnės man visada labai svarbus dalykas. Jos labai archetipinės. Žmogui svarbu susirinkti kartu, atsikratyti tam tikrų praėjusio laiko simbolių, kad galėtų atsinaujinti ir atrasti naujos energijos. (Ąžuolas)

Pavyzdžiui, persirengėliai buvo būdingi tik Žemaitijai, bet po 1990-ųjų kultūros centrai per edukacijas tai išplatino visoje Lietuvoje. Tai nebuvo sprendimas „iš apačios“, o nuleistas „iš viršaus“. Jie vaizdavo „svetimuosius“. Kaukė rodydavo anapusinio pasaulio atstovą. Pavyzdžiui, ubagas visada būdavo mediatorius tarp šio ir kito pasaulio. Žmonės jiems aukodavo, kad jie pasimelstų už mirusiuosius. Tai va, tie persirengėliai užeidavo į sodybas ne tik pasilinksminti, bet ir linkėti gero, dalintis apeiginiu maistu. <...> O tos konkrečios žydų ar čigonų kaukės atsirado tik XIX amžiaus pabaigoje ir XX amžiuje, kai per kalbą ir veiksmus pradėta vaizduoti konkretų „kitą“. (Milda)

Skirtingas metų rato šventes jungia vienas nuolat pasikartojantis simbolis – ugnis. Nors įvairiose šventėse jai suteikiamos skirtingos prasmės, ji laikoma labai svarbiu lietuviškos ritualinės kultūros simboliu.

Man atrodo, tas pagoniškumas yra kur kas giliau įsismelkęs. Tie ugnies ritualai kažkaip arčiau dūšios, ypatingesni. Galvoju, kad lietuviams būtent ugnis yra tas simbolis. Jeigu lietuviai Anglijoj ieško vietos Joninėms, tai ieško būtinai su laužu. Britams užtenka grilio, bet lietuviams kažkaip reikia to laužo, to simbolio. (Medeina)

3.2.3 Gyvenimo slenksčius žymintys ritualai

Perėjimo ritualai siejami su svarbiausiais žmogaus gyvenimo pokyčiais – įsiliejimu į bendruomenę, suaugyste, šeimos sukūrimu ar mirtimi. Skirtingai nei kalendoriniai ritualai, jie nėra susiję su pasikartojančiu metų ritmu, bet lydi vienkartinius gyvenimo įvykius, po kurių pasikeičia žmogaus socialinis statusas ir vieta bendruomenėje. Šiai grupei priskiriami krikštas, Pirmoji Komunija ir Sutvirtinimas, suaugystės iniciacijos, santuoka bei laidotuvės

- **Krikštas, Pirmoji Komunija ir Sutvirtinimas.** Tai religiniai perėjimo ritualai, nuosekliai lydintys žmogų skirtingais gyvenimo tarpsniais – nuo priėmimo į religinę bendruomenę iki simbolinio

įžengimo į suaugusiųjų gyvenimą. Jiems būdinga aiški seka, institucionalizuota rituališkumo forma ir bendruomenės pripažįstamas naujas žmogaus statusas. Tyrimo dalyviai atkreipia dėmesį, kad būtent religinėse apeigose iki šiol išliko aiški skirtingus žmogaus gyvenimo tarpsnius žyminčių ritualų seka.

- **Suaugystės iniciacija** tai ritualai, žymintys perėjimą iš paauglystės į suaugusiųjų gyvenimą ir įtvirtinantys naują žmogaus statusą bendruomenėje. Tradicinėje visuomenėje šią ribą aiškiai apibrėždavo iniciacijos apeigos, suteikiančios naujas teises, pareigas ir atsakomybę. Šiandien vieną aiškų iniciacijos ritualą pakeičia keli įvykiai, tokie kaip 18-as gimtadienis, mokyklos baigimas, vairuotojo pažymėjimo įgijimas, įstojimas į universitetą ar kitos patirtys. Todėl riba tarp paauglystės ir suaugystės yra ne be tokia aiški, kaip seniau, o pats perėjimas dažnai išsitęsia laike ir suskyla į kelis atskirus etapus.
- **Santuoka** tai ritualas, įteisinantis naujos šeimos sukūrimą ir viešai patvirtinantis pasikeitusią žmogaus šeiminę padėtį. Šiuolaikinėse vestuvėse tradiciniai papročiai dera su naujomis praktikomis. Greta jaunųjų pasitikimo su duona ir druska, namų židinio perdavimo ir kitų simbolinių veiksmų vis dažniau pasirenkamos humanistinės apeigos, ceremonijos individualizuojamos, daugiau dėmesio skiriama poros istorijai, aplinkos estetikai, muzikai, dekoracijoms ir kitoms šventės detalėms.
- **Laidotuvės** yra perėjimo ritualas, įprasminantis paskutinį žmogaus gyvenimo etapą ir suteikiantis galimybę deramai atsisveikinti su mirusiuoju. Nors laidotuvių apeigos šiandien trumpėja ir prisitaiko prie spartesnio gyvenimo ritmo, manoma, kad svarbiausi jų elementai išlieka. Šio ritualo reikšmė ypač išryškėja tada, kai dėl tam tikrų aplinkybių nėra galimybės jo visavertiškai atlikti. Tokiais atvejais juntamas neužbaigtumo jausmas atskleidžia, kiek žmogui yra svarbūs visi atsisveikinimo ritualo etapai ir galimybė juos tinkamai atlikti.

Perėjimo ritualų analizė leidžia išskirti kelias svarbiausias tendencijas ir dilemas, kurios išsamiau aptariamos žemiau:

➔ **Religinė tradicija išlaiko aiškesnę perėjimo ritualų seką, o pasaulietinėje aplinkoje ji yra fragmentiška.** Religinėje tradicijoje svarbūs gyvenimo tarpsniai dažniau pažymimi tarpusavyje susijusiais ritualais, todėl pats perėjimas iš vieno etapo į kitą yra aiškiau apibrėžtas. Tai gerai iliustruoja Vytauto pastebėjimas, kad bažnyčioje ši ritualų seka išlikusi bene ryškiausiai, pavyzdžiui, Sutvirtinimo sakramentas ir šiandien suvokiamas kaip simbolinis perėjimas iš paauglystės į suaugusiųjų gyvenimą.

> *Taip jau šitie perėjimo ritualai, aš turiu pasakyt, labai gerai yra išsilaikę bažnyčioje. Nu, arba bažnyčioje, arba religijoje. <…> Sutvirtinimo sakramentas vyksta tada, kai paaugliai jau yra šešiolikos–septyniolikos metų. Jie lanko pasirengimo kursus, turi dermavonės tėvą ir oficialiai vat tas yra toksai, kada tu iš paauglystės, tarkim, pereini į tą nu saugusių gyvenimą. Tai va, bažnyčioj šitie dalykai yra labai aiškiai išlikę* (Vytautas)

Visai kitokia situacija ryškėja kalbant apie pasaulietines iniciacijas. Antropologo pasakojime perėjimas į suaugusiųjų pasaulį iškyla kaip viena įdomesnių šiuolaikinės visuomenės dilemų. Nors pilnametystės pradžią galima tiksliai nustatyti pagal amžių, daug sunkiau pasakyti, kada žmogus iš tiesų patampa suaugusiuoju. Ankstesnėse visuomenėse šį virsmą žymėdavo iniciacijos ritualai, po kurių žmogus jau buvo kitaip suvokiamas ir vertinamas aplinkinių. Kaip sako Vytautas, „nuo dabar esi vyras arba moteris“ buvo ne vien asmeninis pojūtis, bet visiems suprantamas pokytis.

> *Tarkim, berniukus inicijuodavo į vyrus, kada tu jau oficialiai skaitaisi vyras. <…> Tradicinėje Lietuvos visuomenėje labai svarbus elementas jaunuoliui būdavo tada, kada jis galėdavo pradėti arti savarankiškai – su arkliu ir plūgu. <…> Tai būdavo vienas svarbiausių ženklų, kad jau tampi vyru. <…> O dabartiniame pasaulyje tie inicijavimai tarsi jau yra nunykę. Pas mus nei tas arimas yra likęs, nei kažkoks oficialus iniciavimo ritualas*. (Vytautas)

Ši įžvalga leidžia kelti platesnį klausimą apie tai, kada šiandienos žmogus iš tiesų patampa suaugusiuoju? Seniau tradicinėse bendruomenėse iniciacijos ritualai aiškiai žymėjo perėjimą į suaugystę, todėl, kaip pastebi Vytautas, „visiem ir tam jaunuoliui, ir bendruomenei buvo labai aišku“, kada šis gyvenimo etapas prasideda. Šiandien pilnametystė nebeturi vieno visuotinai atpažįstamo simbolinio ritualo, o yra išskaidoma į skirtingus įvykius. Dėl to riba tarp paauglystės ir suaugystės pasidaro išplaukusi.

Ieškodamas šiuolaikinių šio perėjimo ritualo atitikmenų, antropologas mini šimtadienį, paskutinį skambutį, abitūros egzaminus, vairuotojo pažymėjimo įgijimą ar 18-ą gimtadienį. Šie įvykiai iš tiesų žymi svarbius gyvenimo pokyčius, tačiau tik iš dalies primena tradicines iniciacijas. Kaip svarsto pats pašnekovas, anksčiau „tu turėjai kažką padaryti ir jeigu nepadarai – negauni to statuso“, o šiandien dauguma šių ribų yra gerokai lankstesnės – vairavimo egzaminą galima perlaikyti, pilnametystė ateina savaime sulaukus nustatyto amžiaus, o mokyklos baigimo šventės veikiau žymi mokyklos baigimą, o ne įžengimą į suaugusiųjų pasaulį. Aiškios ribos tarp paauglystės ir suaugystės nykimas suteikia daugiau laisvės šį virsmą išgyventi individualiai, tačiau kartu palieka daugiau neapibrėžtumo ir atsakomybės pačiam žmogui, o kai nėra aiškaus atskaitos taško, suaugusiojo vaidmens prisiėmimas gali gerokai užsitęsti.

➔ Vestuvių ritualuose išlieka tradiciniai papročiai, tačiau vis daugiau dėmesio skiriama asmeniniai poros istorijai. Tyrimo dalyvių pasakojimai leidžia pastebėti, kad šiandien vestuvių ritualuose susipina dvi kryptys. Viena vertus, vestuvių ritualuose išlaikomi kai kurie tradiciniai papročiai, tokie kaip jaunųjų pasitikimas su duona ir druska, namų židinio perdavimas ir kiti simboliniai veiksmai. Kita vertus, ceremonijos vis dažniau kuriamos pagal jaunųjų poreikius ir įgauna savitų scenarijų. Tokį suasmeninimą skatina ir porų noras šventę kurti pagal savo istoriją, ir nauji su vestuvių organizavimu susiję verslo modeliai (renginių organizavimas, dekoravimas, individualių šventės scenarijų kūrimas ir pan.), kurie prisideda prie humanistinių santuokos ceremonijų populiarėjimo ir didesnės jų įvairovės

> *Net ir tos pačios vestuvės...Niekada nebūdavo toks akcentas taip puošti aplinką. Bet dabar tą estetizuojam - ir aplinką, ir stalus. Patiekalai turi būti ne šiaip kažkoks kepsnys, bet jau meno kūrinys. Bet vis tiek išlieka tokie svarbūs dalykai. Pavyzdžiui, mūsų lietuvių vestuvėse dar gali matyti, kas yra išlikę – tas duonos ir druskos ritualas, kada susituokusius jaunavedžius pasitinka tėvai. Toliau dar yra židinio perdavimo ritualas. <...> Dabar populiarėja ir humanistinės ceremonijos. Tu pasikvieti ceremonijos vedėją, jis būna pabendravęs su jaunavedžiais, labai gražiai įpina jų susipažinimo istoriją, įvairius gyvenimo momentus. Ta ceremonija tampa labai individuali, labai suasmeninta ir tada paliečia ne tik pačius jaunavedžius, bet ir visus susirinkusius.* (Milda)

➔ Laidotuvių ir vestuvių ritualai trumpėja, tačiau svarbiausios apeigos išlieka. Laidotuvių trukmė per pastaruosius dešimtmečius gerokai sutrumpėjo. Anksčiau atsisveikinimas su mirusiuoju trukdavo kelias dienas, o šiandien dažniausiai apsiribojama viena ar dviem dienomis. Vis dėlto išlieka svarbiausi laidotuvių etapai – budėjimas prie mirusiojo ar urnos, malda, susitikimas su artimaisiais, mirusiojo prisiminimas ir paskutinis atsisveikinimas. Panašiai keičiasi ir vestuvių trukmė. Kadaise jos galėjo tęstis kelias dienas ar net savaitę, o šiandien dažniausiai jos yra švenčiamos vieną ar dvi dienas. Taigi abiem atvejais svarbiausios ritualo dalys išlieka, tačiau jos atliekamos per trumpesnį laiką:

> *Tarkim, rožinių giedojimas, mišios, klebono atėjimas, palaiminimas ir visa kita – tai tarsi yra, tik sudėta su mažesniais tarpais. Seniau laidotuvės trukdavo kokias penkias, šešias dienas. <...> O dabar, kada žmonės laiko neturi, tuos visus būtiniausius ritualus suspaudi į vieną ar dvi dienas ir tarsi viskas yra padaryta. <...> Jeigu prisiminus tas pačias vestuves, tai seniau, prieš keliasdešimt metų, jos trukdavo tris keturias dienas, o dar seniau – net savaitę. <...> O dabar vestuvės realiai telpa į savaitgalį – šeštadienis, dar kažkas iki pietų antrą dieną ir viskas.* (Vytautas)

➔ Kiek svarbus pats atsisveikinimo procesas, ypač aiškiai parodo situacijos, kai įprastos jo eigos nejmanoma laikytis. Prisimindamas močiutės laidotuves, kurių eigą gerokai pakeitė per COVID-19 pandemiją galioję karantino apribojimai, Ąžuolas pasakoja apie kilusį pojūtį, kad „kažkas liko nepadaryta“.

Dėl apribojimų šeima negalėjo susiburti, pabūti kartu ir deramai atsisveikinti, todėl liko neužbaigtumo jausmas, kuris persekioja lyg šiol.

> *Mano senelė mirė kaip tik per COVIDą ir irgi buvo keistos laidotuvės, nes daug kas negalėjo atvykti. Su tom kaukėm sėdint net susirinkus negalima pabendraut, negalima buvo eiti kartu į patalpą. Tai buvo labai labai toks nesmagus jausmas. Atrodo, kažkas liko nepadaryta, kas yra svarbu. <...> Tai juk vienas pagrindinių žmogaus virsmų pagal tradiciją yra, ar ne? Tai gaunasi, kad jis buvo ne iki galo kažkaip atliktas, nederamai, ir iš to lieka toks kartus jausmas.* (Ąžuolas)

3.3 Ritualų kaita šiuolaikinėje visuomenėje

3.3.1 Kodėl atrodo, kad ritualai nyksta?

Viešojoje erdvėje dažnai girdima mintis, kad šiuolaikinėje visuomenėje ritualai nyksta, o tradicijos praranda savo reikšmę. Tyrimo dalyviai į tokį vertinimą žvelgia atsargiau ir dažniau kalba ne apie jų nykimą, o apie kaitą. Vienos praktikos iš tiesų išnyksta, kitos atsiranda, o dar kitos išlieka, tačiau yra minimos kitaip ir įgauna naujų prasmių. Polinkį kalbėti apie tradicijų nykimą gali stiprinti ir juntama nostalgija bei jos stimuliuojamas įsivaizdavimas, kad anksčiau įvairios ritualinės praktikos buvo tikresnės, prasmingesnės, tinkamiau atliekamos ar geriau išsaugotos. Tačiau toks praeities idealizavimas, pasak Mildos, nėra vien šių laikų reiškinys. Ji pastebi, kad jau XIX amžiuje buvo kalbama apie nykstančius papročius ir būtinybę juos kuo greičiau užrašyti bei išsaugoti. Todėl šiandien girdimi svarstymai apie tradicijų nykimą tęsia gerokai senesnę žmonių mąstymo tradiciją. Įdomu ir tai, kad tokiais atvejais dažniausiai kalbama ne apie visiškai išnykusias šventes, tokias kaip Sėkminės ar Jurginės, o apie tas, kurios tebėra švenčiamos, pavyzdžiui, Kūčias, Kalėdas ar Velykas. Ilgimasi ne pačių švenčių, nes jos niekur nedingo, o atpažįstamo ar iš vaikystės prisimenamo jų šventimo būdo.

> *Dabar nervina, kad mes visada apgailestaujam – „oi, tas nunyko, anas nunyko“. <...> Mes pakeitėm tas tradicijas, pakeitėm tuos savo papročius ir gal tiesiog sureikšminam, įprasminam kitus dalykus. Dėl to tos šventės nėra nei blogesnės negu kokiam XIX amžiuj. <...> Jau XIX amžiuj skambėjo – „oi, reikia viską kuo greičiau surinkt, nes viskas nyksta ir dabar jau viskas blogai, geriau buvo prieš kelias kartas“. <...> Turbūt žmogui visada buvo ir bus ta nostalgija tiems laikams. Čia nėra šių laikų dalykas. <...> Apie tas šventes, kurios visiškai išnyko iš mūsų kalendoriaus, mes net neapgailestaujam. Mes apgailestaujam apie Kūčias, Kalėdas ar Velykas – tas, kurios dabar vis dar yra mūsų kalendoriuje. <...> Kažkas išlikę, kažkas nunykę.* (Milda)

> *Aš nesakyčiau, kad pačios tradicijos ar ritualai nyksta. Keičiasi jų formos.* (Vytautas)

Tyrimo dalyvių pasakojimuose juntamas ir tam tikras palengvėjimas, kad kai kurios praktikos traukiasi iš kasdienio gyvenimo. Pavyzdžiui, fuksų krikštynos universitetuose, girtavimas per šventes, sovietinės armijos ar kalėjimų kultūros paveiktos jaunų vyrų iniciacijos kariuomenėje bei žeidžiančios Užgavėnių kaukės nebeatitinka šiandienos visuomenės poreikių, todėl jų atsisakymas nėra suvokiamas kaip praradimas.

3.3.2 Ritualų kaitos priežastys

Ritualai nėra atsieti nuo visuomenės, tad keičiantis jos vertybėms, gyvenimo būdui ir žmonių tarpusavio santykiams, persvarstoma ir tai, ką bei kaip norime ritualizuoti. Šią kaitą lemia daugybė tarpusavyje susijusių veiksnių. Spartėjantis gyvenimo tempas, globalizacija, technologijų plėtra, vartojimo kultūra, vertybių kaita ir besikeičiantys žmonių tarpusavio ryšiai veikia ritualų turinį, trukmę, organizavimą

ir jiems suteikiamas prasmes. Informantų pasakojimai leidžia išskirti šešias pagrindines ritualų kaitos kryptis (2 lentelė):

- greitas gyvenimo tempas trumpina ritualams skiriamą laiką;
- globalizacija į ritualus atneša naujų tradicijų ir simbolių;
- individualūs ritualai lengviau prisitaiko prie šiuolaikinio gyvenimo, tačiau bendruomeniškumo poreikis išlieka;
- vartojimas tampa ritualų dalimi;
- technologijos keičia bendravimą, bet nepanaikina gyvų ritualų poreikio;
- vertybių kaita skatina iš naujo įvertinti tradicijas.

2 lentelė. Pagrindiniai ritualų kaitą lemiantys visuomenės pokyčiai

Ritualų kaitos kryptis	Kaip ji pasireiškia?	Poveikis ritualams
Greitas gyvenimo tempas trumpina ritualams skiriamą laiką	Spartus gyvenimo tempas ir gausybė kasdienių įsipareigojimų palieka vis mažiau laiko pasirengti šventėms, ilgiau švęsti ar dalyvauti apeigose.	Trumpėja vestuvės, laidotuvės, krikštynos ir kalendorinių švenčių laikotarpiai. Išsaugomi svarbiausi ritualų elementai, tačiau jiems skiriama mažiau laiko.
Globalizacija į ritualus atneša naujų tradicijų ir simbolių	Kelionės ir migracija leidžia tiesiogiai pažinti kitų šalių papročius, o žmonių patirtys, švenčių idėjos plačiai sklinda per filmus, internetą ir socialinius tinklus. Taip vietinės tradicijos pasipildo naujais elementais, kurie prisitaiko prie Lietuvos kultūrinio konteksto ir tampa ritualų dalimi.	Lietuvoje įsitvirtino naujos šventės, pavyzdžiui, Helovinas ir Valentino diena, o tradicines šventes papildo anksčiau joms nebūdingi elementai. Dažniausiai perimama ne visa tradicija, o atskiri jos elementai, kurie susipina su vietiniais papročiais.
Individualūs ritualai lengviau prisitaiko prie šiuolaikinio gyvenimo, tačiau bendruomeniškumo poreikis išlieka	Daugiau dėmesio skiriama asmeniniams poreikiams, emocinei gerovei ir rūpinimuisi savimi. Individualius ritualus paprasčiau įtraukti į kasdienybę, nes jų nereikia derinti su kitais žmonėmis, o norint organizuoti bendruomeninius ritualus reikia tam skirti daug pastangų. Todėl jie neretai persikelia į institucinį lygmenį – juos vis dažniau organizuoja ne pavieniai žmonės, o institucijos.	Daugėja į asmeninę gerovę orientuotų ritualų – meditacijos, jogos, refleksijos, sąmoningo poilsio ar kitų rūpinimosi savimi praktikų. Kartu bendruomeniškumas įgauna naujas formas: žmonės buriasi į virtualias ir interesų bendruomenes, populiarėja valstybinės bei bendruomeninės šventės / renginiai (pvz., bėgimo maratonai, žygiai, mugės, festivaliai), kurias organizuoja įvairios kultūros, valstybinės ir komercinės įstaigos.
Vartojimas tampa ritualų dalimi	Atskiri šventės elementai ar net visas jos scenarijus vis dažniau perkami kaip paslaugos. Daugiau dėmesio skiriama estetikai, dekoracijoms, drabužiams ir šventės fotogeniškumui.	Šventės tampa labiau estetizuotos ir komercializuotos, o jų forma ir kuriamas įspūdis kartais nustelbia patį ritualo turinį. Kartu ryškėja priešinga tendencija – sąmoningai atkartoti tradicijas, kurti, o ne pirkti dovanas, patiems ruoštis šventėms.
Technologijos keičia bendravimą, bet nepanaikina gyvų ritualų poreikio	Technologijos leidžia palaikyti ryšius per atstumą, kurti virtualias bendruomenes, dalyvauti renginiuose nuotoliu ir dalytis svarbiomis gyvenimo akimirkomis socialiniuose tinkluose. Keičiasi ne tik žmonių įpročiai, bet ir dėmesingumas ir koncentracija.	Atsiranda virtualių ir hibridinių ritualų, keičiasi švenčių organizavimas ir dalyvavimo jose būdai. Kartu nuolatinis buvimas skaitmeninėje erdvėje sustiprina gyvo susitikimo, tiesioginio bendravimo ir sąmoningo atsitraukimo nuo technologijų poreikį – reikšmingas pasidaro pabėgimas į realų pasaulį. Tačiau technologijos kartais pasigrobia ritualams skirtą laiką.
Vertybių kaita skatina iš naujo įvertinti tradicijas	Žmogaus teisių idėjos, socialiniai judėjimai ir didesnis dėmesys fizinei bei emocinei sveikatai keičia požiūrį į tai, kas tradicijose laikoma priimtina.	Atsisakoma žeminančių iniciacijų, žeidžiančių kaukių, mažėja alkoholio reikšmė šventėse. Kartu daugėja su sveikatingumu, emocine gerove ir rūpinimusi savimi susijusių praktikų.

	Kritiškiau vertinami lyčių, etniniai ir kiti stereotipai, žmogaus žeminimas, smurtinės iniciacijos ir alkoholio vaidmuo šventėse.	

Greitas gyvenimo tempas trumpina ritualams skiriamą laiką

Svarbiausi pokyčiai:

- **Šventės ir apeigos vis dažniau derinamos prie darbo ritmo**. Vestuvės, krikštynos, o neretai ir laidotuvės planuojamos taip, kad žmonėms nereikėtų atsiprašyti iš darbo, tad dažniausiai vyksta savaitgaliais.
- **Trumpėja ne vien atskiros apeigos, bet visas šventinis laikas**. Anksčiau vestuvės, Kalėdos, Užgavėnės ir kitos šventės neretai tęsdavosi kelias dienas ar apimdavo ilgesnį laikotarpį, o šiandien jų šventimas dažniau sutelkiamas į vieną ar dvi pagrindines dienas.
- **Ritualai trumpinami juos „suspaudžiant".** Stengiamasi išlaikyti svarbiausius apeigų etapus, tačiau jiems skiriama mažiau laiko, todėl visas ritualas atliekamas greičiau.
- **Nos laiko mažėja, bet ritualo poreikis išlieka.** Žmonės ir toliau nori pažymėti svarbius gyvenimo įvykius ir kalendorines šventes, tačiau tam skiria mažiau laiko.

Švenčių trukmę vis dažniau diktuoja darbo ritmas	*Pats vestuvių paprotys, tas ritualas, yra išlikęs, bet labai pasikeitęs, sutrumpėjęs. <...> Laidotuves, vestuves ar krikštynas pritaikai prie savaitgalio, kad žmonėms nereikėtų iš darbų atsiprašinėti.* (Vytautas)
Ilgą šventinį laikotarpį pakeičia viena diena	*Tarkim, tos pačios Užgavėnės. Ten pagal tradiciją yra dvi savaitės, ar ne? Šventimas, įsiprasminimas, kaip ir kalėdinis laikas. Ten gi yra pagal visą tradiciją, tai yra ilgas laikas, suvokimas, lėtas, gilus ten ir apimantis ir ten mėnesį ar kelias savaites. Tai dabar tai yra viena diena. Tiesiog.* (Ąžuolas)

Globalizacija į ritualus atneša naujų tradicijų ir simbolių

Svarbiausi pokyčiai:

- **Tradicinės šventės pasipildo iš kitų kultūrų atkeliavusiais papročiais ir simboliais.** Tokie nauji elementai paprastai ne pakeičia senąsias tradicijas, o įsilieja į jau nusistovėjusius šventimo būdus. Pavyzdžiui, per Velykas šalia įprasto kiaušinių marginimo išpopuliarėjo šokoladinis Velykų zuikis, šokoladiniai kiaušiniai ir vaikams rengiamos lobių paieškos.
- **Prigyja naujos šventės, tačiau jos perimamos ir keičiasi selektyviai.** Valentino diena labiau įsitvirtino tarp mokyklinio amžiaus vaikų, jaunimo ir porų, o iš Helovino papročių pirmiausia prigijo moliūgų skaptavimas ir persirengimas. Pastaruoju metu populiarėja ir vaikščiojimas po namus prašant saldumynų. Įdomu, kad tuo pat metu panašus paprotys, kuris buvo praktikuojamas per Užgavėnes, pamažu nyksta.
- **Globalizacija keičia bendruomenės sampratą.** Žmones vis dažniau sieja ne gyvenamoji vieta, o bendri pomėgiai, vertybės ar veiklos. Tokios bendruomenės gali jungti skirtingose šalyse gyvenančius ir niekada fiziškai nesusitikusius žmones.

Fizinė vieta nebėra bendruomenės pagrindas	*Mes nebegyvenam toj bendruomenėj, kur vienas kaimas buvo bendruomenė. Dabar ta bendruomenė yra globali, pasaulinė. <...> Žmones gali vienyti tie, kurie niekad nėra susitikę ir galbūt nesusitiks, bet tai irgi yra tam tikras ritualinis susibūrimas, nes žmogui svarbu pabūti su tais žmonėm ir save atrasti. (*Ąžuolas)

Populiarioji kultūra veikia mūsų šventes ir tradicijas	*Per popkultūrą iš Amerikos atėjo tas Helovynas. <...> Mes neperėmėm visos šventės, bet tam tikrus jos elementus. Pas mus nėra to vaikščiojimo nuo durų iki durų, bet tas moliūgas labai populiarus pasidaręs.* (Vytautas)
	Per Velykas dovanų vat mano vaikystėj niekada nebūdavo – mum ten tie kiaušiniai ir viskas. Ir tas irgi kaip keičiasi, kaip ten daugėja, ar ne? Atsiranda ten kiškiai su šokoladiniais kiaušiniais ir ten ieškoti lobių, ir taip toliau. Nu tai visa tai, man atrodo, ateina iš vartojimo visuomenės, bet vėlgi – iš kur pas mus ateina? Ir iš filmų ten, iš užsienio, iš kažkur, nu, turbūt iš tos vartojimo kultūros, iš kapitalizmo, nu, greičiausiai. <...> Ne, nesu aš ten prieš labai, bet iš esmės tam labai sunku atsispirt. Atrodo, net kai galvoji, kad aš taip nedarysiu, ir tada – nu, bet tai tada vaikas verks, kad nerado, kiškis neatsinešė kiaušinių šokoladinių. Pas jo draugus kažkodėl atnešė. (Gabija)
	Valentino diena kažkaip atėjo daugiau gal iš Amerikos, per tą popkultūrą. <...> Aš nesakau, kad ji dabar nešvenčiama. Darželiuose, pradinėse klasėse visi vis tiek su širdelėm vaikšto, ane? Toks vaikam fainas, žodžiu, ir savo kokiem auklėtojam, mokytojam tas širdeles kabina. <...> Tokia liko, sakyčiau, daugiau vaikiškam lygmeny. Nu ir liko, aišku, porų lygmeny, kada, sakykim, daugiau gal jaunimas eina į kavines, bet kitąsyk ir vyresni, tiesiog ta proga kažkokiai šventinei vakarienei. Nes šiaip tai pati intencija labai graži, ane, tiesiog kažkokioj poroj tas dėmesio, tos meilės parodymas. (Milda)
	Holivudo formuojamos vertybės keičia visuomenę. (Ąžuolas)

Individualūs ritualai lengviau prisitaiko prie šiuolaikinio gyvenimo, tačiau bendruomeniškumo poreikis išlieka

Svarbiausi pokyčiai:

- **Individualius ritualus paprasčiau įtraukti į kasdienybę nei bendruomeninius.** Asmeninių praktikų nereikia derinti su kitais žmonėmis, todėl tokioms veikloms, kaip meditacija, joga, malda, pasivaikščiojimas, gamtos stebėjimas yra lengviau rasti laiko. Bendruomeniniams ritualams reikia daugiau pasirengimo, pavyzdžiui, suderinti visiems tinkamą laiką, vietą, pasirūpinti sudėtingais organizaciniais klausimais, todėl juos sunkiau rengti spontaniškai.
- **Dalį bendruomeninių ritualų organizavimo perima institucijos.** Valstybines, kalendorines ir kitas bendruomenines šventes dažnai rengia kultūros centrai, bibliotekos, mokyklos, religinės bendruomenės ar kitos organizacijos, o žmonės į jas ateina kaip dalyviai. Tokiu būdu vyksta savotiška bendruomeninių ritualų institucionalizacija.
- **Mažose grupėse bendri ritualai kuriami ir be institucijų.** Mažose žmonių grupėse ritualai gali susiformuoti ir be institucijų įsitraukimo. Draugų, kaimynų ar bendraminčių grupės savarankiškai susikuria pasikartojančias, savitas tradicijas ir progas pabūti drauge. Tokiems ritualams dažnai nereikia sudėtingo organizavimo ar oficialios struktūros, nes juos palaiko tarpusavio ryšys, įprotis susitikti ir pačių dalyvių pastangos tęsti bendrą praktiką.

Individualius ritualus lengviausia organizuoti	*Man atrodytų, kad gal šitie individualūs būtų labiau paplitę dėl to, kad juos yra tiesiog lengviau padaryti. Nes, nu, tarkim, kada tu pats darai, vat ir su tuo pačiu kavos gėrimu – kada atsikeli, kada nori, tada nueini ir geri tą kavą. <...> O jau jeigu tu nori kažką bendruomeniško padaryti, tau reikia susitart su kitais žmonėmis, reikia suderinti. Ir pati žinai, kaip atrodo derinimas, jeigu tau su keliolika žmonių reikia kažkokį laiką, dieną ir veiklą suderinti. <...> Individualūs galbūt yra labiau paplitę dėl to, kad juos lengviau padaryt – kada nori, kada turi laiko, tada ir gali padaryt ir tau nereikia nieko derinti. O jau tokius šventimus, kaip Joninių ar kažko, tai jau tau reikia pasiruošt, nusipirkt maistą, susidėt laužą, pasikviest visus, susiderint ir visa kita. Nu, tai yra daug laiko, vargų ir tiesiog yra sunkiau. Tai galbūt tą žmonės ir mažiau daro. Čia toks gal labai praktiškas dalykas.* (Vytautas)

Bendruomenines šventes organijuoja institucijos	*O tą visą dalyką padaro vat bažnyčios arba kultūros darbuotojai. Tai jo, iš tiesų tos pagrindinės šventės, ane, kaip ir sakiau, tarkim, Žolinės ar Liepos 6-oji. Vat ir tas himno giedojimas per Liepos 6-ąją – tai irgi viskas yra organizuojama kultūros darbuotojų, ir žmonės ateina tokie kaip, nu, žiūrovai, dalyviai, kurie, nu, ten irgi minimaliai tą himną pagieda ar kažką. <...> Žmonėm yra palikta ta vieta tiktai, nu, tokiam neformaliam, spontaniškam susibūrimui. Nu, vat kaip su kaimynų atveju per tas Jonines.* (Vytautas)
Bendrystė kuriama mažose interesų grupėse	*Turim ten, tarkim, tokį didžiejų kolektyvą, kur ten mes esam penki žmonės, bet irgi turim kiekvienais metais savo Vasario 16-ąją – būtinai mes turim kažkur susirinkti. Tokia simbolinė diena, bet mes turim susitikti, kiek įmanoma ją pažymėti, pabūti kartu. Man tai irgi yra labai svarbu.* (Ąžuolas)

Vartojimas tampa ritualų dalimi

Svarbiausi pokyčiai:

- **Pasirengimą šventei vis dažniau galima nusipirkti.** Maisto gaminimas, namų puošimas ir kiti pasirengimo darbai anksčiau dažniau buvo neatsiejama pačios šventės dalimi, o šiandien vis daugiau jų galima tiesiog užsisakyti ar nusipirkti. Paruoštos vaišės, dekoracijos ar profesionalus šventės organizavimas taupo laiką, tačiau kartu mažina pačių dalyvių įsitraukimą į pasirengimo procesą, kuris taip pat gali turėti ritualinę reikšmę.
- **Ne kiekvienas populiarus renginys virsta ritualu.** Festivaliai, maratonai, sporto renginiai, masiniai žygiai ir kitos pasikartojančios veiklos suburia žmones ir ilgainiui gali virsti tradicija. Tačiau vien populiarumo ar gausaus dalyvavimo nepakanka, kad renginys įgytų gilesnę prasmę. Todėl kyla klausimas, ar taip gimsta nauji ritualai, ar tiesiog naujos pramogų ir vartojimo formos.
- **Vartojimo gausa skatina ieškoti kitokių šventimo būdų.** Kai kurie žmonės sąmoningai stengiasi, kad šventės nesisietų vien su pirkiniais ir dovanomis. Tuomet daugiau reikšmės teikiama ne naujų diaktų ar paslaugų pirkimui, o tam, ką galima pasigaminti, sukurti ar paruošti patiems, pavyzdžiui, maistui, dekoracijoms, kostiumams, mainams ar kitoms šventės detalėms.

Pasirengimą šventei galima nusipirkti, tačiau kartu prarandama dalis paties ritualo	*Viską, viską gali nusipirkt. Jo, bet kurią šventę gali nusipirkt iš tikrųjų. Jei kalbėsim apie kokias nors Kūčias, Kalėdas, va tą stalą galim nusipirkt. Galim, jeigu vestuves, galim nusipirkt, šitą vat renginių organizatorių, kuris man viską suorganizuos. Jo, tai tas labai stipriai jaučiasi. Bet iš kitos pusės, nu, gerai, jeigu mes to nedarytumėm, ane, nu, sakykim, nepirktumėm tų paslaugų, neatsirastų tų ir organizatorių, ir tų kažkokių paslaugos teikėjų. <...> Tai vat visgi kažkaip, nu, kažko to vat reikia. Ir aišku, man taip irgi tas būna keista, kai, nu, žmonės sako va čia Kūčios yra bendrystė. Nu čia kaip irgi būna ta tokia, aišku, pirmiausia komercinė reklama: kodėl jūs turit vargti ten vat visą dieną ar dvi dienas vargti toj virtuvėj? Žodžiu, jūs viską galit nusipirkti. Vat pažiūrėkit, mes irgi pateiksim, nieko ne prasčiau, ane, negu kad pasigamintumėmet. Bet man tai iš kitos pusės net ir tas gaminimas ten kokios tos silkės, ane, ten kažkokių kūčiukų kepimas, čia irgi yra, jo, tradicijos, nu, to ritualo viso, kuris užsibaigia ta vakariene su tuo susėdimu prie stalo, dalis.* (Milda)
Paprasti komerciniai sprendimai	*Jeigu verslas jaučia, kad žmogui tai gali būti svarbu, jis kuria tam produktus. <...> Žmogus pamato parduotuvėj kiaušinių dažus ar Užgavėnių kaukę, nusiperka ir trumpam prisijungia. Tie ritualai tampa labiau greiti, vartotojiški. (Ąžuolas)*
Naujas ritualas ar vartojimo produktas?	*Yra daug tų reiškinių, neaišku, kiek jie bus ilgalaikiai. Nežinau, čia vienas iš naujausių – Vilniuj yra Šaltibarščių festivalis. Nu gerai, gal jis ir prigis. Nežinau, kas iš to. Vėlgi, ar čia yra ritualas, ar čia yra tiesiog toks produktas? <...> Ir šiaip, ką dar galiu pastebėt ne apie ritualus, bet apie pačią kultūrą, apie jos vartojimą – mūsų visuomenėj, tokioj kintančioj, turtėjančioj, sotėjančioj, vis daugiau kultūros eina per kulinariją, nu, per maistą. Jeigu žmogui, ne tiek gal prasmės įdomios, bet jeigu bus kažką suvalgyti, tai jau įdomu. Man tai yra, nu, truputį nežinau, banalu, toks gal žemesnis lygis. Ne apie pačias tokias dideles idėjas kalbama, bet, nežinau, apie mėsos rūšį arba kepimo būdą, ir tai tampa kažkokiu reiškiniu.* (Ąžuolas)

Vartojimo spaudimas skatina sąmoningai grįžti prie kūrimo savo rankomis	*Nu, aš taip labai norėjau padaryt, kad viskas netaptų apie daiktus ir dovanas, bet kaip tai padaryt, nežinau. Vėl tas spaudimas atrodo yra toks didelis, kad mes kažkokie daiktų vergai pasidarom. <...> Man atrodo, dabar ypač svarbu kurti šeimoj tuos ritualus, kurie ne apie daiktus, ne apie vartojimą. Man labai svarbu, kad mes kažką darytume, nebūtinai pirktume. Tai tampa irgi tokiu pasiruošimo ritualu – tarkim, karpai kažkokias dekoracijas ar tą patį dovanų popierių gali pasigaminti. <...> Man dabar reikia atrasti tuos ritualus, kas būtų svarbu, kad įdėtų kažkokias vertybes ir tuos sustojimo taškus, to stabilumo, kad stabilumas netaptų daiktas kažkoks, kad jeigu negavau dovanos, tai šventės nėra*.(Gabija)

Technologijos keičia bendravimą, bet nepanaikina gyvų ritualų poreikio

Svarbiausi pokyčiai:

- **Technologijos suartina per atstumą, bet gyvo susitikimo nepakeičia.** Su artimaisiais galima bendrauti bet kada ir iš bet kurios pasaulio vietos, tačiau gyvai susitinkama rečiau. Dėl to tokie ritualai kaip, pavyzdžiui, šeimos susibūrimas per Kalėdas gali įgyti dar didesnę reikšmę.
- **Dėmesio ekonomika keičia mūsų santykį su laiku ir gebėjimą susikaupti.** Laisvos akimirkos vis dažniau yra praleidžiamos prie ekranų, o nuolatinis informacijos srautas ir greitai besikeičiantys dirgikliai trukdo susikaupti. Naršymas neretai darosi sunkiai kontroliuojamu įpročiu, kuris atima laiką iš kitų prasmingų veiklų ir ritualų. Informacijos gausa taip pat kelia pasimetimo jausmą, nes visko aprėpti neįmanoma, todėl klya sunkumų atsirinkti, kam skirti savo laiką ir dėmesį.
- **Nuobodulį ir gebėjimą sustoti tenka susigrąžinti sąmoningai.** Dopamino „detoksas", laikas be telefono ar sąmoningas nieko neveikimas tampa atsaku į nuolatinį dirginimą. Tai, kas anksčiau nutikdavo savaime, pavyzdžiui nuobodulio, tylos, laukimo akimirkos, informacijos ribojimas dėl jos prieinamumos stokos, šiandien gali tapti sąmoningai pasirenkama praktika.

Technologijos praplėčia bendravimo formas, bet gyvo bendravimo poreikis nemažėja	*Technologijos, aišku, padarė didžiulį lūžį – gali užfiksuoti akimirką, bet kada su bet kuo pasikalbėti, atskristi į kitą pasaulio kraštą. Jos mus jungia į tokią globalią bendruomenę, bet tas prisirišimas prie savo namų, savo šeimos, savo žemės vis tiek lieka. <...> Kai vaikai išvažiuoja mokytis į užsienį, šeimos susitinka rečiau, todėl susirinkimai per Kalėdas tampa dar reikšmingesni. Tie ritualai vis tiek lieka.* (Ąžuolas)
Nutrūkusius ryšius lengviau atkurti	*Su kai kuo bendravimas buvo visai nutrūkęs. <...> Dabar atsiranda ta technologinė galimybė – per kelias sekundes vėl gali būti ryšy su žmogumi. Suvedi vardą, pavardę ir dažniausiai jau gali jį surasti.* (Ąžuolas)
Telefonas užima ritualams galėjusį tekti laiką	*Dabar ritualas ką padaryt, net ne ritualas, įprotis, sakyčiau, nes man tai nėra taip šventa, bet išsitraukti telefoną ir būti su tuo. Ir va čia žmonės jau net nebepastebi, kad tai jiems tapo tokiu įpročiu, gal ir ritualu, jeigu ten kažkaip ypatingiau daro kažką. <...> Ir jie tų ritualų net negali kurti, nes jie negali valdyti to proceso. Priklausomybė savotiškai, net jeigu nėra tos klinikinės priklausomybės, bet tiesiog, kaip sako: „Man reikia, aš nebenoriu". Šeštokai man sako: „Aš nebenoriu, jau atsibodo, bet man reikia". Nu vat, tu net negali savęs... nebenori <ekrano>>, bet nemoki savęs kontroliuoti. <...> Tas ėjimas į socialinius tinklus gali atimti tų ritualų galimybes, šventumą, nes, nu, tiesiog nėra kada, nes mes užpildom laiką kažkuo kitu.* (Medeina)
Nuobodulį tenka sąmoningai praktikuoti	*Dopaminas niekada neišsilaiko, nes tai yra tiesiog neįmanoma. Jis visada eina žemyn, tai reiškia skausmą, tuštumą, nemalonumą ir taip toliau. Įdomiausia, kad tie žmonės, kurie labai daug to daro, jie ir tos tuštumos tada jaučia labai daug ir gaunasi, kad jų interesų ratas siaurėja. Pavyzdžiui, jeigu anksčiau turėdavo kažkokius hobius, kažkokius kitus dalykus – nebenori. Anksčiau skaitydavau knygas – nebenori. Anksčiau eidavau pas kitus – nebenori. <...> Jų tas gebėjimas įvairiais būdais atsipalaiduoti ar kažkaip rasti tą malonumą susiaurėja. <...> Vienas vaikinas, muzikantas, sako: „Kai man reikia pragroti, aš pragroju ir paskui nieko nedarau per tą pertraukėlę, nes anksčiau eidavau tiesiai į savo telefoną". Ir sako: „Taip iš pradžių*

	nuobodu, bet kaip man pagerėjo gyvenimas. Jis vėl išsiskleidė spalvom“. <...> Ne veltui yra tie dopamino detoksai, dietos, kažkokie pasninkai vadinami, ar ne, kad žmonės vėl atrastų meilę kitoms veikloms.(Medeina)
Visko aprėpti neįmanoma: dėmesio nenulaikymas, gausa ir pasimetimas	*Aš pastebėjau turbūt prieš kokius tris metus jau taip ryškiai tą pokytį paskaitose – studentų dėmesio... kaip vadinasi tas „span“? Kad jie nebegali išlaikyti dėmesio. Nu, kur mes žiūrėdavom filmus seniau, ar ten namie užduodavau, ar per paskaitą žiūrėdavom valandos filmus kažkokius, kur analizuojam paskui. Dabar jie nesugeba šešių minučių pažiūrėt. Aš užduodu namie ir ateina, sako: „Aš pradžią pažiūrėjau“. Ir tada aš suvokiu, kad jie va tą penkiolikos sekundžių „reelsą“ gali pažiūrėt ir „next“. <...> Susisuka ten viskas galvoj, man atrodo. <...> Aš atsimenu, viena dvidešimtmetė mergina, dvidešimt vienerių gal, studentė mano yra pasakius... Mes su tuo kursu labai daug apie nerimą kalbėjom, labai skaudžias temas palietė kuriant performansus. Ir aš kažkaip klausiu: „Bet kaip, nu, jūsų Instagramai tokie gražūs, žodžiu, jūs tokie laimingi atrodot ten visur – keliauja, šypsosi, tos nuotraukos gražios“. Ir man studentė sako: „Mes esam nelaimingiausia karta su gražiausiom nuotraukom.“ <...> Jie išgyvena iš tikro siaubingą nerimą ir tą negebėjimą suvirškinti tų technologijų. Ir turbūt tie ritualai gal kaip tik ne tai, kad susikūrė nauji, bet išbyrėjo, kai jie tiek mato visko ir nebegeba aprėpt, ir viskas taip greit kinta, negeba vytis. Nu, tiesiog man atrodo, čia išvis vienas baisiausių dalykų, ką mes padarėm sau patiem, kad nebeįmanoma visko suvirškint ir pasivyti. <...> Ir tie jauni žmonės itin jautrūs yra tam visam. Jeigu neturi tų jau kažkokių tvirtų ritualų, tai kai kas atsigręžia, ieško ten per religinius dalykus, o kai kas vat pasiduoda kažkokiem, nežinau, trendam.* (Gabija)

Vertybių kaita skatina iš naujo įvertinti tradicijas

Svarbiausi pokyčiai:

- **Ne viską, kas sena, norima išsaugoti.** Žeminančios studentų „fuksų krikštynos“, kariuomenėje gyvavę įšventinimo ritualai ir panašios praktikos šiandien vertinamos daug kritiškiau. Didesnis dėmesys žmogaus teisėms ir orumui lemia tai, kad jų atsisakymas gali būti suvokiamas ne kaip tradicijos praradimas, o kaip teigiamas socialinis pokytis. Kvestionuojant ar reflektuojant įvairias disksriminuojančias praktikas, visuomenėje stiprėja ir suvokimas, kas yra priimtina, o kas ne.
- **Kritiškiau vertinami ir tradiciniai „svetimojo“ vaizdiniai.** Užgavėnių persirengėliai kadaise simbolizavo svetimąjį ar anapusinio pasaulio atstovą, tačiau ilgainiui kai kurie personažai buvo susieti su konkrečiomis etninėmis grupėmis. Šiandien žydus ar romus vaizduojančios kaukės ir juos pašiepiančios dainos vis dažniau laikomos žeidžiančiomis ir nepriimtinomis, todėl ieškoma kitų būdų perteikti „savo“ ir „svetimo“ santykį, nesiejant jo su konkrečia žmonių grupe.
- **Keičiasi ir alkoholio vieta šventėse.** Pastebima, kad per šventes ir susitikimus žmonės alkoholio vartoja mažiau nei anksčiau. Nors jis vis dar gali būti šventės dalis, nebėra svarbiausias jos atributas, o gerą nuotaiką ir bendravimo atmosferą žmonės vis dažniau kuria ir be alkoholio.
- **Kai kurios tradicijos darosi asmeniškai svarbesnės.** Tai ypač matyti kalbant apie valstybines šventes. Dalyvavimas minėjimuose, himno giedojimas ar tiesiog buvimas kartu su kitais gali suteikti vilties, stabilumo ir priminti, kad tos pačios vertybės svarbios ne vienam žmogui, bet ir kitiems. Valstybingumą puoselėjančias vertybes stengiamasi perduoti ir vaikams.

Žeminančių iniciacijų atsisakyti negaila	*Fuksų krikštynos universitete... Aš atsimenu, kada 2006 įstojau, tai dar atsimenu, ten būdavo tuos fuksus... Aš pats mačiau, po Laisvės alėją tampo grupę žmonių, vos ne vienas su kitu surišti, kažkokiais šlapiais maišais aprengti. <...> Man labai nepatiko toks pažeminimo aspektas. Ir paskui tas nunyko. Nu, čia irgi susiję su tom teisėm, diskriminacija visa ir panašiai. <...> Kiek aš žinau, ir kariuomenėj tie įšventinimų ritualai irgi yra NATO uždrausti, kada mes įstojom į NATO, kad nebūtų skriaudimo kareivių. Tai va šitų dalykų man tikrai negaila.* (Vytautas)
Tolerancija ir tradicijų kaita stiprina viena kitą	*Čia galbūt tie patys dalykai, jie yra susiję, ir paskui tas tradicijų nunykimas galbūt prisideda ir prie pačios visuomenės. Tai čia vienas kitą stiprinantys tokie efektai, ar ne? Nu vat, jeigu tu atsisakai kažkokio žmonių žeminimo ar kažko, tai galbūt tas ir toliau didina toleranciją. Ta didėjanti tolerancija toliau skatina atsisakyt kažkokių tų neigiamų tradicijų visuomenėje. Nu ir taip toks užburtas ratas.* (Vytautas) *Dabar daugiau tos tolerancijos žmonių. Mes labai jautrūs pasidarėm, kas yra gal iš žmogiškumo, to humanizmo, teisinga ir savaime suprantama.* (Ąžuolas)
„Svetimojo“ arb a „kito” vaizdavimas kinta	*Aš, beje, irgi esu už tai, kad šitoj vietoj tas kaukes reikėtų keisti. <...> Tie persirengėliai kažkada vaizdavo tuos svetimuosius. Tiesiog pati kaukė – kad tu toks svetimas, kitas, anapusinio pasaulio atstovas. <...> Jie kažkada ir buvo tokie tiktai svetimieji, apsirengdavo taip, kad niekad net neatpažintum – tos baisios kaukės, kažkokie velniai gali būt, mirtis vaikšto. <...> O paskui tik XIX amžiaus pabaigoj, ypač XX amžiuj, tarpukariu, jau buvo siejama su konkrečiais žydais ar romais. Nu, kada ir pagal veiksmus, ir pagal kalbą tu atpažįsti jau, kad čia yra būtent konkretus kitas. <...> Kuo arčiau mūsų dienų, tuo jau čigonai su tom plačiom kelnėm – jau akivaizdžiai atpažįsti, arba žydui kokie nors peisai prikabinami.* (Milda)
	*Tai labai keičiasi tie dalykai, bet iš kitos pusės archetipinė esmė lieka. Tų dainelių apie čigonus ar žydus – jos yra tam tikro laikmečio istorinės situacijos išdava. Tai prieš 1000 metų turbūt tokių nebuvo, nes čia tų žydų nebuvo. Tai yra santykis tarp savo ir svetimo. <...> Dabar tas Užgavinių personažas galėtų būti indas [...], kurį mes visi matom, bet mes jo nepažįstam, kas jis toks yra .(*Ąžuolas)
Alkoholis traukiasi iš šventės centro	*Ką aš pastebiu, kas nunyko ir man tas yra žavu, tai yra susėst prie stalo ir gert. <...> Tas susėdimas ir gėrimas nebėra toks. Jis labiau tampa, nežinau, bendravimo elementu, bet ne kažkokio tokio nusigėrimo. <...>. Ir alkoholis gali būti šalia, bet jis netampa tokiu pagrindiniu. <...> Ir jeigu dar juokiasi kartu ir visa kita, tai tu matai, kad tos pozityvios emocijos ateina ir be alkoholio, nes žmonės anksčiau mažiau mokėjo tų pozityvių emocijų susikurti. <...> O dabar žmonės kažkaip žiūri, kad gali juoktis ir be to, ane?* (Medeina)
Valstybinės šventės įgauna asmeninę reikšmę	*Man turbūt svarbesnės darosi su amžium, man darosi valstybinės šventės svarbesnės ir man va tai virsta į kažkokius ritualus. <...> Svarbu perduoti tą jausmą ir kad vaikas irgi žinotų, kad valstybinė šventė tai nėra tiesiog laisva diena, kai eini pavalgyti į kavinę.* (Gabija)

3.4 Ritualų ateitis

Analizuojant pašnekovų svarstymus apie ritualų ateitį, galima išskirti keturis scenarijus (3 lentelė).

Jie vienas kitam neprieštarauja, o veikiau parodo skirtingas ritualų raidos kryptis, galinčias vykti tuo pačiu metu.

3 lentelė: numanomi ritual ateities scenarijai

Sugrįžimas į tikrovę Daugės gyvų susitikimų ir fiziškai patiriamų veiklų.	**Naujų ritualų gimimas** Keičiantis technologijoms ir gyvenimo būdui, atsiras naujų ritualų.
● *Aš manau, kad vis tiek turim labiau grįžti į tą realybę. Mes turbūt irgi to <virtualaus pasaulio> atsikąsim vat kažkada. Aš manau, kad, nu, tai vis tiek bus tas smagesnis, ane, tas gražesnis tikras gyvenimas.* (Milda) ● *Man kažkaip atrodo, kad tas socialinių medijų bumas vis dėlto sprogs kažkaip. Nu, tas turi kažkaip negali taip būt, atrodo. Ir gal po biškį tai vyksta jau. Am, kad žmonės bando sugrįžti tą tikrą ryšį.* (Gabija)	● *Nu tai ateityje, kai bus tos self-driving cars, autonominiai automobiliai, tai teisių jau laikyt gal nereikės. Nu, bet tai tada gal tu turėsi ten gaut kažkokį leidimą <...> bus kažkoks kitoks tas ritualas. <...> Paskui gal kokių, žinai, reikės dronų pilotavimo teisių turėt.* (Vytautas) ● *Gal už kokių ten penkiolikos, dvidešimties metų išvis galėsi savo kokią hologramą susikurt, žinai, tuos akinius dirbtinės realybės užsidėt ir mes galėsim susitikti, kavos išgert – tavo holograma, mano holograma. <...> Nu, kažkas tokio.*(Vytautas) ● *<...> ar tas techno visas tas pasaulis sukurs savo ritualus? Nu, sunku man pasakyti. Manau, kad bus ir to, ir to.* (Ąžuolas)
Paprastumo renesansas Daugiau reikšmės bus teikiama kasdienėms, neypatingoms, lengvai prieinamoms veikloms	**Žmogiškumo esmė nesikeis** Žmogui ir toliau reikės ryšio, saugumo, struktūros ir prasmės, todėl ritualų poreikis išliks.
● *Mes esam turtinga tauta, turtinga šalis ir galim leisti sau įvairesnius tuos ritualus, kurie gali būti, sakau, ir nebūtinai jie turi būti brangūs, kaip tik atvirkščiai. Patys gražiausi yra patys pigiausi - iš bibliotekos pasiskolini knygą, kartu skaitai, nu, fantastiškas jausmas. Dviračiai, vaikščioti, ten kažkas su šiaurinėm tom lazdom eina ir taip toliau. Taip, viskas dažniausiai iš tikrųjų ir nemokamai ir nebūtina, kad būtų brangu.* (Medeina)	● *Žinok, aš manau <...> tame XXI amžiuje čia niekas per daug nepasikeitė, kaip ir paskutinius ten, žinai, penkis ar šešis amžius. Nu aišku, tie dalykai gal kitą formą įgiję, bet tie tokie esminiai dalykai, nu, sveikatos problemos, darbo problemos, santykių su kitais žmonėmis problemos, visada buvo, yra ir dabar, ir aš manau, kad jos bus ir ateityje.* (Vytautas) ● *Kol kas tai manau, kad tie kertiniai kalendoriniai ritualai žmogui liks kaip labai prasmingi ir stiprūs vienijantys dalykai. <....> Kiek žinau, žaidimų bendruomenės kažkokios, kurios yra milžiniškos per visą pasaulį. Jos irgi turi savo mitologijas ir visa kita, bet vėlgi tos mitologijos remiasi kažkokiais senais pagrindais.*(Ąžuolas)

Šie scenarijai rodo, kad ritualų ateitis greičiausiai nebus vienakryptė. Technologijos ir besikeičiantis gyvenimo būdas kurs naujas praktikas, tačiau kartu gali stiprėti gyvo bendravimo ir paprastų kasdienių veiklų vertė. Todėl svarstant apie ritualų ateitį galiausiai tenka klausti ne tik, kokie jie bus, bet ir kokioje visuomenėje norėtume gyventi?

> *Man norisi tikėti <...>, kad žmonės, pajutę tą malonumą, jį palaikys ir, jeigu su technologijom susitvarkysim, kad nebūtų pirmoj vietoj – nesakau, kad reikia eliminuoti, bet kad nebūtų pirmoj vietoj, – tai mes turėsim tokią labai gražią bendruomenę, tokią funkcionalią, sąmoningą, sąmoningesnę bendruomenę.* (Medeina)

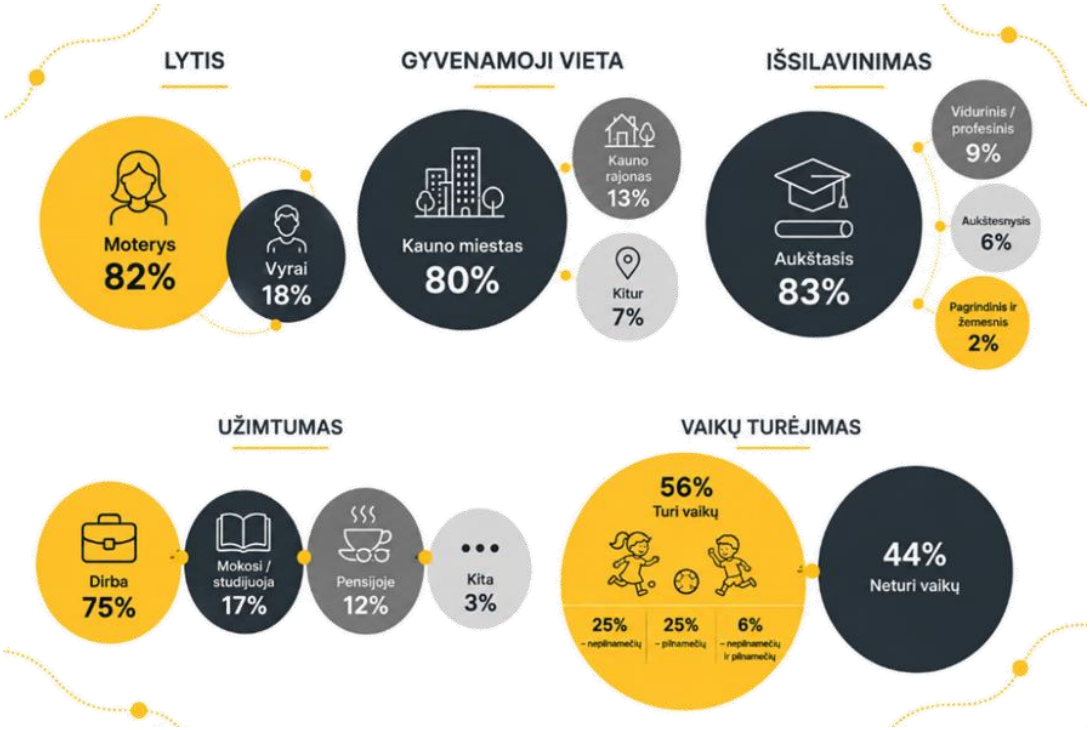
4 Kiekybinio tyrimo rezultatų analizė

Kokybinio tyrimo metu surinktą medžiagą apie ritualus, jų reikšmę ir kaitą papildo kiekybinio tyrimo duomenys. Jie leidžia pamatyti, kiek įvairios ritualinės praktikos yra paplitusios, kokią vietą jos užima žmonių kasdienybėje ir kaip patys respondentai vertina vykstančius įvairių socialiniių ir sykiu ritualinių praktikų pokyčius. Analizė yra pateikiama remiantis klausimyno struktūra. Joje bus aptariamos šios temos:

- ritualo samprata ir reikšmė;
- asmeniniai ritualai;
- šeimos ir giminės ritualai;
- šventės ir minėtinos progos;
- ritualai skaitmeninėje erdvėje;
- ritualų ir kasdienio gyvenimo pokyčiai; vartojimo įtaka ritualams;
- ritualų atsisakymo priežastys;
- ritualų trūkumas ir jų kompensavimas kitomis veiklomis;
- bibliotekų galimybės.

Kiekybiniame tyrime dalyvavo **183 žmonės**. Tyrimo dalyvių charakteristikos (pav. 2):

- **Lytis.** Didžiąją dalį atsakiusiųjų sudarė moterys – 81,9 proc., vyrai – 18,1 proc.
- **Gyvenamoji vieta.** Kauno mieste gyvena 79,5 proc. tyrimo dalyvių, Kauno rajone – 13,1 proc., kitose vietovėse – 7,4 proc.
- **Išsilavinimas.** Aukštąjį išsilavinimą turi 83,4 proc. tyrimo dalyvių, vidurinį, specialųjį vidurinį arba profesinį – 8,8 proc., aukštesnįjį – 6,1 proc., pagrindinį arba žemesnį – 1,7 proc.
- **Užimtumas.** 74,9 proc. apklaustųjų dirba, 16,9 proc. mokosi arba studijuoja, 12 proc. yra pensijoje.
- **Vaikai.** Vaikų turi 56,1 proc. tyrimo dalyvių: 24,9 proc. turi nepilnamečių vaikų, 25,4 proc. – suaugusių, 5,8 proc. – ir nepilnamečių, ir suaugusių. Vaikų neturi 43,9 proc. apklaustųjų.

Pav. 2. Tyrimo dalyvių demografinės charakteristikos

4.1 Ritualo samprata ir reikšmė

Siekiant geriau suprasti, ką žmonės laiko ritualu, tyrimo dalyvių buvo paprašyta laisvai įvardyti žodžius ar žodžių junginius, kurie jiems asocijuojasi su ritualu. Į šį klausimą atsakė 112 tyrimo dalyvių. Atlikus kiekybinę šių atvirų atsakymų turinio analizę, panašios reikšmės buvo sugrupuotos į bendras kategorijas ir suskaičiuota, keliuose atsakymuose jos paminėtos. Dažniausiai ritualas sietas su:

- pasikartojimu, reguliarumu ir pastovumu – 54 atsakymai;
- ramybe ir nusiraminimu – 24;
- tradicijomis ir papročiais – 24;
- religija ir sakralumu – 19;
- bendryste ir ryšiu su kitais – 18;
- įpročiu ir rutina – 17;
- prasme ir reikšmingumu – 16.

Rečiau minėti *sustojimas ar atsitraukimas nuo kasdienybės* (9), *saugumas* (8), *magija ir mistika* (8), *poilsis ir atsipalaidavimas* (8), *laikas sau* (5) bei *lėtumas* (4) (žr. pav 3).

Pav. 3. Asociatyvinių žodžių debesis

Atviri atsakymai leidžia išsamiau pažvelgti į šias asociacijas ir išskirti kelias pagrindines ritualo sampratos kryptis.

- **Pasikartojimas, pastovumas ir ritmas.** Tyrimo dalyviai ritualą labai dažnai apibūdino kaip „pasikartojantį veiksmą“, „reguliarią veiklą“, „nustatytą tvarką“, „ritmą“, „ciklišką“, „pastovumą“. Įprotis ir rutina taip pat buvo minimi gana dažnai, tačiau ne visuomet sutapatinami su ritualu.

- **Ramybė ir nusiraminimas.** Ritualo samprata dažnai siejama su ramybe, nusiraminimu, saugumu, susikaupimu. Atsakymuose taip pat dažnai buvo minimi poilsis ir atsipalaidavimas, laikas sau, lėtumas bei sąmoningas sustojimas, pavyzdžiui, tai, „kas priverčia sustoti“, „sąmoningas stabtelėjimas“.
- **Tradicija ir ryšys su kitais.** Atsakymuose dažnai buvo minimos tradicijos, papročiai, šeima, bendruomenė ir kartų ryšys. Taigi ritualinės praktikos svarbios žmonėms, nes padeda puoselėti tradicijas ir palaikyti ryšį su kitais.
- **Sakralumas ir religija.** Daliai žmonių ritualai siejasi su religija, dvasingumu, sakralumu, kartais ir su mistika ar magija. Vis dėlto religinė prasmė nėra būtina ritualo dalis, todėl sakralumo pojūtis gali atsirasti ir visai pasaulietinėse praktikose. Vienas dalyvis tai nusakė kaip veiksmą, kuris yra „dalinai ir kažkiek sakralus, dvasinis, bet nebūtinai“.
- **Prasmė ir reikšmingumas.** Šios asociacijos spontaniškai išryškėja 16-oje atsakymų. Respondentai mini „pasikartojamumą, turintį emocinę reikšmę“, „pasikartojančius, reikšmingus susitikimus“, tai, „kam negaila laiko“ ar kas yra „svarbiau nei kasdienybė“. Šie atsakymai padeda brėžti ribą tarp ritualo ir rutinos: pasikartojimas yra svarbus ritualo požymis, tačiau daliai žmonių ritualu veiksmas tampa tada, kai įgyja asmeninę, emocinę ar simbolinę reikšmę.

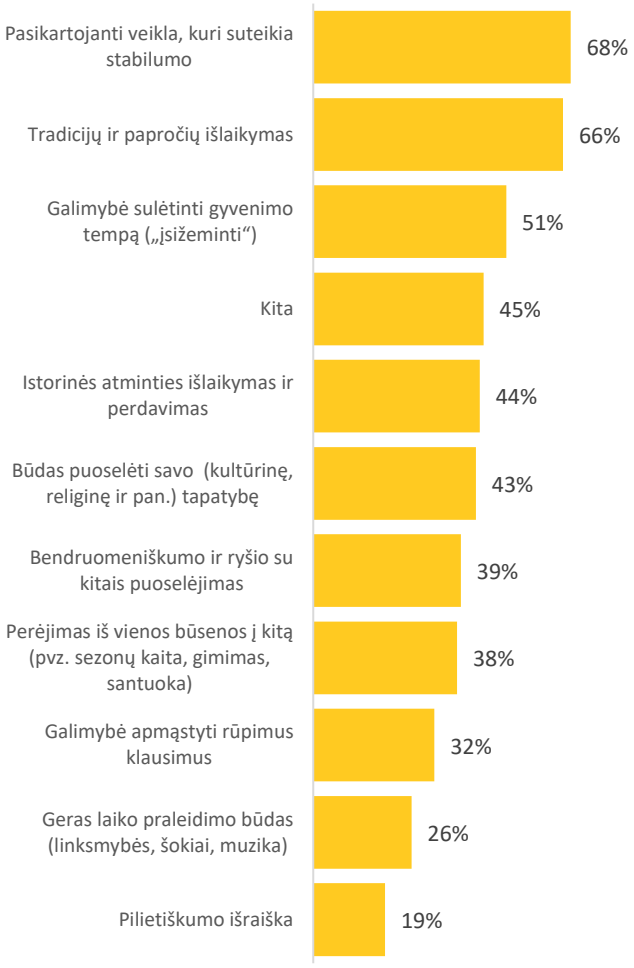
Tarp atsakymų pasitaikė ir pavienių, sunkiau į bendras kategorijas sutalpinamų asociacijų. Pavyzdžiui, ritualas asocijavosi su vaidyba, kultūra, pilietiškumu, žaidimu, transformacija, burtais ar okultizmu, taip pat labai konkrečiomis kasdienėmis veiklomis – kavos ar arbatos gėrimu, knygų skaitymu, važinėjimu dviračiu, rūkymu ar net žolės pjovimu. Vienas respondentas nurodė, kad pats žodis „ritualas“ jam yra svetimas ir kasdienybėje jo nevartoja.

Atviruose komentaruose dažniausiai išryškėjusios reikšmės atsikartoja ir atsakymuose į uždarą klausimą **„Kas jums asmeniškai yra ritualas?“**, į kurį atsakė visi 183 respondentai (pav. 4).

Dažniausiai ritualas yra suvokiamas kaip pasikartojanti veikla, suteikianti stabilumo (68 proc.). Beveik tiek pat tyrimo dalyvių jį sieja su tradicijų ir papročių išlaikymu (66 proc.). Tai atitinka ir spontaniškose asociacijose dažnai minimus pasikartojimo, pastovumo bei tradicijos motyvus.

Daugiau nei pusei tyrimo dalyvių (51 proc.) ritualas yra galimybė sulėtinti gyvenimo tempą, „įsižeminti“. Įdomu, kad spontaniškuose atsakymuose lėtumas buvo paminėtas palyginti retai, tačiau renkantis iš pateiktų variantų jį kaip svarbią ritualo reikšmę nurodė daugiau nei pusė respondentų.

Kiek rečiau ritualas buvo siejamas su istorinės atminties išlaikymu ir perdavimu (44 proc.), tapatybės puoselėjimu (43 proc.), bendruomeniškumo ir ryšio su kitais puoselėjimu (39 proc.) bei perėjimu iš vienos būsenos į kitą (38 proc.). Galimybę apmąstyti rūpimus klausimus pasirinko 32 proc. respondentų. Rečiausiai ritualas suvokiamas

Pav. 4. Kas jums asmeniškai yra ritualas?

kaip geras laiko praleidimo būdas (26 proc.) ar pilietiškumo išraiška (19 proc.).

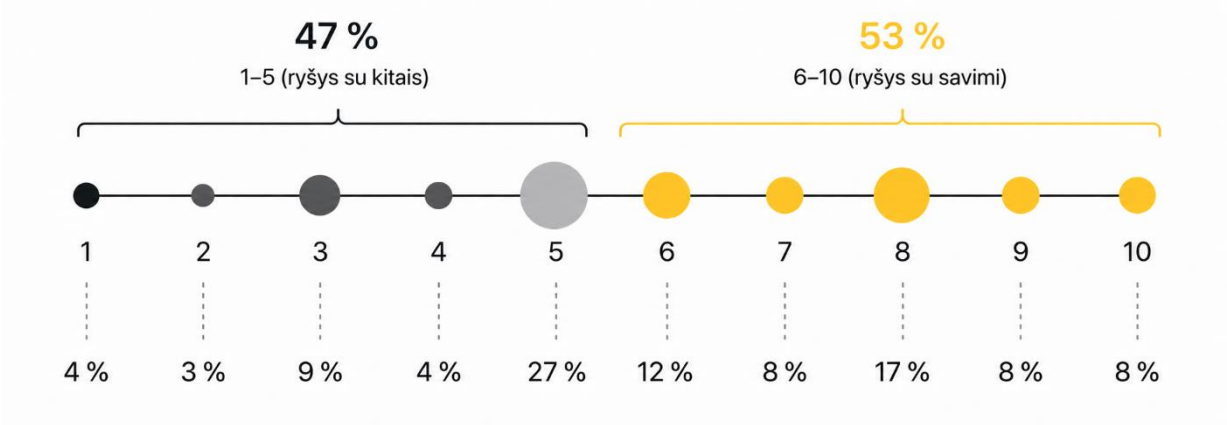
Svarbu paminėti ir tai, kad net 45 proc. tyrimo dalyvių pasirinko atsakymą „Kita“. Toks rezultatas gali rodyti, kad pateikti atsakymų variantai neaprėpė visų žmonėms svarbių ritualo reikšmių. Atviri komentarai leidžia bent iš dalies suprasti šią įvairovę. Juose gana ryškios ramybės, nusiraminimo, prasmės, saugumo, įpročio ir rutinos reikšmės, taip pat pasitaiko labai individualių ritualo interpretacijų, kurių uždaras klausimas galimai neaprėpė.

Ritualo sampratos skirtumai tarp įvairių grupių (žr. 2 priedą, 5 puslapį (kl13)):

- ↔ **Amžius.** Vyresni žmonės (50–79 m.) dažniau nei jaunesni (16–39 m.) ir vidutinio (40–49 m.) amžiaus žmonės ritualą sieja su *pilietiškumo išraiška.* Jaunesni ir vidutinio amžiaus žmonės dažniau nei vyresni ritualą suvokia kaip *pasikartojančią veiklą, suteikiančią stabilumo.* Abiem atvejais amžiaus sąsajos yra silpnos.
- ↔ **Lytis.** Moterys dažniau nei vyrai ritualą suvokia kaip *perėjimą iš vienos būsenos į kitą, galimybę sulėtinti gyvenimo tempą, būdą puoselėti savo tapatybę ir pasikartojančią veiklą, suteikiančią stabilumo.* Nustatytos sąsajos yra silpnos.
- ↔ **Vaikų turėjimas.** Reikšmingų ritualo sampratos skirtumų tarp tyrimo dalyvių, kurie turi ir neturi vaikų, nenustatyta.
- ↔ **Darbinis statusas.** Nedirbantys žmonės dažniau nei dirbantys ritualą suvokia kaip *galimybę apmąstyti rūpimus klausimus.* Sąsaja yra silpna.
- ↔ **Mokymasis ir studijos.** Reikšmingų ritualo sampratos skirtumų nenustatyta.

Ryšys su savimi ar ryšys su kitais?

Siekiant geriau suprasti ritualo sampratą, tyrimo dalyvių papildomai buvo klausiama, kuris principas jiems svarbesnis praktikuojant įvairius ritualus – ryšys su savimi ar ryšys su kitais. Tyrimo pradžioje buvo keliama prielaida, kad jaunesniems žmonėms praktikuojant įvairius ritualus gali būti svarbesnis ryšys su savimi, o vyresniems – ryšys su kitais. Atsakymai pasiskirstė beveik po lygiai: 53 proc. tyrimo dalyvių labiau linko į ryšį su savimi, 47 proc. – į ryšį su kitais (pav. 5). Taigi bendras atsakymų pasiskirstymas nerodo aiškios vieno ar kito principo persvaros. Tačiau kiek kitokį paveikslą parodė duomenų analizė pagal skirtingas demografines charakteristikas.

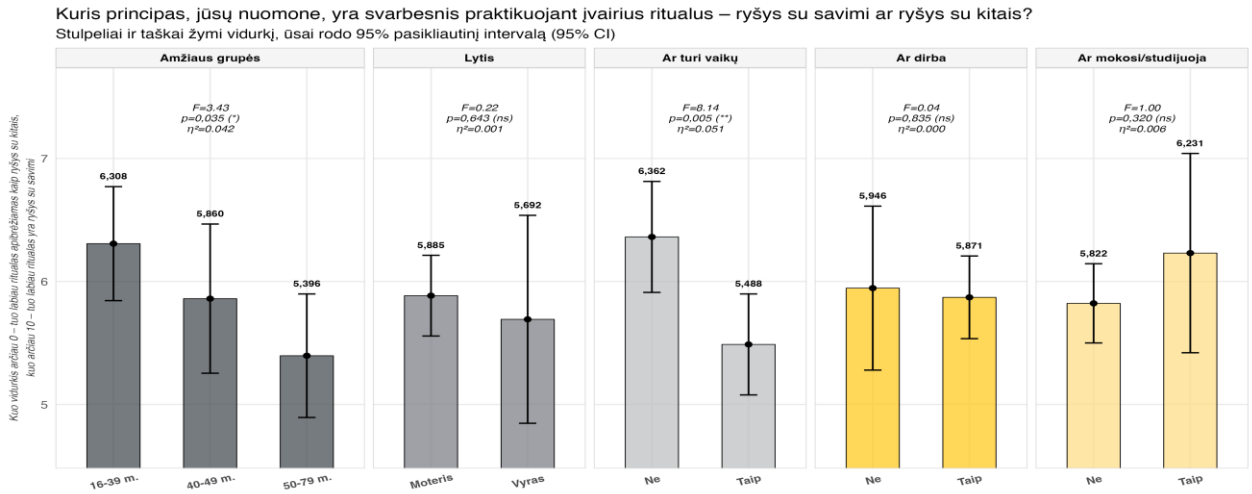
Pav. 5. Kuris principas jiems svarbesnis praktikuojant įvairius ritualus – ryšys su savimi ar ryšys su kitais? *Kuo arčiau 1, tuo Jums svarbesnis ryšio su kitais principas, kuo arčiau 10 – ryšio su savimi.*

Ryšys su savimi ar su kitais: skirtumai tarp grupių (žr. pav.6 ir 2 priedą, 6 puslapį (kl15)).

- ↔ **Amžius.** Kuo jaunesni buvo tyrimo dalyviai, tuo labiau jie ritualą siejo su ryšiu su savimi, o vyresniems žmonėms buvo svarbesnis ryšys su kitais.

↔ **Vaikų turėjimas.** Vaikų turintys žmonės ritualą dažniau siejo su ryšiu su kitais, o vaikų neturintys – su ryšiu su savimi.

↔ Pagal kitus analizuotus sociodemografinius požymius statistiškai reikšmingų skirtumų nenustatyta.

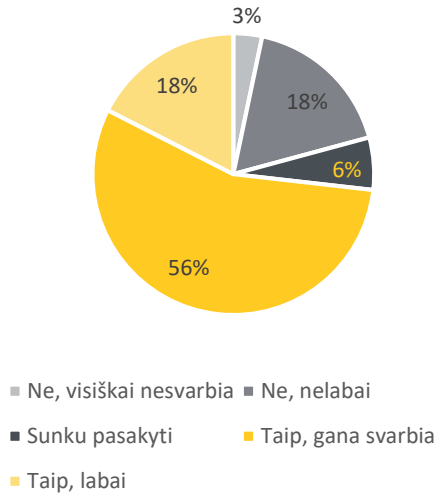

Pav. 6. Kuris principas jiems svarbesnis praktikuojant įvairius ritualus – ryšys su savimi ar ryšys su kitais? Skirtumai tarp grupių.

Taigi tyrimo pradžioje kelta prielaida pasitvirtino: nors bendras atsakymų pasiskirstymas nerodo aiškios ryšio su savimi ar ryšio su kitais persvaros, lyginant amžiaus grupes matyti, kad jauniausiems (16-39 metų) žmonėms ritualuose svarbesnis ryšys su savimi, o vyresniems (50-79 metų) – ryšys su kitais. Vidurinės amžiaus grupės resultatai nesiskyrė nuo jauniausių ir vyriausių. Ryšio su kitais svarbą taip pat dažniau pabrėžia vaikų turintys žmonės, o neturintys vaikų dažniau renkasi ryšį su savimi. (žr. 2 priedą, 6 puslapį (kl15)).

Tiek kiekybinio, tiek kokybinio tyrimo rezultatai rodo, kad ritualas žmonėms reiškia labai skirtingus dalykus. Dažniausiai jis siejamas su pasikartojimu ir pastovumu, tačiau kartu svarbios tradicijos, ramybė, bendrystė ir prasmė. Vieniems ritualas yra artimas kasdieniam įpročiui, kitiems – išskirtinis, prasmingas ar sakralus veiksmas. Vis tik, nepaisant šių skirtumų, matyti, kad daugumai tyrimo dalyvių ritualai yra svarbi gyvenimo dalis (pav.7.).

- Beveik trys ketvirtadaliai (73 proc.[3]) juos laiko gana arba labai svarbiais (56 proc. – gana svarbiais, o 18 proc. – labai svarbiais);
- Penktadaliui (21 proc.) ritualai yra nelabai (18 proc.) arba visiškai nesvarbūs (3 proc.);
- 6 proc. buvo sunku įvertinti jų reikšmę.

Pav. 7. Ar laikote ritualus svarbia jūsų gyvenimo dalimi?

[3] 7 pav. atskirai suapvalintos atsakymų „gana svarbūs“ ir „labai svarbūs“ dalys sudaro 74 proc. Tekste pateikiama bendra šių atsakymų dalis (73 proc.), apskaičiuota sudėjus abiejų kategorijų atsakymų skaičius ir tik tada suapvalinus procentą.“

4.2 Asmeniniai ritualai

Norint geriau suprasti, kokią vietą žmonių gyvenime užima **asmeniški** ritualai ir kitos reikšmingos pasikartojančios veiklos, tyrimo dalyvių buvo klausta, *kaip dažnai per pastaruosius trejus metus jie jas praktikavo*.Toliau išskiriamos veiklos, kurios praktikuojamos dažniausiai – bent kartą per savaitę ar dažniau, kurios atliekamos rečiausiai – kelis kartus per metus ar rečiau, ir tos, kurių respondentai nepraktikuoja niekada. Visas atsakymų pasiskirstymas pateikiamas grafike (pav.8).

Labiausiai paplitę ir dažniausiai (bent kartą per savaitę ar dažniau) praktikuojami ritualai:

- kavos ar arbatos gėrimo ritualai – 84 proc.;
- fizinio aktyvumo veiklos – 59 proc.;
- skaitymo ritualai – 59 proc.;
- išvaizdos puoselėjimo rutina – 51 proc.;
- fizinę sveikatą stiprinančios veiklos – 43 proc.

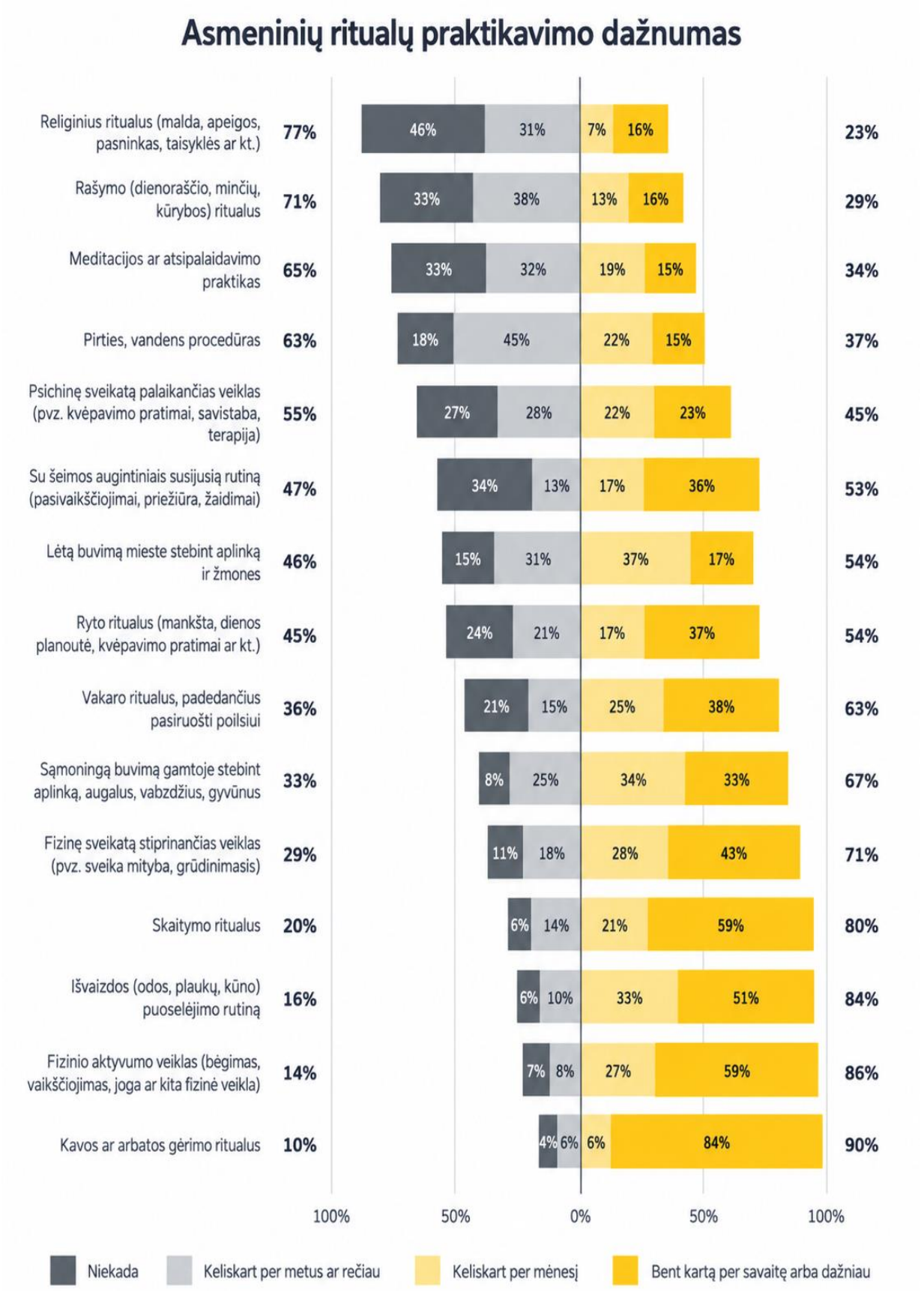
Gana paplitę, tačiau rečiau (keliskart per metus ar rečiau) praktikuojami ritualai ar veiklos:

- pirties ir vandens procedūros – 45 proc.;
- rašymo ritualai – 38 proc.;
- meditacijos ar atsipalaidavimo praktikos – 32 proc.;
- religiniai ritualai ir lėtas buvimas mieste – po 31 proc.

Niekada nepraktikuojami ritualai ar veiklos yra šie: beveik pusė respondentų (46 proc.) nurodė, kad nepraktikuoja religinių ritualų. Maždaug trečdalis pažymėjo, kad neužsiima su šeimos augintiniais susijusia rutina (34 proc.), tikėtina, todėl, kad neturi augintinių. Po 33 proc. respondentų nepraktikuoja meditacijos ar atsipalaidavimo praktikų ir rašymo ritualų, o 27 proc. – psichinę sveikatą palaikančių veiklų.

Asmeninių ritualų praktikavimo skirtumai tarp grupių (žr. 2 priedą, 1 puslapį (kl2))

- ↔ **Amžius.** Vyresni tyrimo dalyviai (50–79 m.) dažniau nei jaunesni (16–39 m.) praktikuoja ryto, kavos ar arbatos gėrimo, religinius, sąmoningo buvimo gamtoje bei pirties ir vandens ritualus.
- ↔ **Lytis.** Moterys dažniau nei vyrai skiria dėmesio išvaizdos puoselėjimui ir skaitymui.
- ↔ **Darbinis statusas.** Nedirbantys žmonės dažniau praktikuoja ryto ritualus ir sąmoningai leidžia laiką gamtoje.
- ↔ **Mokymasis ir studijos.** Besimokantys ar studijuojantys žmonės dažniau praktikuoja ryto ir rašymo ritualus.
- ↔ **Vaikų turėjimas.** Reikšmingų asmeninių ritualų praktikavimo skirtumų tarp vaikų turinčių ir jų neturinčių žmonių nenustatyta.

Pav. 8. Kaip dažnai per pastaruosius 3 metus praktikavote šiuos pasikartojančius ritualus ar kitas jums asmeniškai reikšmingas veiklas?

Papildomai atviruose komentaruose paminėti asmeniniai ritualai

Atsakydami į atvirą klausimą, tyrimo dalyviai įvardijo ir kitų, klausimyne nepaminėtų, asmeninių ritualų. Dažniausiai kartojosi:

- kūrybinės veiklos: rankdarbiai, piešimas, tapyba, fotografija, muzikavimas;
- muzikos klausymasis, įskaitant vinilų klausymą ir plokštelių keitimą;
- laikas su šeima ir draugais: bendros vakarienės, savaitgalio pusryčiai, filmų vakarai, susitikimai su draugais;
- kultūrinės ir bendruomeninės veiklos: koncertai, parodos, muziejai, chorai;
- įvairūs kasdienybės ritualai: augalų priežiūra, naujienų apžvalga, namų tvarkymas, galvosūkių sprendimas, sekmadienio turgus ar deserto valgymas;
- artimųjų prisiminimas ir kapų lankymas.

Vienas tyrimo dalyvis suabejojo plačia ritualo samprata, kai ritualais vadinamos ir įprastos, kasdien pasikartojančios veiklos:

> *Erzina tas dabar madingas spekuliavimas „ritualais“. Prausimasis, gamtos stebėjimas, dienoraščio rašymas ir visi čia ritualais vadinami dalykai yra veiklos. Ritualu būtų galima vadinti, kai tai kažkaip ypatingai, išskirtinai atliekama, tačiau kasdieninė veikla yra kasdieninė veikla, o ne išskirtinumas.* (Kiekybinio tyrimo komentaras, anoniminis)

Šis atsakymas susišaukia su kokybiniame tyrime aptarta trapia riba tarp rutinos ir ritualo. Įpročiu ar rutina įprastai laikytina pasikartojanti veikla, kuri turi savo funkciją, tačiau jai nesuteikiama gilesnė socialinė ar asmeninė prasmė. Ritualu ta pati kasdienė veikla gali tapti tuomet, kai žmogus ją išskiria iš kitų veiklų ir suteikia jai asmeninę prasmę ar tam tikro „šventumo“. Tai gražiai parodo kito apklausos dalyvio pasisakymas apie desertą: „kasdienė šventoji deserto valgymo valandėlė“, kuris demosntruoja, kad tas pats veiksmas vienam gali būti tiesiog kasdienybė, kitam reiškmingas ritualas. Visi originalūs komentarai pateikiami 1 priede.

4.3 Šeimos ir giminės ritualai

Siekiant pažvelgti, kokie pasikartojantys ritualai ir reikšmingos veiklos lydi **šeimos gyvenimą**, tyrimo dalyvių buvo teiraujamasi, *kaip dažnai per pastaruosius trejus metus jie jas praktikavo su savo šeima ar gimine*. Klausimas apėmė tiek kasdienes ar reguliariai pasikartojančias veiklas, tokias kaip pokalbiai, šeimos pietūs ar vakarienės, tiek rečiau praktikuojamus ritualus, susijusius su giminės susitikimais, šeimos šventėmis ir tradicijų puoselėjimu.

Bent kartą per savaitę ar dažniau reguliariems pokalbiams su šeimos nariais laiko skiria 61 proc. respondentų, o atskirai gyvenantiems šeimos nariams skambina 56 proc. Šeimos pietus ar vakarienes kaip tradiciją taip pat dažnai praktikuoja 31 proc. tyrimo dalyvių. **Keliskart per metus ar rečiau** yra rengiamos giminės sueigos ar susitikimai (67 proc.), tik tai šeimai būdingu būdu švenčiamos įvairios progos (61 proc.) ir pasakojama apie šeimos istoriją, protėvius bei svarbius įvykius (60 proc.). Šeimos receptų perdavimą ir maisto gaminimą pagal šeimos tradicijas keliskart per metus ar rečiau praktikuoja 50 proc. respondentų.

Tyrimo duomenys taip pat rodo, kad 34 proc. tyrimo dalyvių niekada neperduoda šeimos receptų ir negamina maisto pagal šeimos tradicijas. Giminės sueigose ar susitikimuose niekada nedalyvauja 20 proc. respondentų, o televizijos laidų ar filmų su šeima nežiūri 19 proc.

Pav.9. Kaip dažnai per pastaruosius 3 metus su savo šeima ar gimine atliekate šias pasikartojančias, reikšmingas veiklas?

Šeimos ir giminės ritualų praktikavimo skirtumai tarp įvairių grupių (žr. 2 priedą, 2 puslapį (kl4)).

- ↔ **Amžius.** Jaunesni žmonės (16–39 m.) dažniau nei vyresni kartu su šeima žiūri TV ar filmus, vidutinio amžiaus (40–49 m.) dažniau kartu pietauja ar vakarieniauja, o vyresni (50–79 m.) dažniau skambina kartu negyvenantiems šeimos nariams ir susitinka su giminėmis. Amžiaus grupių skirtumai nėra dideli.
- ↔ **Lytis.** Moterys dažniau nei vyrai kalbasi ir susiskambina su šeimos nariais, susitinka su giminėmis, pasakoja šeimos istorijas ir kartu su šeima žiūri TV ar filmus.
- ↔ **Vaikų turėjimas.** Vaikų turintys žmonės dažniau kartu pietauja ar vakarieniauja, kalbasi ir susiskambina su šeimos nariais, susitinka su giminėmis, švenčia šeimos progas ir kartu žiūri TV ar filmus. Iš visų nagrinėtų veiksnių vaikų turėjimas labiausiai išsiskiria vertinant šeimos ritualų dažnumą.
- ↔ **Darbinis statusas, mokymasis ir studijos.** Reikšmingų šeimos ritualų praktikavimo skirtumų tarp žmonių turinčių skirtingą užimtumo statusą nenustatyta.

Papildomai atviruose komentaruose paminėti šeimos ar giminės ritualai[4]

Atsakymus į uždarą klausimą apie šeimos ir giminės ritualus papildė atviri komentarai. Juose dažniausiai buvo minimos išvykos, kelionės, pasivaikščiojimai ir žygiai gamtoje, kultūros renginių lankymas, grybavimas, įvairios veiklos kartu ir tiesiog buvimas šalia artimojo, net ir užsiimant skirtingais dalykais. Rečiau komentaruose buvo įvardijamos su konkrečiomis progomis ar šeimos tradicijomis

[4] Originalūs tyrimo dalyvių komentarai apie šeimos ir giminės ritualus pateikiami 1 priede.

susijusios veiklos – kapų lankymas per Vėlines, susitikimai senelių sodyboje, sodo darbai ar dalyvavimas Mišiose.

Duomenys rodo, kad bendrai su šeimos tradicijomis ir istorijos perdavimu iš kartos į kartą susiję ritualai praktikuojami rečiau nei kasdieniai. Tikėtina, kad tai lemia jų pobūdis, nes daugelis šių veiklų siejasi su išskirtinėmis progomis ar šventėmis, tad natūraliai kartojasi vos kelis kartus per metus. Kasdienės veiklos padeda palaikyti šeimos narių ryšį, o retesni ritualai – prisiminti šeimos istoriją ir puoselėti tradicijas.

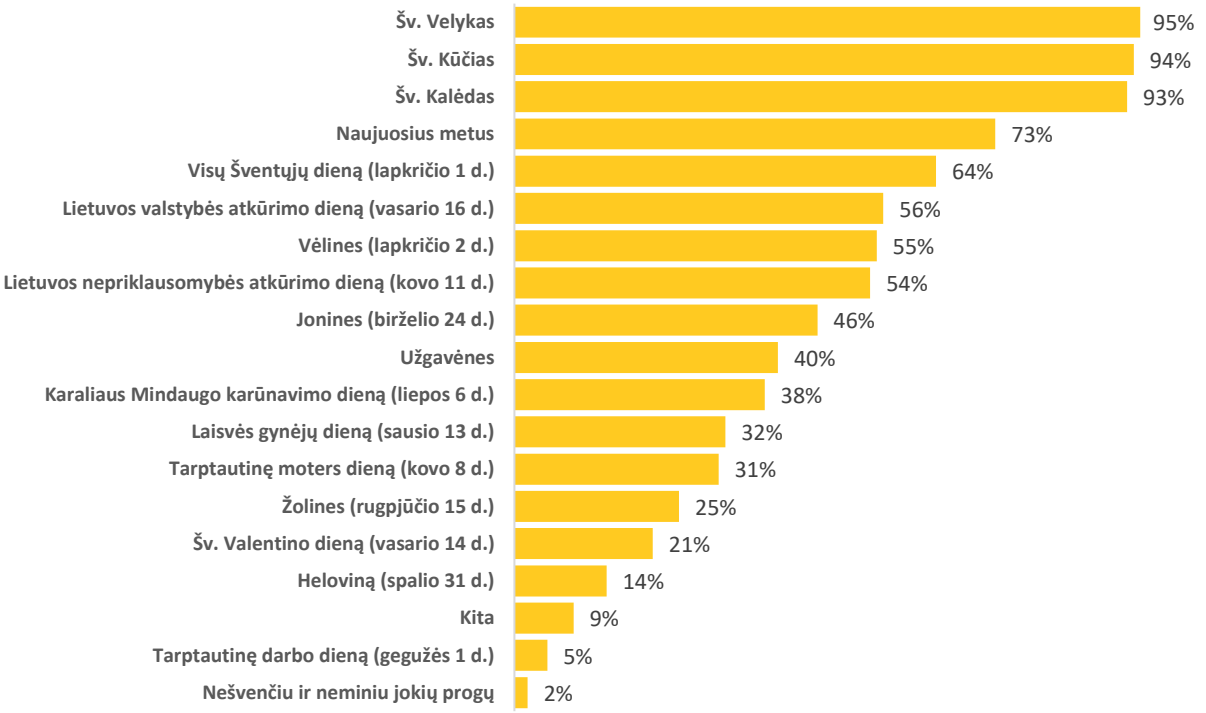
4.4 Šventės ir minėtinos progos

Didžiosios metų šventės išlieka labiausiai paplitusios tarp tyrimo dalyvių. Jas švenčia didžioji dauguma respondentų:

- Šv. Velykas švenčia 95 proc. respondentų;
- Šv. Kūčias 94 proc.;
- Šv. Kalėdas 93 proc.;
- Naujuosius metus 73 proc.

Kiek mažesnio respondentų dėmesio sulaukė valstybinės šventės ir mirusiųjų pagerbimo progos. Visų Šventųjų dieną mini 64 proc., Lietuvos valstybės atkūrimo dieną (Vasario 16 d.) – 56 proc., Vėlines – 55 proc., o Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo dieną (Kovo 11 d.) – 54 proc. tyrimo dalyvių.

Dar rečiau praktikuojamos gamtos ciklo šventės: Jonines švenčia 46 proc., Užgavėnes – 40 proc., o Žolines – vos ketvirtadalis (25 proc.) apklaustųjų. Sąrašo apačioje atsidūrė Tarptautinė darbo diena (ją mini 5 proc.), Helovinas (14 proc.) ir Šv. Valentino diena (21 proc.). Tik 2 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad apskritai nepuoselėja jokių progų minėjimo tradicijų (žr. 10 pav.).

Pav. 10. Kokias šventes ar progas kasmet švenčiate ar minite?

Kiekybiniai duomenys leidžia kiek kitaip pažvelgti į interviu metu minėtas šventes. Kokybinio tyrimo pašnekovai nemažai dėmesio skyrė gamtos ciklo šventėms, tačiau apklausa rodo, kad jas švenčia ar mini palyginti nedidelė dalis žmonių (kiek dažniau išsiskiria tik Joninės). Priešinga tendencija matyti

analizuojant Naujųjų metų minėjimą – nors kokybinio tyrimo dalyviai šios šventės išskirtinai neakcentavo, kiekybiniai rezultatai atskleidžia didelį jos populiarumą. Bendrame apklausos kontekste Naujieji metai rikiuojasi greta labiausiai paplitusių didžiųjų metų švenčių. Įdomu tai, kad Kalėdas, Kūčias ir Velykas švenčia beveik visi, nors religiniai ritualai praktikuojami gana retai (8 pav.). Tai leidžia paremti kokybinio tyrimo prielaidą apie pasaulietiškėjantį šių švenčių pobūdį, kuomet jos labiau vertinamos kaip galimybė pabūti su šeima, o jų religinė reikšmė nublanskta.

4.5 Ritualai skaitmeninėje erdvėje

Greta kasdienių, šeimos ir kalendorinių ritualų tyrime buvo siekiama išsiaiškinti, kokią vietą žmonių kasdienybėje užima skaitmeninėje erdvėje atliekamos reikšmingos veiklos. Tyrimo dalyvių buvo klausta, kaip dažnai per pastaruosius trejus metus jie praktikavo įvairias skaitmenines veiklas (pav. 11). Duomenys rodo, kad dažniausiai skaitmeninėje erdvėje kartojasi paprastos, į kasdienę rutiną įsiliejusios veiklos:

- 89 proc. tyrimo dalyvių bent kartą per savaitę naršo internete ar socialiniuose tinkluose. Niekada to nedaro vos 2 proc. apklaustųjų.
- 68 proc. bent kartą per savaitę dieną pradeda arba užbaigia naudodamiesi telefonu: peržiūri naujienas, perskaito žinutes, naršo ar klausosi įrašų.

Šventės, simboliniai veiksmai ar bendruomeninės praktikos į skaitmeninę erdvę persikelia gerokai rečiau:

- svarbių datų skaitmeninėje erdvėje niekada nemini 75 proc. tyrimo dalyvių;
- simbolinių rėmelių ar kitų ženklų socialiniuose tinkluose nenaudoja 73 proc.;
- virtualiose mišiose ar kituose religinio pobūdžio renginiuose nedalyvauja 78 proc.;
- dauguma tyrimo dalyvių taip pat nenaudoja meditacijai ar psichinei sveikatai (68 proc. ir 76 proc.) skirtų programėlių.

Taigi skaitmeninė erdvė dažniausiai naudojama kasdienėms veikloms – joje naršoma, skaitomos žinutės bei naujienos, ja pradedama ar užbaigiama diena. Atitinkamai, šventinės, religinės ar kitos simbolinės praktikos į ją persikelia gerokai rečiau.

Kokybiniame tyrime buvo nemažai kalbėta apie dažną technologijų naudojimą ir sąmoningas pastangas nuo jų atsitraukti. Ši tendencija yra matoma ir kiekybiniuose duomenyse: 81 proc. tyrimo dalyvių bent retkarčiais sąmoningai daro pertraukas nuo telefono ar interneto (35 proc. – bent kartą per savaitę, 25 proc. – kelis kartus per mėnesį, 21 proc. – kelis kartus per metus ar rečiau). Žmonių poreikis atsitraukti nuo ekranų ir skaitmeninio turinio leidžia kelti prielaidą, kad technologijų ir informacijos gausa daliai žmonių kelia nuovargį, tad sąmoningas technologijų ribojimas tampa vienu iš būdų nuo to pailsėti.

Pav. 11 Kaip dažnai per pastaruosius 3 metus skaitmeninėje erdvėje atliekate šias jums reikšmingas veikias?

Skaitmeninių ritualų praktikavimo skirtumai tarp įvairių grupių (žr. 2 priedą, 3 puslapį (kl7))

- ↔ **Amžius.** Jaunesni žmonės (16–39 m.) dažniau nei vyresni (50–79 m.) naudojasi miego stebėjimo programėlėmis ir žaidžia kompiuterinius žaidimus, o vyresni dažniau dalyvauja virtualiose mišiose ar kituose religiniuose renginiuose.
- ↔ **Lytis.** Vyrai dažniau nei moterys naudojasi miego stebėjimo programėlėmis ir žaidžia kompiuterinius žaidimus.
- ↔ **Vaikų turėjimas.** Vaikų neturintys žmonės dažniau nei jų turintys žaidžia kompiuterinius žaidimus.
- ↔ **Darbinis statusas.** Nedirbantys žmonės dažniau dalyvauja virtualiose mišiose ar kituose religiniuose renginiuose, o dirbantys – dažniau naršo internete ar socialiniuose tinkluose.
- ↔ **Mokymasis ir studijos.** Besimokantys ar studijuojantys žmonės dažniau naudojasi psichinę sveikatą palaikančiomis programėlėmis ir žaidžia kompiuterinius žaidimus.

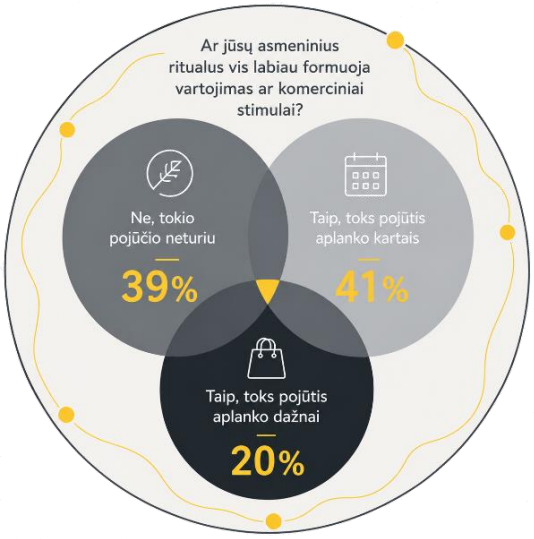
4.6 Ritualų ir kasdienio gyvenimo pokyčiai

Siekiant geriau suprasti ritualų ir kasdienio gyvenimo pokyčius, tyrimo dalyvių buvo prašoma įvertinti, kokias tendencijas jie pastebi savo gyvenime ir aplinkoje. Šiuo tikslu buvo vertinamos su asmeninėmis ar bendruomeninėmis praktikomis, šventėmis, šeimų bei draugų susibūrimais ir kitais ritualų aspektais per pastaruosius trejus metus pastebimi pokyčiai (pav. 13). Atsakymai leidžia išskirti kelias ryškesnes kaitos kryptis.

- ➔ **Šeima svarbesnė už papročių laikymąsi.** Beveik trys ketvirtadaliai tyrimo dalyvių (72 proc.) nurodė, kad per šventes jiems svarbiau pabūti su šeima nei laikytis religinių ar kultūrinių papročių. Tai daugiausia pritarimo sulaukęs teiginys iš visų pateiktų.

- **Daugiau dėmesio skiriama savo poreikiams ir gerovei.** 59 proc. tyrimo dalyvių pritarė, kad pastaruoju metu daugiau dėmesio skiria savo poreikiams ir gerovei nei bendruomenei. Beveik pusė (49 proc.) taip pat nurodė, kad per įvairias šventes ar progas vis dažniau renkasi poilsį, o ne dalyvavimą susibūrimuose.
- **Susitikimų namuose mažėja, tačiau noras būti kartu išlieka.** 60 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad dabar rečiau eina į svečius ar kviečia kitus pas save. Dauguma nepritarė ir teiginiams, kad artimųjų susibūrimai vyksta dažniau nei anksčiau (nepritarė 61 proc.) ar kad artimieji ir draugai pastaruoju metu dažniau organizuoja bendrus susitikimus (nepritarė 61 proc.). Kita vertus, beveik pusė respondentų (48 proc.) per šventes ir įvairias progas dažniau renkasi būti su kitais, o ne vieni. Taigi retesni susitikimai nebūtinai reiškia bendrai sumažėjusį poreikį palaikyti ryšius.
- **Po susibūrimų dalis žmonių jaučiasi pavargę**. 41 proc. tyrimo dalyvių nurodė, kad po susibūrimų jaučiasi išsekę, o ne pailsėję ar įgavę energijos. Šį rezultatą galima sieti su padidėjusiu kasdienio gyvenimo intensyvumu – 46 proc. respondentų teigia, kad jų kasdienybė tapo pernelyg įtempta ir intensyvi. Todėl nuovargis po susibūrimų nebūtinai reiškia nuovargį nuo paties bendravimo. Gali būti, kad į susitikimus žmonės jau ateina pavargę nuo varginančios rutinos, o bendravimas tampa dar viena papildoma veikla, kuriai reikia skirti laiko ir energijos.
- **Šventėse juntamas spaudimas vartoti.** Trečdalis tyrimo dalyvių (34 proc.) teigia, kad per didesnes šventes neretai jaučiasi tarsi dalyvautų „pirkimo maratone“, o 24 proc. pastebi didėjančią dekoracijų, drabužių ir pirkinių reikšmę. Vartojimo poveikis pastebimas ir asmeniniuose ritualuose: 61 proc. tyrimo dalyvių bent kartais jaučia, kad jų asmeninius ritualus veikia vartotojiški ar komerciniai stimulai (41 proc. tokį poveikį jaučia kartais, 20 proc. – dažnai). 39 proc. apklaustųjų šių stimulų nejaučia (pav.12).

  Su šiomis tendencijomis gali būti susijęs ir kokybiniame tyrime etnologės Mildos pastebėtas pokytis – dalį pasirengimo šventėms darbų pamažu perima verslas. Dėl šios priežasties žmonės vis rečiau patys imasi veiklų, kurios anksčiau buvo svarbi šventinio ritualo dalis. Panaši tendencija matoma ir apklausoje: 22 proc. tyrimo dalyvių pastebi, kad organizuojant šventes dažniau naudojamasi mokamomis maisto ruošimo, dekoravimo ar renginių organizavimo paslaugomis.

Pav. 12. Ar kartais pastebite, kad jūsų asmeninius ritualus vis labiau formuoja vartojimas ar komerciniai stimulai?

Pav. 13. Visuomenėje nuolat keičiasi įvairūs dalykai, įskaitant kasdienes praktikas ir ritualus. Stebėdami savo gyvenimą ir aplinką, įvertinkite, kiek pritariate žemiau išvardintoms tendencijoms ir pokyčiams, kurie, jūsų nuomone, išryškėjo per pastaruosius 3 metus

Požiūrio į ritualus ir šventes skirtumai tarp įvairių grupių (žr. 2 priedą, 4 puslapį (kl10)).

- ↔ **Amžius.** Jaunesni žmonės (16–39 m.) dažniau nei vyresni (50–79 m.) didesnes šventes vertina kaip „pirkimo maratoną“, daugiau laiko per jas praleidžia prie TV ar telefono ekranų, labiau vertina buvimą su šeima nei religinių ar kultūrinių papročių laikymąsi ir daugiau dėmesio skiria savo gerovei nei bendruomenės poreikiams. Jie taip pat dažniau nurodo, kad bendri susibūrimai juos išsekina bei dažniau pastebi, kad kaimynystėje žmonės rūpinasi vieni kitais.
- ↔ **Lytis.** Pastebėtina, kad vienintelis skirtumas tarp vyrų ir moterų pastebėtas vertinant teiginį, kad šiuo metu kaimynystėje dabar rūpinasi vieni kitais nei anksčiau: vyrai šiek tiek labiau pritaria šiam teiginiui nei moterys. Tiesa, lyties efektas vertinant šį aspektą yra vidutinis.
- ↔ **Vaikų turėjimas.** Vaikų neturintys žmonės dažniau nei jų turintys mano, kad artimųjų susitikimai vyksta dažniau nei anksčiau, daugiau dėmesio skiria savo poreikiams ir gerovei nei bendruomenei, o bendri susibūrimai juos dažniau vargina nei suteikia energijos. Per šventes ar kitas progas jie taip pat dažniau renkasi pabūti vieni nei vaikų turintys tyrimo dalyviai.
- ↔ **Darbinis statusas**. Dirbantys žmonės rečiau nei nedirbantys įsitraukia į kaimynystės veiklas ir dažniau savo kasdienybę vertina kaip įtemptą bei intensyvią.
- ↔ **Mokymasis ir studijos.** Besimokantys ar studijuojantys žmonės dažniau nei nesimokantys nurodo, kad artimųjų susitikimai dabar suburia daugiau žmonių nei anksčiau.

Apklausos rezultatai atliepia ir dalį interviu metu aptartų pokyčių – kasdienio gyvenimo intensyvumą ir nuovargį, didesnį dėmesį savo savijautai bei vartojimo poveikį šventėms ir asmeninėms praktikoms. Tikėtina, kad šie pokyčiai yra tarpusavyje susiję. Intensyvi kasdienybė skatina žmones labiau saugoti savo laiką ir energiją, atsirinkti, kur dalyvauti, o kada rinktis poilsį. Įdomu, kad šios tendencijos labiau būdingos jaunesniems žmonėms, kurie sykiu dažniau jaučiasi pavargę po susibūrimų, daugiau dėmesio skiria savo gerovei ir stipriau jaučia vartojimo spaudimą per šventes. Šie skirtumai gali būti laikomi ir platesnių kultūrinių normų bei kasdienio elgesio pokyčių požymiu, kai nuo įpareigojančių bendrų tradicijų pereinama prie didesnio individualaus pasirinkimo.

4.7 Ritualų atsisakymo priežastys

Dalis tyrimo dalyvių nurodė, kad kai kurios anksčiau jų kasdienybėje ar gyvenime svarbios pasikartojančios veiklos ar ritualai ilgainiui išnyko. Dažniausios ritualų atsisakymo priežastys buvo (14 pav.):

- laiko stoka – ją nurodė 37 proc. apklaustųjų;
- ritualo prasmės praradimas – 37 proc.;
- gyvenimo būdo pokyčiai – 29 proc.;
- šeimos padėties pasikeitimas – 26 proc.;
- artimų žmonių, su kuriais buvo atliekami ritualai, netektis – 25 proc.

Pav. 14. Ar kada nors sąmoningai arba dėl pasikeitusių gyvenimo aplinkybių atsisakėte kokių nors jums reikšmingų, pasikartojančių veiklų (švenčių, įpročių, tradicijų, rutinos)? Jei taip, dėl kokių priežasčių tai įvyko?

Rečiau ritualų atsisakymas buvo siejamas su materialinės padėties (9 proc.), religinių nuostatų (8 proc.) ar sveikatos (6 proc.) pokyčiais. Politinių pažiūrų pasikeitimą kaip priežastį nurodė vos 1 proc. tyrimo dalyvių.

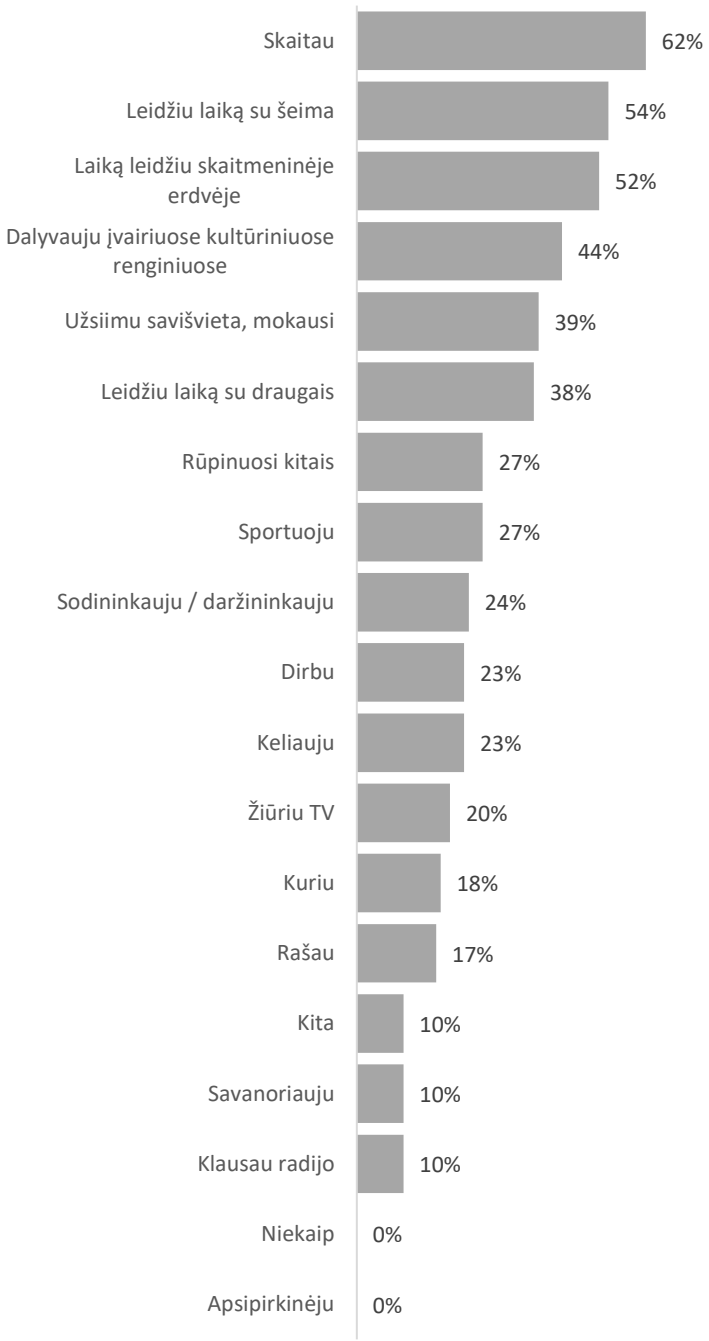
Šios priežastys rodo, kad ritualų kaitą lemia tiek gyvenimo aplinkybės, tiek pasikeitęs žmogaus santykis su pačia praktika. Laiko stoka, gyvenimo būdo ar šeimos padėties pokyčiai gali pakeisti nusistovėjusias praktikas, tačiau ne mažiau svarbus yra ir jų prasmės nykimas. Kai ritualas žmogui nebetenka ankstesnės reikšmės, vien įpročio ar tradicijos gali nepakakti jam išlaikyti.

4.8 Ritualų trūkumas ir jo kompensavimas

Dauguma apklaustųjų (73 proc.) ritualus laiko svarbia savo gyvenimo dalimi, tačiau ne visi jaučia, kad jų pakanka. Beveik pusė respondentų (46 proc.) nurodė, kad jiems ritualų trūksta, 54 proc. teigė,kad jiems jų netrūksta.

Tyrimo dalyvių, kuriems trūksta ritualų, taip pat buvo klausiama, kokiomis veiklomis jie dažniausiai kompensuoja šį trūkumą (15 pav.). Į šį klausimą atsakė 71 respondentas. Dažniausiai respondentai rinkosi skaitymą (62 proc.), laiką su šeima (54 proc.) ir veiklą skaitmeninėje erdvėje (52 proc.). Rečiau jie minėjo dalyvavimą kultūros renginiuose (44 proc.), savišvietą ir mokymąsi (39 proc.) bei laiką su draugais (38 proc.). Sportą ir rūpinimąsi kitais nurodė po 27 proc. respondentų, sodininkystę ar daržininkystę – 24 proc., darbą ir keliones – po 23 proc. Radijo klausymąsi ir savanorystę pasirinko po 10 proc. respondentų. Apsipirkimo nepasirinko nė vienas.

Šie atsakymai rodo, kad ritualų trūkumą žmonės dažnai kompensuoja tomis pačiomis ar labai panašiomis praktikomis, kurios kitose apklausos dalyse buvo vertinamos kaip asmeniniai ar kasdieniai ritualai, pavyzdžiui, skaitymu, laiku su šeima, sportu, savišvieta, nes jos gali tapti pasikartojančiomis, prasmingomis kasdienybės struktūromis. Vis dėlto skaitmeninė veikla šiame kontekste išsiskiria kaip dviprasmiška sritis. Viena vertus, ji gali pati tapti naujo pobūdžio ritualine praktika, kita vertus, kaip parodė ir kiti tyrimo duomenys, ji gali užimti labai daug žmogaus laiko ir dėmesio bei trukdyti užsiimti kitomis prasmingomis, bendruomeninėmis ar kūrybinėmis veiklomis. Šia prasme skaitmeninė erdvė gali ne tik kompensuoti ritualų trūkumą, bet ir pati kurti sąlygas, dėl kurių naujoms ritualinėms praktikoms lieka vis mažiau erdvės rastis ir įsitvirtinti.

Pav. 15. Kaip dažniausiai kompensuojate ritualų **trūkumą?**

4.9 Kaip grupuojasi ir tarpusavyje siejasi ritualai?

Iki šiol atskirai buvo vertinama, kaip dažnai žmonės praktikuoja įvairius asmeninius, šeimos ir skaitmeninius ritualus. Papildomai atlikta faktorinė analizė leido nustatyti, kurios veiklos dažniau atliekamos kartu ir sudaro tarpusavyje susijusias ritualų grupes. Toliau yra analizuojama, kam šios ritualų grupės būdingesnės ir kaip jų praktikavimas susijęs tarpusavyje.

Asmeniniai ritualai susitelkė į keturias grupes. Vienos veiklos yra susijusios su savirūpa ir dienos režimu, kitos – su savirefleksija ir komfortu, emociniu ryšiu ar sąmoningu santykiu su savo sveikata ir aplinka.

Šeimos ritualai pasidalijo į dvi gana aiškias grupes. Vieną jų sudaro kasdienis šeimos narių bendravimas ir buvimas kartu, kitą – šeimos tradicijų ir istorijos puoselėjimas.

Skaitmeniniai ritualai yra įvairesni. Jie apima sveikatos ir savijautos priežiūrą, bendravimą ir ryšio palaikymą, virtualų bendruomeniškumą ir tapatybės raišką, kasdienį naršymą bei pramogas. Sąmoningos pertraukos nuo telefono ar interneto į šias grupes nepateko, nes su kitomis skaitmeninėmis praktikomis jos buvo susijusios priešinga kryptimi.

Išsamiau išskirtos ritualų grupės ir joms priskiriamos veiklos pateikiamos 4 lentelėje.

Kokios ritualų grupės išryškėjo?

4 lentelė: Ritualų grupės

Ritualų sritis	Ritualų grupė	Grupei priskiriamos veiklos
Asmeniniai	Asmeninė savirūpa ir dienos režimas	Ryto ir vakaro ritualai, meditacija ir atsipalaidavimas, fizinis aktyvumas, psichinę sveikatą palaikančios veiklos
	Asmeninė savirefleksija ir komfortas	Kavos ar arbatos gėrimas, religiniai ritualai, išvaizdos puoselėjimas, skaitymas, pirties ir vandens procedūros
	Emocinis ryšys ir terapinės praktikos	Rašymas, su augintiniais susijusios praktikos
	Sąmoningas santykis su aplinka ir savo sveikata	Fizinę sveikatą stiprinančios veiklos, sąmoningas buvimas gamtoje, lėtas buvimas mieste
Šeimos	Kasdienė šeimos komunikacija	Bendri pietūs ar vakarienės, pokalbiai, skambučiai kartu negyvenantiems šeimos nariams, TV ar filmų žiūrėjimas kartu
	Šeimos tradicijos ir tapatybė	Giminių susitikimai, šeimos progų šventimas, šeimos receptai ir bendras maisto gaminimas, šeimos istorijų pasakojimas
Skaitmeniniai	Skaitmeninė sveikatos savirūpa	Sveikatos, fizinio aktyvumo, miego, meditacijos ir savijautos programėlės
	Virtualus bendruomeniškumas ir tapatybė	Virtualūs bendruomenių susitikimai, svarbių datų minėjimas, tapatybės raiška, prasmingo turinio kūrimas ir dalijimasis
	Pasyvus skaitmeninis dalyvavimas	Naršymas internete ir socialiniuose tinkluose
	Skaitmeninė kasdienybė ir ryšio su kitais palaikymas	Dienos pradėjimas ar užbaigimas telefone, „labas rytas“ ar „labos nakties“ žinutės, reguliarūs vaizdo skambučiai
	Virtualios pramogos	Kompiuteriniai žaidimai

Kam būdingesnės skirtingos ritualų grupės?

Vertinant ne pavienes veiklas, o jau išskirtas ritualų grupes, sociodemografinių skirtumų nustatyta palyginti nedaug.

↔ **Asmeniniai ritualai.** Asmeninės savirūpos ir dienos režimo ritualai yra dažnesni tarp besimokančių ar studijuojančių žmonių. Moterys ir vyresni žmonės (50–79 m.) dažniau praktikuoja asmeninės savirefleksijos ir komforto ritualus. Kitose dviejose asmeninių ritualų grupėse reikšmingų sociodemografinių skirtumų nenustatyta.

- ↔ **Šeimos ritualai.** Moterys ir vaikų turintys žmonės dažniau praktikuoja su šeimos tradicijomis ir tapatybe susijusius ritualus, o ypač ryškus skirtumas matomas tarp vaikų turinčių ir jų neturinčių žmonių – vaikų turintieji šiuos ritualus praktikuoja dažniau. Tuo tarpu kasdienio ryšio su šeimos nariais palaikymo ritualai reikšmingai nesiskiria nei pagal lytį, nei pagal vaikų turėjimą.
- ↔ **Skaitmeniniai ritualai.** Virtualiomis pramogomis dažniau užsiima jaunesni žmonės (16–39 m.), vyrai ir vaikų neturintys žmonės. Pasyvus skaitmeninis dalyvavimas yra dažnesnis tarp jaunesnių ir vidutinio amžiaus žmonių, palyginti su vyresniais, taip pat jis dažniau būdingas dirbantiems nei nedirbantiems žmonėms. Kitose skaitmeninių ritualų grupėse reikšmingų sociodemografinių skirtumų nenustatyta.

Apibendrinant, ritualų praktikavimas nėra aiškiai susijęs su vienu konkrečiu sociodemografiniu profiliu. Skirtumai išryškėja tik tam tikrose ritualų srityse ir siejasi su atskiromis sociodemografinėmis charakteristikomis bei gyvenimo situacija.

Kaip skirtingos ritualų grupės susijusios tarpusavyje ir ką tai rodo?

Papildomai buvo nagrinėta, ar dažnesnis vienų ritualų praktikavimas siejasi su dažnesniu kitų ritualų praktikavimu. Nors nustatytos sąsajos nėra stiprios, išryškėjo kelios svarbios tendencijos (žr. 2 priedą: fa_kl2, fa_kl4, fa_kl7 ir FA_koreliacijos):

- ↔ **Virtualios pramogos išsiskiria iš kitų skaitmeninių praktikų.** Dažnesnis įsitraukimas į virtualias pramogas siejasi su retesniu asmeninės savirefleksijos ir komforto bei sąmoningo santykio su aplinka ir savo sveikata ritualų praktikavimu. Tai vienintelė skaitmeninių ritualų grupė, kurios sąsajos su asmeniniais ritualais yra neigiamos.
- ↔ **Skaitmeninė ir neskaitmeninė savirūpa veikiau papildo viena kitą.** Dažniau skaitmenines priemones sveikatos savirūpai, kasdienėje veikloje ir ryšiui su kitais naudojantys žmonės dažniau praktikuoja ir asmeninės savirūpos bei dienos režimą reguliuojančius ritualus. Tai rodo, kad savirūpai ir bendravimui skirtos skaitmeninės priemonės nebūtinai pakeičia neskaitmenines praktikas – dažniau jos jas papildo ir tampa bendros kasdienės rutinos dalimi.
- ↔ **Kasdieniai šeimos ryšio palaikymo ritualai siejasi ir su asmeninėmis, ir su skaitmeninėmis praktikomis.** Dažnesnis kasdienio ryšio su šeimos nariais palaikymas siejasi su dažnesniais trijų grupių asmeniniais ritualais: asmeninės savirefleksijos ir komforto, emocinio ryšio ir terapiniais bei sąmoningo santykio su aplinka ir savo sveikata ritualais. Jis taip pat siejasi su dažnesniais virtualaus bendruomeniškumo ir tapatybės ritualais. Tai rodo, kad aktyvesnis bendravimas šeimoje nėra susijęs su mažesniu dėmesiu sau ar kitoms ryšio formoms – šios praktikos veikiau papildo viena kitą.
- ↔ **Šeimos tradicijų puoselėjimas neprieštarauja aktyvesnei skaitmeninei kasdienybei.** Dažnesnis šeimos tradicijų ir tapatybės ritualų praktikavimas siejasi su dažnesniais trijų grupių skaitmeniniais ritualais: sveikatai ir savirūpai skirtomis skaitmeninėmis praktikomis, pasyviu skaitmeniniu dalyvavimu bei skaitmeninės kasdienybės ir ryšio su kitais palaikymo ritualais. Tai leidžia manyti, kad tradicijų puoselėjimas ir aktyvus naudojimasis skaitmeninėmis priemonėmis nėra priešingos praktikos ir gali būti derinamos tarpusavyje.

Analizė parodė, kad **ritualai nėra pavienės, viena nuo kitos nepriklausomos veiklos**. Jie sudaro skirtingas tarpusavyje susijusių praktikų grupes. Ypač aiškiai šeimos ritualuose atsiskiria kasdienio ryšio palaikymas ir tradicijų bei šeimos tapatybės tęstinumas, o skaitmeninės praktikos skiriasi pagal jų paskirtį – nuo savirūpos ir bendravimo iki pramogų.

Dauguma išryškėjusių ritualų grupių nėra būdingos tik tam tikro amžiaus, lyties, šeiminės ar užimtumo padėties žmonėms. Ryškesni skirtumai nustatyti tik kai kuriose ritualų grupėse ir tik kai kuriose srityse, todėl ritualų praktikavimo negalima aiškiai sieti su vienu konkrečiu sociodemografiniu profiliu.

Bene svarbiausia tai, kad skirtingos ritualų sritys dažniau viena kitą papildo, nei konkuruoja tarpusavyje. Štai, dažnesnis vienų šeimos, asmeninių ar skaitmeninių ritualų praktikavimas neretai siejasi su dažnesniu kitų ritualų praktikavimu. Duomenys taip pat nerodo aiškios priešpriešos tarp skaitmeninių ir neskaitmeninių ritualų. Išsiskiria tik virtualios pramogos, kurios siejasi su retesnėmis kai kuriomis savirefleksijos, komforto ir sąmoningo santykio su aplinka bei savo sveikata praktikomis. Todėl vertinant skaitmeninių technologijų vaidmenį ritualuose svarbu atsižvelgti ne tik į jų naudojimo dažnumą ar trukmę, bet ir į tai, kokiems tikslams jos naudojamos ir kokią vietą užima žmogaus kasdienybėje (žr. 2 priedą: fa_kl2, fa_kl4, fa_kl7 ir FA_koreliacijos).

5 Išvados

1. Ritualo samprata ir reikšmė. Tyrimas rodo, kad žmonės ritualais laiko labai skirtingas veiklas. Tai gali būti ir ypatinga proga ar šventė, kurios metu yra atliekamos sudėtingos apeigos, ir visai kasdieniškos veiklos, pavyzdžiui, rytinė kava, skaitymas, pasivaikščiojimas, vakaro rutina, savirūpos praktikos ar reguliarus bendravimas su artimaisiais. Ritualai dažniausiai yra siejami su pasikartojimu ir pastovumu, prasme, tradicija, ryšio su savimi ir kitais žmonėmis kūrimu. O dažniausiai išskiriama jų paskirtis yra suteikti gyvenimui struktūros ir stabilumo, padėti rūpintis savo fizine ir emocine būkle, telkti žmones bei pažymėti svarbius gyvenimo pokyčius. Nuo įprastos kasdienės veiklos ritualą dažnai skiria jam suteikiama prasmė ar „šventumo“ pojūtis, tačiau ritualu gali tapti ir automatiškai kartojama veikla, kuri padeda „įsižeminti“, net jei jai nesuteikiama ypatinga simbolinė reikšmė.
   Taigi, remiantis tyrimu, ritualą galima apibrėžti kaip pasikartojančią ir struktūruotą asmeninę arba bendruomeninę praktiką, padedančią įprasminti kasdienes ir svarbias gyvenimo patirtis, palaikyti ryšį su savimi ir kitais bei suteikti gyvenimui stabilumo.
2. Labiausiai paplitusios ritualinės praktikos. Galima teigti, kad ***dažniausiai yra praktikuojami tie ritualai, kurie lengvai įsilieja į kasdienio gyvenimo ritmą.*** Tai apima asmenines, šeimos ir skaitmenines veiklas, tokias kaip kavos gėrimas, skaitymas, savirūpa, bendravimas su artimaisiais, naršymas internete, žinučių skaitymas ar ryto / vakaro praktikos. Šeimos gyvenime labai svarbūs yra ritualai, kurie padeda puoselėti tarpusavio santykius. Pokalbiai ir skambučiai artimiesiems vyksta gerokai dažniau nei su šeimos istorijos ar tradicijų perdavimu susijusios veiklos. Skaitmeninėje erdvėje taip pat vyrauja kasdienės veiklos (naršymas, skambučiai, žinutės, žaidimai), o šventės, religiniai ar kiti simboliniai veiksmai į ją perkeliami gerokai rečiau.
   Tarp kalendorinių ritualų populiariausios yra didžiosios metų šventės. Velykas, Kūčias ir Kalėdas švenčia beveik visi apklaustieji. Šių švenčių metu daugiau reikšmės teikiama buvimui su šeima ir pasaulietiniams šventimo elementams, pavyzdžiui, dovanoms, dekoracijoms, gausiam stalui, aprangai ir pramogoms, o religinės praktikos, tokios kaip, susilaikymas, kuklumas, susikaupimas ir bažnytinės apeigos, minimos rečiau. Tai rodo, kad didžiosios metų šventės išlieka labai populiarios, tačiau jų turinys ir akcentai, kuriems žmonės skiria daugiausia dėmesio, kinta.
   Valstybines ir gamtos ciklo šventes apklaustieji minėjo nevienodai. Vasario 16-ąją, Kovo 11-ąją ir Jonines švenčia ar mini maždaug pusė tyrimo dalyvių. Užgavėnes švenčia du penktadaliai, Sausio 13-ąją mini apie trečdalis, o Žolinę švenčia ketvirtadalis apklaustųjų. Interviu metu šios šventės buvo minimos gana dažnai, nes jos stipriai siejamos su pilietiškumo ir kultūrinės tapatybės puoselėjimu. Tačiau apklausos rezultatai rodo, kad pavienių žmonių metų kalendoriuose jos yra įsitvirtinusios nevienodai. Vienos švenčiamos gana plačiai, o kitos išlieka svarbios tik daliai žmonių.
   Svarbią vietą žmonių gyvenime užima ritualai, susiję su esminiais gyvenimo pokyčiais, tokiais kaip įsiliejimas į bendruomenę, perėjimas į suaugystę, šeimos sukūrimas ar mirtis. Jie padeda pažymėti, kada baigėsi vienas gyvenimo tarpsnis ir prasidėjo kitas. Šiuolaikinėje visuomenėje dalis šių ritualų yra atliekami kitaip nei anksčiau, tačiau labiausiai pakito perėjimo ir palydėjimo į suaugystę praktikos. Anksčiau iniciacijos ritualas aiškiai pažymėdavo ribą, nuo kurios jaunas

žmogus buvo laikomas įžengusiu į suaugusiųjų pasaulį. Šiandien šis perėjimas yra išskaidytas į kelis atskirus gyvenimo momentus, todėl nebeliko vieno aiškaus atskaitos taško, nuo kurio jaunuolis ar jaunuolė būtų laikomi suaugusiais. Tai žmogui suteikia daugiau laisvės pačiam kurti savo brandos kelią, tačiau kartu gali didinti neapibrėžtumą ir užtęsti šį gyvenimo etapą.

3. Ritualų kaita ir jos priežastys. Tyrimas rodo, kad visuomenėje juntama nostalgija dėl ritualų nykimo ne visada reiškia, kad ritualai iš tiesų išnyksta. Dažniau keičiasi jų forma, trukmė ar atlikimo būdas, todėl žmonės ilgisi ne tiek konkrečių ritualų, kiek iš praeities ar pasakojimų atpažįstamo jų minėjimo būdo. Kokybiniame tyrime pastebėta, kad apie ritualų „nykimą“ dažniausiai kalbama tada, kai pati šventė ar proga tebėra gyva, tačiau švenčiama kitaip. O iš tiesų nunykusios ar beveik nebepraktikuojamos šventės, pavyzdžiui, Sekminės ar Jurginės, prisimenamos gerokai rečiau.Bendrai remiantis tyrimo duomenimis galima išskirti šias ritualų kaitos tendencijas:
    - Greitas gyvenimo tempas ir darbo ritmas trumpina apeigas bei visą šventinį laiką. Kalbėdami apie kasdienybę, kokybinio tyrimo dalyviai pastebėjo, kad ji yra labai greita, perpildyta informacija, veiklomis ir atsakomybėmis, reikalaujanti iš žmonių veikti savotišku daugiaprogramiu režimu, kuris trukdo susikaupti. Šią tendenciją patvirtina ir kiekybinio tyrimo rezultatai: 46 proc. respondentų teigia, kad jų kasdienybė tapo pernelyg įtempta ir intensyvi. Toks gyvenimo ritmas keičia ir ritualus: vestuvės, krikštynos ar laidotuvės dažniau derinamos prie savaitgalių ar laisvadienių, o jų trukmė trumpėja.
    - Globalizacija ir populiarioji kultūra atneša naujų švenčių, simbolių ir papročių, kurie susipina su vietinėmis tradicijomis. Nauji kultūriniai simboliai, reikšmės ir šventimo būdai šiandien greitai plinta per internetą, filmus, muziką, keliones ir migraciją. Dažniausiai yra perimama ne visa tradicija, o pavieniai jos elementai, kurie palaipsniui yra adaptuojami prie vietinių papročių. Taip greta jau egzistuojančių tradicijų atsiranda naujų papročių, o anksčiau lietuvių kultūrai mažiau pažįstamos šventės, pavyzdžiui, Helovinas ar Valentino diena, jau įsitvirtino vietiniame švenčių kalendoriuje.
    - Individualėjant visuomenei daugiau dėmesio skiriama savirūpai ir asmeninei gerovei, tačiau bendruomeniškumo poreikis išlieka, tik keičiasi jo formos. Tyrimas rodo, kad asmeniniai ritualai žmonėms padeda nusiraminti, atgauti jėgas, geriau sutelkti dėmesį ir pasirūpinti savo fizine bei emocine savijauta. Tokias praktikas paprasčiau pritaikyti prie savo gyvenimo ritmo, todėl jos yra gana plačiai paplitusios. Bendruomeniniai ritualai taip pat išlieka svarbūs, tačiau bendruomeniškumą vis dažniau apibrėžia ne fizinė ar gyvenamoji vieta, o bendri interesai. Žmonės telkiasi į virtualias bendruomenes, dalyvauja festivaliuose, žygiuose, mugėse, maratonuose ir kituose pasikartojančiuose renginiuose. Kartu keičiasi ir didesnių bendruomeninių ritualų organizavimo principai. Intensyvus gyvenimo tempas lemia tai, kad pavieniams žmonėms juos inicijuoti ir palaikyti yra sudėtinga, todėl jų organizavimą vis dažniau perima kultūros, valstybės ar kitos institucijos.
    - Kintančios vertybės keičia ir požiūrį į tai, kurias tradicijas verta išlaikyti. Didesnis dėmesys žmogaus teisėms, orumui, lygybei, fizinei ir emocinei sveikatai skatina iš naujo įvertinti įvairias tradicijas. Kritiškiau žiūrima į žeminančias iniciacijas, lyčių ir etninius stereotipus, žeidžiančius Užgavėnių personažus, smurto, patyčių ir alkoholio vaidmenį šventėse. Todėl tokių praktikų kaip fuksų krikštynos, žeminančios jaunų vyrų iniciacijos, žeidžiantys Užgavėnių personažai ar girtavimas per šventes atsisakymas gali būti vertinamas ne kaip tradicijų nykimas, o kaip teigiamas visuomenės raidos poslinkis.
    - Technologijos keičia ne tik bendravimo būdus, bet ir pačią kasdienybės struktūrą, kurioje ritualai kuriami ir palaikomi. Technologijos išplečia bendravimo ir naujų ritualinių praktikų galimybes, tačiau kartu užima vis didesnę kasdienio gyvenimo dalį. Tai iliustruoja ir kiekybiniai duomenys. 89 proc. respondentų bent kartą per savaitę ar dažniau naršo internete ar socialiniuose tinkluose, 68 proc. dažnai pradeda arba užbaigia dieną naudodamiesi telefonu, o 35 proc. pastebi, kad sėdint prie bendro stalo nemažai laiko praleidžiama prie ekranų. 52 proc. respondentų, kuriems trūksta ritualų, nurodė, kad šį

trūkumą kompensuoja veikla skaitmeninėje erdvėje. Panašias tendencijas atskleidė ir interviu metu išsakytos mintys.Taigi skaitmeninė kasdienybė yra dviprasmiška. Ji gali papildyti ar pakeisti dalį ritualų, bet kartu užimti laiką ir dėmesį, kurių reikia kitoms praktikoms puoselėti. Tyrime ryškėjantis sąmoningo atsitraukimo nuo technologijų poreikis tai dar labiau patvirtina. 81 proc. respondentų bent retkarčiais daro pertraukas nuo telefono ar interneto. Laikas be ekranų tampa svarbiu būdu susigrąžinti dėmesį, lėtesnį gyvenimo ritmą ir gyvo bendravimo erdvę.

- Vartojimo kultūra dalį ritualinių praktikų paverčia paslaugomis ir prekėmis, tačiau kartu skatina ieškoti mažiau vartotojiškų šventimo būdų. 22 proc. apklaustųjų nurodo, kad organizuodami šventes jie vis dažniau naudojasi mokamomis maisto ruošimo, dekoracijų ir renginių organizavimo paslaugomis. Tai palengvina pasirengimą, tačiau kartu mažėja žmonių įsitraukimas į veiklas, kurios anksčiau buvo svarbi šventinio ritualo dalis. Vartojimo spaudimas ypač juntamas per didžiąsias metų šventes ar vestuves. 34 proc. respondentų teigia, kad per jas jaučiasi tarsi dalyvautų „pirkimo maratone“, 24 proc. pastebi didėjančią dekoracijų, drabužių ir pirkinių reikšmę, o 61 proc. bent kartais jaučia vartojimo ar komercinių stimulų poveikį savo asmeniniams ritualams. Kartu interviu atskleidė ir priešingą reakciją. Dalis žmonių sąmoningai stengiasi mažinti pirkinių svarbą ir daugiau reikšmės teikti tam, ką galima pasigaminti, sukurti ar paruošti patiems.
- Kartais ritualų tiesiog atsisakoma. Tyrimas parodė, kad dažniausiai taip nutinka dėl laiko stokos ir prasmės praradimo, abi šias priežastis nurodė po 37 proc. respondentų. Taip pat šiame procese yra svarbūs gyvenimo būdo pokyčiai, šeimos padėties pasikeitimas ir artimo žmogaus, su kuriuo ritualas buvo atliekamas, netektis. Taigi ritualai keičiasi ne tik kartu su visuomene, bet ir kartu su pačiu žmogumi, jo gyvenimo ritmu, santykiais ir tuo, kas jam vienu ar kitu gyvenimo etapu atrodo prasminga.

4. Ritualų skirtumai pagal amžių, lytį, vaikų turėjimą ir užimtumą. Vertinant ritualų praktikavimą, ryškiausi skirtumai tarp grupių išryškėja pagal amžių ir vaikų turėjimą.
    - Jaunesniems žmonėms (16–39 m.) dažniau svarbus ryšys su savimi, o vyresniems (50–79 m.) svarbesnis ryšys su kitais. Jaunesni žmonės taip pat dažniau jaučiasi pavargę po susibūrimų, daugiau dėmesio skiria savo poreikiams ir gerovei bei stipriau jaučia vartojimo spaudimą per šventes. Vyresni žmonės dažniau praktikuoja su savirefleksija ir komfortu susijusius asmeninius ritualus.
    - Vaikų turėjimas yra vienas ryškiausių veiksnių, susijusių su šeimos ritualais. Vaikų turintys žmonės dažniau nei jų neturintys puoselėja šeimos tradicijas ir tapatybę, švenčia šeimos progas, dalyvauja giminės susitikimuose, perduoda šeimos receptus ir istorijas. Apklausos rezultatai leidžia kelti prielaidą, kad vaikų turėjimas gali būti svarbus veiksnys leidžiantis palaikyti šeimos tradicijas. Vaikų turintiems žmonėms šventės, susitikimai ar kitos bendros praktikos gali turėti aiškesnę tęstinumo prasmę, nes jos yra atliekamos ne tik dėl savęs, bet ir perduodamos kitai kartai. Šia prasme vaikai tampa savotiška jungtimi tarp praeities ir ateities, kuri dabarčiai suteikia motyvacijos išlaikyti tai, kas šeimoje buvo vertinama ir brangu.

      Atitinkamai vaikų neturinčių respondentų atsakymai dažniau rodo orientaciją į asmeninius poreikius, savijautą ir energijos tausojimą. Jie dažniau renkasi pabūti vieni, daugiau dėmesio skiria savo gerovei, o bendrus susibūrimus dažniau patiria kaip varginančius. Tai nereiškia mažesnio bendruomeniškumo ar silpnesnių ryšių, tačiau gali rodyti, kad tradicijų tęstinumas jiems nėra toks savaime suprantamas įsipareigojimas ir labiau priklauso nuo asmeninio pasirinkimo bei konkrečios patirties prasmingumo.
    - Skirtumų tarp moterų ir vyrų taip pat yra, nors jie ne tokie ryškūs. Moterys dažniau praktikuoja šeimos tradicijų ir tapatybės puoselėjimo ritualus bei su savirefleksija ir komfortu susijusias veiklas. Jos taip pat dažniau nei vyrai palaiko ryšį su šeimos nariais, susitinka su giminėmis ir pasakoja šeimos istorijas. Vyrai dažniau renkasi virtualias pramogas, ypač kompiuterinius žaidimus.

- Užimtumo statusas ritualų praktikavimą skiria mažiausiai. Dirbantys žmonės kiek dažniau nei nedirbantys jaučia, kad jų kasdienybė yra įtempta ir intensyvi, rečiau įsitraukia į kaimynystės veiklas ir dažniau naršo internete ar socialiniuose tinkluose. Besimokantys ar studijuojantys žmonės dažniau praktikuoja savirūpos ir dienos režimo ritualus.

Vis dėlto daugelyje ritualų grupių reikšmingų skirtumų tarp skirtingų socialinių ir demografinių grupių nenustatyta.

5. **Ritualų ateitis.** Kalbėdami apie ritualų ateitį, interviu dalyviai išskyrė kelias galimas kryptis. Ateityje gali stiprėti gyvo bendravimo, buvimo gamtoje, paprastų ir nebrangių kasdienių veiklų, tokių kaip pasivaikščiojimai, važinėjimas dviračiu, šiaurietiškas ėjimas, knygų skolinimasis iš bibliotekos ir skaitymas kartu, bei laiko be ekranų poreikis. Kartu technologijų ir gyvenimo būdo pokyčiai gali skatinti naujų virtualių ir gyvai vykstančių ritualinių praktikų, kurias šiuo metu sunku įsivaizduoti, atsiradimą.

   Interviu metu dažnai buvo pabrėžiama, kad nors socialinės ir technologinės gyvenimo sąlygos keičiasi, pagrindiniai žmogaus poreikiai išlieka gana pastovūs. Tad tikėtina, jog žmonėms, kaip lyg šiol, taip ir ateityje norėsis bendravimo, saugumo, darbo, santykių, aiškumo kasdienybėje, būdų pažymėti svarbius gyvenimo pokyčius, pasirūpinti savimi ir kitais. Todėl gali keistis ritualų formos ir jų atlikimo būdai, tačiau pats ritualų poreikis išliks, nes jie padeda atliepti šiuos mažai kintančius žmogiškus troškimus.

   O labiausiai ritualų ateitis priklausys nuo to, kokią visuomenę kursime bei kiek joje pavyks išlaikyti pusiausvyrą tarp technologijų ir gyvo bendravimo, individualumo ir bendruomeniškumo, vartojimo ir saiko.

6. **Ką ritualų tyrimas pasako apie šiuolaikinę visuomenę?** Ritualų tyrimas nemažai pasako ir apie mūsų kasdienybę. Toliau pateikiamos įžvalgos nėra skirtos visai visuomenei apibūdinti ar suabsoliutinti tyrimo rezultatus. Jos sąmoningai formuluojamos kiek drąsiau, siekiant atkreipti dėmesį į tyrime išryškėjusius paradoksus, įtampas ir problemines sritis.
   - ↔ Neturime laiko, bet entuziastingai jį eikvojame telefonuose ir ne visada žinome, kur jis dingsta.
   - ↔ Esame pavargę ir norime lėtumo, bet nebemokame sustoti.
   - ↔ Gyvename nuolatiniame sraute, kuris blaško mūsų dėmesį, todėl sutelkti jį į tai, kas iš tiesų svarbu, darosi sudėtingiau.
   - ↔ Technologijos užtvindo kasdienybę ir pasiglemžia dalį mūsų ritualų.
   - ↔ Daugiau rūpinamės savimi, bet ryšys su kitais išlieka svarbus, nors jį vis dažniau tenka sąmoningai kurti ir palaikyti.
   - ↔ Rečiau einame į svečius ir kviečiame kitus pas save, tačiau per svarbias progas buvimas kartu nepraranda reikšmės.
   - ↔ Ne visus ritualus paveldime, todėl dalį jų susikuriame patys.
   - ↔ Norime gyventi tvariau, bet vartojimo kultūrai atsispirti nepavyksta.
   - ↔ Religinių praktikų reikšmė mažėja, tačiau sakralumo poreikis išlieka.
   - ↔ Gyvename globaliame pasaulyje, bet svarbiausiomis progomis vis tiek grįžtame į artimiausių žmonių ratą.
   - ↔ Chaotiškoje kasdienybėje ritualai yra tarsi laiko ir vietos architektai, padedantys susigrąžinti struktūrą ir stabilumą.
   - ↔ Keičiasi gyvenimo būdas, bet pagrindiniai žmogaus poreikiai išlieka stebėtinai pastovūs.

Visos šios tendencijos veda prie vienos gana aiškios įžvalgos – **ritualai žmonėms yra svarbūs, tačiau mūsų susikurta socialinė kasdienybė ne visada sudaro sąlygas juos praktikuoti ir išlaikyti.** 73 proc. apklaustųjų ritualus laiko svarbia savo gyvenimo dalimi, tačiau beveik pusė, 46 proc., jaučia, kad jų gyvenime ritualų trūksta.

6 Rekomendacijos

6.1 Kaip bibliotekos galėtų padėti kurti ir palaikyti ritualus?

Tyrimo dalyvių buvo klausiama, kaip biblioteka galėtų prisidėti prie ritualinių praktikų pažinimo, perdavimo, puoselėjimo ir aktualizavimo. Atsakymuose išryškėjo kelios gana aiškios kryptys:

- **Tęstinės veiklos: „sutelkti bendruomenę ir tai daryti pastoviai“.**Tyrimo dalyviai siūlo daugiau veiklų, kurios vyktų ne vieną kartą, o reguliariai. Taigi akcentuojama bibliotekų galimybė sudaryti sąlygas žmonėms pastoviai susitikti toje pačioje vietoje, užsiimti ta pačia ar panašia veikla ir matytisi su tais pačiais žmonėmis: *„Svariausias argumentas bibliotekų naudai būtų gebėjimas sutelkti bendruomenę ir tai daryti pastoviai.“* Veiklos reguliarumas ir pasikartojimas ilgainiui gali tapti žmonėms reikšmingu ritualu.
- **Aktyvus dalyvavimas: „ritualo negali išgyventi būdamas stebėtojas“.** Organizuojant įvairias veiklas visuomenei, rekomenduojama neapsiriboti paskaitomis, knygų pristatymais ir tokiais renginiais, kuriuose žmonės yra tik stebėtojai. Taigi patartina sudaryti daugiau galimybių jiems aktyviai dalyvauti ir įsitraukti į veiklas. Kartu biblioteka galėtų tikslingiau kurti progas susitikti skirtingo amžiaus, patirties, profesijų ar interesų žmonėms, kurių kasdieniai keliai įpaprastai nesusikerta, ir skatinti jų žinių bei patirties mainus.
- **Tradicijų perdavimas ir adaptavimas: „moderni ir patraukli senųjų tradicijų prasmių išraiška“**. Bibliotekose būtų galima daugiau kalbėti ir diskutuoti apie švenčių bei ritualų kilmę ir prasmę, supažindinti su senaisiais amatais, maisto kultūra, liaudies dainomis, vaistiniais augalais ir kitomis tradicinėmis žiniomis. Tačiau svarbu ne tik pažinti tradicijas, bet ir ieškoti būdų, kaip jas pritaikyti ir aktualizuoti. Komentarai taip pat rodo, kad daliai žmonių trūksta žinių, kurios anksčiau dažniau būdavo perduodamos šeimoje: <būtų galima> *edukuoti apie švenčių apeigas ir ritualus (kadangi esu suaugusi, panašu, reikės perimti ritualų šeimoje kūrimą, tačiau iš savo aplinkos nelabai turiu pavyzdžio).* Biblioteka galėtų tapti viena iš vietų, padedančių pažinti šias tradicijas, suprasti jų prasmę ir kurti savus šeimos ritualus.
- **Lėtesnis laikas: „žmonėms dažnai trūksta ne pačios informacijos“.** Dar viena kryptis yra susijusi su galimybe sulėtinti kasdienybės tempą. Siūlomi tylieji skaitymai, biblioterapija, sąmoningumo ir kūrybinės veiklos, sąmoningas klausymasis. Už šių konkrečių pasiūlymų slypi platesnis poreikis: *„Šiandien žmonėms dažnai trūksta jau ne pačios informacijos, o prasmingų ritualų, sąmoningo laiko, lėtumo ir bendrystės.“* Kartu dalis žmonių pastebi, kad renginių gausa gali varginti: *„Veiksmo ir renginių perteklius mieste kelia ir nuovargį, norisi atsiriboti nuo lakstymo ir vartojimo.“*

Tyrimo dalyvių pasiūlymai rodo, kad bibliotekose norima ne daugiau naujų renginių, o kiek kitokio jų organizavimo principo. Tad šalia pavienių renginių siūloma rengti daugiau tęstinių, reguliariai pasikartojančių susitikimų, žmonėms suteikti daugiau galimybių patiems įsitraukti į veiklas, sudaryti sąlygas bendrauti skirtingiems žmonėms, o tradicijas ne tik pristatyti, bet ir perduoti, išbandyti bei kartu su bendruomenėmis ieškoti šiuolaikinių jų formų. Pabrėžiama, kad veiklų nebūtina nuolat gausinti, nes bibliotekoje turėtų likti vietos ir lėtesniam buvimui, leidžiančiam atsitraukti nuo skubėjimo ir skaitmeninio pasaulio.

Originalios / neįprastos respondentų idėjos

- **„Knygų receptai“ pagal žmogaus savijautą** – knygas siūlyti pagal nuotaiką ar tuo metu išgyvenamą būseną.

- Sezoninė skaitymo prenumerata – periodiškai parinkti knygas pagal metų laiką ar nuotaiką.
- Kūčių stalo ruošimas pagal senuosius papročius – ne pasakoti apie tradicijas, o kartu jas praktiškai išbandyti.
- Švenčių šventimas vienišiems žmonėms – suteikti galimybę kartu švęsti tiems, kurie neturi su kuo.
- Šeimoje neperduotų ritualų „susigrąžinimas“ – mokytis tradicijų, papročių ar kitų praktikų, kurių žmogus neperėmė savo šeimoje.
- Senųjų ritualų pritaikymas šiandienai – ieškoti šiuolaikinių senųjų tradicijų formų.
- Bendras Šv. Rašto skaitymas religinių švenčių laikotarpiu.
- Rašymo ritualai – rašymą derinti su skaitymu, kava, tyla ar apmąstymu.
- Mainymosi ir dovanojimo ritualai – kurti reguliarias dalijimosi daiktais su kitais iniciatyvas.
- Veiklos, kurios neturi būti „naudingos“ ar produktyvios – tiesiog buvimas, lėtas laikas, veikimas savo malonumui.
- Reguliarūs tylieji skaitymai gamtoje.
- Ne pasakoti apie ritualus, o juos patirti – mažiau „pranešėjas–stebėtojas“ formato, daugiau bendro dalyvavimo.

6.2 Rekomendacijos politikos formuotojams

- **Skiriant finansavimą kultūros ir bendruomeninėms veikloms, daugiau dėmesio reikėtų skirti jų tęstinumui**. Projektinis finansavimas dažnai skatina rengti vis naujas vienkartines veiklas, nors tyrimas rodo reguliariai pasikartojančių ir bendruomeninius ryšius stiprinančių veiklų svarbą.
- **Planuojant kultūros pasiūlą nereikėtų vadovautis vien principu „daugiau renginių“**. Svarbu atsižvelgti ir į tai, ar žmonės sugrįžta, aktyviai įsitraukia, užmezga tarpusavio ryšius ir ar veikla turi galimybę testis ateityje.